

IBRAGIMOV A.A.

**XALQ TA'LIMI XODIMLARI
MALAKASINI OSHIRISH TIZIMINI
MODERNIZATSIYALASH PARAMETRLARI**

IBRAGIMOV A'LAMJON AMRILLOYEVICH

**XALQ TA'LIMI XODIMLARI MALAKASINI
OSHIRISH TIZIMINI
MODERNIZATSIYALASH PARAMETRLARI**

Monografiya

“NAVRO‘Z” NASHRIYOTI
TOSHKENT - 2019

UO‘K 616.7.8.11
KBK 63.3(5ŷ36)7
I-18

Ibragimov A.A. Xalq ta’limi xodimlari malakasini oshirish tizimini modernizatsiyalash parametrlari. Monografiya. – Toshkent: “Navro‘z” nashriyoti, 2019. 180 bet.

Monografiyada xalq ta’limi xodimlari malakasini oshirish tizimini modernizatsiyalash parametrlari, xususan, sohani ko‘p vektorli yondashuv asosida takomillashtirish, tizimning barcha resurslaridan optimal foydalanish, tinglovchilarning kasbiy ehtiyojlari, individual xususiyatlari, imkoniyatlarini inobatga olgan holda malaka oshirishning turli shakllarini erkin tanlashi, o‘z-o‘zini rivojlantirishi va mustaqil bilim olishini rag‘batlantirishga qulay sharoitlar yaratish texnologiyalari haqida fikr yuritilgan. Unda pedagogning kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvning didaktik imkoniyatlari, ta’lim subyektlari hamkorligini uyushtirish, malaka oshirish o‘quv mazmunini kasbiy ehtiyojlarga asoslangan modulli shakllantirishda invariant va variativ tarkibni belgilash, tegishli subyektlarning produktiv o‘zaro ta’sirini kuchaytirish va funksional vazifalarini tizimlashtirish, pedagogning malaka oshirish faoliyatini individuallashtirish darajalari (individual ta’lim dasturi, yo‘nalishi, trayektoriyasi), individual ta’lim trayektoriyasini loyihalash, pedagogning malaka oshirish yo‘l xaritasini tuzish va uni tatbiq qilishga oid tadqiqot natijalari keng yoritilgan.

Monografiyadan soha mutaxassislari, umumta’lim maktablari pedagoglari, oliy o‘quv yurti professor-o‘qituvchilari, ilmiy tadqiqotchilar, o‘quv dasturlari va adabiyotlari mualliflari, malaka oshirish kurslari tinglovchilari hamda qiziquvchilar foydalanishlari mumkin.

Mas’ul muharrir: M.Yuldashev, filologiya fanlari nomzodi, professor

Taqrizchilar: X.I.Ibraimov, pedagogika fanlari doktori, professor
Sh.R.Urakov, pedagogika fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)

ISBN 978-9943-6021-5-1

©“Navro‘z” nashriyoti
© Ibragimov A.A.

Mundarija

Kirish	4
I bob. Xalq ta’limi xodimlari malakasini oshirish tizimini ko‘p vektorli yondashuv asosida takomillashtirishning nazariy asoslari.....	7
1.1.Xalq ta’limi xodimlari malakasini oshirishga ko‘p vektorli yondashuvni joriy etish xususiyatlari	7
1.2.Pedagog xodimlar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvning pedagogik xususiyatlari	22
1.3.Xalq ta’limi xodimlari malakasini oshirish modulli texnologiyalari va o‘quv mazmunini takomillashtirishning o‘zaro aloqadorligi.....	37
Birinchi bob bo‘yicha xulosalar	52
II bob. Xalq ta’limi xodimlari malakasini oshirish tizimini ko‘p vektorli yondashuv asosida takomillashtirishning tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari	54
2.1.Xalq ta’limi xodimlari malakasini uzluksiz oshirishning ko‘p vektorli modeli	54
2.2.Pedagog xodimlar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvni tashkil qilish va amalga oshirish texnologiyasi	71
2.3.Malaka oshirish o‘quv dasturlarini takomillashtirib borish va modulli-jamg‘ariladigan tizimga o‘tish omillari	91
2.4.Pedagogning individual ta’lim trayektoriyasini loyihalash	104
Ikkinchi bob bo‘yicha xulosalar	117
III bob. Xalq ta’limi xodimlari malakasini oshirish tizimini ko‘p vektorli yondashuv asosida takomillashtirish samaradorligi	119
3.1.Xalq ta’limi xodimlari malakasini oshirish tizimini ko‘p vektorli yondashuv asosida takomillashtirish bo‘yicha tajriba-sinov ishlarining tashkil etilishi	119
3.2.Tajriba-sinov ishlari natijalarining tahlili	123
Uchinchi bob bo‘yicha xulosalar	129
Xulosa	130
Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati	133
Shartli belgilar va atamalar	156
Ilovalar	157

KIRISH

Jahonda yuz berayotgan globallashtirish sharoitida pedagoglarning intellektual darajalariga qo'yiladigan talablarning ortib borishi ularning malakasini uzluksiz oshirish va reflektiv ko'nikmalarini rivojlantirishga e'tiborni kuchaytiradi. Ta'lim muammolari bo'yicha butunjahon Forumida qabul qilingan 2030-yilgacha mo'ljallangan konsepsiyada "...barcha uchun butun hayoti davomida sifatli ta'lim olishga imkoniyat yaratish..." [18] dolzarb vazifa etib belgilanganligi sohani barqaror taraqqiy ettirishning ustuvorligini ko'rsatadi. Bu, o'z navbatida, pedagoglarga faoliyatini ongli tahlil qilish, strategik rejalashtirish, individual ta'lim trayektoriyasini mustaqil tuzishga imkoniyat yaratish asosida kasbiy rivojlanishning turli modellari va texnologiyalarini ishlab chiqish zaruriyatini yuzaga keltiradi.

Xalqaro amaliyotda malaka oshirish boshqaruvi va moliyalashtirish tizimini takomillashtirish, innovatsion jarayonlarni kengaytirish, ta'lim xizmatlarini diversifikatsiyalash, sifat menejmentini joriy qilish, kasbiy ehtiyojlarga asoslanish, individual faoliyatni modellashtirish, loyihalashtirish, uzluksizlikni ta'minlovchi mexanizmlarni rivojlantirish hamda ko'p komponentli yondashuvlarni rag'batlantirishga qaratilgan ilmiy izlanishlar olib borilmoqda. Sohada innovatsion va integrativ jarayonlarning ta'minlanishi variativlik, faollashtirish, individuallashtirish, differensiallashtirish, uyg'unlashtirish kabi tamoyillar mavjudligini, malaka oshirishning kompetent, kognitiv va shaxsga yo'naltirilganligini hamda faoliyatli, rivojlantiruvchi, reflektiv xarakterga ega bo'lishini taqozo qiladi.

Respublikamizda olib borilgan keng qamrovli islohotlar natijasida xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirish (XTXMO) tizimining moddiy-texnik bazasi, huquqiy-me'yoriy, ilmiy-metodik ta'minoti mustahkamlandi, pedagoglar kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirish va baholashning samarali usullari joriy etildi. Amalga oshirilgan ishlar bilan bir qatorda, tizim subyektlari imkoniyatlaridan to'liq foydalanish va ta'lim turlarini uyg'unlashtirish orqali XTXMOga ko'p vektorli yondashuv ehtiyoji tug'ilmoqda. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida "...uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, sifatli ta'lim xizmatlari

imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash” [12] vazifasi belgilanib, bu borada pedagoglarning kasbiy kompetentligini doimiy oshirib borilishiga qulay sharoitlar yaratish, malaka oshirish turlari va shakllarini kengaytirish hamda o‘zaro aloqadorligini ta‘minlash orqali kutilgan natijalarga erishish muhim ahamiyat kasb etadi.

Shuningdek, O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta‘limi tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida pedagog xodimlar malakasini oshirish samaradorligini ko‘tarish, qamrovini kengaytirish, o‘qitish mazmuni va metodlarini yangilash, baholash tizimini qayta ko‘rib chiqish zarurligi alohida qayd etilganligi sohani modernizatsiyalash va jiddiy islohotlar olib borilishini lozimligini ifodalaydi.

Pedagog kadrlar malakasini oshirish uzluksizligini ta‘minlash, tizimning nazariy, pedagogik, psixologik, ijtimoiy, iqtisodiy asoslari, sohani takomillashtirish omillari, innovatsion, jumladan, modulli o‘qitish texnologiyalarini joriy etish hamda samarali boshqaruv tizimini yaratish muammolari mamlakatimizda U.Begimqulov, U.Inoyatov, J.Yo‘ldoshev, Sh.Mardanov, Sh.Olimov, N.Raxmankulova, R.Safarova, N.Taylaqov, S.Turg‘unov, R.Choriyev, N.Shodiyev, Sh.Qurbonov, M.Yuldashev; MDHda S.Vershlovskiy, A.Verbitskiy, Z.Vozgova, Yu.Kulyutkin, V.Onushkin, O.Roytblat, Ye.Frumina; xorijda P.Yusyavichene, B.Goldshmit, M.Goldshmit, J.Rassel va boshqalarning izlanishlarida tadqiq qilingan.

Ta‘lim tizimida o‘qituvchi o‘rnining o‘zgarishi, ularni kasbiy rivojlantirish, faoliyatini qo‘llab-quvvatlash, doimiy ilmiy-metodik yordam ko‘rsatib borish va faolligini orttirishga doir tadqiqotlar yurtimizning M.Vaxobov, R.Djurayev, X.Ibragimov, K.Karimov, B.Xodjayev, T.Shoyardonov; MDHning Ye.Aleksandrova, O.Gazman, E.Zeyer, Ye.Kazakova, M.Pevzner, P.Postnikov, L.Tarita, S.Fomenko va xorijning A.Kombas, A.Maslou, K.Rodjers kabi olimlari tomonidan amalga oshirilgan.

Malaka oshirish tizimini individuallashtirish va differensiallashtirish, o‘qitish shakllari, usullarini ta‘lim ehtiyojlari asosida belgilash, pedagogik jarayonni loyihalash, variativligini ta‘minlash muammolari respublikamizdagi Yu.Asadov, A.Askarov, M.Jumaniyozova, A.Ibraymov, Sh.Saidqulov,

O‘.Tolipov, M.Urazova; MDHdagi A.Asmolov, A.Novikov, I.Osmolovskaya, N.Pak, A.Tryapisina, A.Xutorskoy, G.Shedrovskiy; xoriydagi P.Djarvis, D.Kidd, M.Noulz, I.E.Unt va boshqa pedagog olimlarning ishlarida o‘z aksini topgan.

Pedagoglar kasbiy mahoratini rivojlantirishga oid ko‘pgina nazariy manbalar mavjudligiga qaramay, malaka oshirish subyektlari, resurslari, turlari va shakllarini yagona yondashuvga yo‘naltirilgan holda, tinglovchilarning ichki salohiyatini ro‘yobga chiqarish hamda tizim ishtirokchilarining samarali o‘zaro ta‘sirini hosil qilishga doir dolzarb muammolarning saqlanib qolayotganligi mazkur sohada ilmiy tadqiqotlar olib borish zarurligini belgilamoqda.

I BOB. XALQ TA'LIMI XODIMLARI MALAKASINI OSHIRISH TIZIMINI KO'P VEKTORLI YONDASHUV ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISHNING NAZARIY ASOSLARI

1.1-§. Xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirishga ko'p vektorli yondashuvni joriy etish xususiyatlari

Globalashuv jarayonlarida axborotlarning tez eskirayotgan jadal oqimlari sharoitida shaxsning intellekti, dunyoqarashi, saviyasi, madaniy darajasi, mahorati va kreativ qobiliyatlariga nisbatan talablarning ortib borayotganligi jamiyat oldiga har bir pedagogda kasbiy tayyorgarligini uzluksiz oshirib borishiga ehtiyojni shakllantirish hamda uni ro'yobga chiqarishga qulay sharoitlarni yaratish muammosini qo'yimoqda. Chunki bunday ehtiyoj barkamol shaxsning muhim sharti bo'lishi bilan birga zaruriy belgisi hamdir.

Respublikada keyingi yillarda qabul qilingan bir qator hujjatlar pedagoglar malakasini oshirish sohasida samarali me'yoriy-huquqiy bazani yaratish imkonini berdi. "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"da [3] mazkur bo'g'in uzluksiz ta'lim tizimining mustaqil shakli sifatida e'tirof etilganligi tizimga nisbatan qo'yilgan vazifalarning bajarilishida alohida ahamiyatga ega ekanligiga e'tibor qaratish lozimligini belgilaydi.

Shu bilan birgalikda, O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.Karimov ta'kidlaganidek, "...tarbiyachilarning o'ziga zamonaviy bilimlar berish, ularning ma'lumotini, malakasini oshirish..." [6; 328-b.], shuningdek, maktab ta'limini rivojlantirish sohasida olib borilayotgan siyosatning asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lgan "...maktablarni malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, ular tarkibi sifatini oshirish, o'qituvchilar tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishning samarali tizimini yaratish..." [11] dolzarbligicha qolmoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 26-sentabrda qabul qilingan "Pedagog kadrlarni tayyorlash, xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3289-sonli qarori [13] XTXMO tizimini yangi sifat bosqichiga olib chiqish imkonini beradi va yetaklovchi funksiyani bajaradi. Mazkur qaror sohada ta'lim turlari orasidagi uzluksizlik va uzviylikni ta'minlash, pedagoglarni o'qitish

metodikasi, ta'lim-tarbiya nazariyasi, olib borilayotgan islohotlardan xabardor qilish, faoliyatda samarali qo'llashlariga erishish, ilg'or xorijiy tajribalardan unumli foydalanish, kasbiy ehtiyojlarga asoslanish hamda tizimni rivojlantirishning aniq strategiyalarini belgilab berdi.

U.I.Inoyatov tizim sifati va samaradorligini tahlil qilar ekan, unda quyidagi muammolar mavjud ekanligini keltiradi:

1. Rivojlangan mamlakatlarning malaka oshirish tizimi o'rganilmaganligi, tahlil qilinib amaliyotda foydalanilmayotganligi.

2. O'qituvchilar malaka oshirish davomida mamlakatimizda va jahonda pedagogika, psixologiya hamda o'qitadigan fani bo'yicha erishilgan eng yangi yutuqlarni chuqur o'rganilmaganligi, zamonaviy axborot va pedagogik texnologiyalarning imkoniyatlaridan to'laqonli xabardor bo'lmagan holda ularni amaliyotga tatbiq etishda kamchiliklarga yo'l qo'yilayotganligi.

3. Malaka oshirish institutlarida tinglovchilarni o'qitish, kasbining ustasi sifatida rivojlantirish jarayoni zamonaviy talablarga javob bera oladigan metodlar, vositalar, usullar yangi mazmun bilan boyitilishi, milliy qiyofa, xarakter, his-tuyg'ularni hisobga olgan holda sa'y-harakatlar amalga oshirilishi holati talab darajasida emasligi.

4. Malaka oshirish tizimi o'quv rejasi, dasturi va ularga asoslanib chop qilingan darsliklar, qo'llanmalar, ishlanmalar, ma'ruza matnlarini qaytadan ko'rib chiqish, ularni mamlakatimiz hududlari xususiyatlari (talab va ehtiyoj)ni hisobga olib takomillashtirish, yanada puxtalashtirish, mutaxassislikka bevosita aloqasi bo'lmagan o'quv fanlarini integratsiyalash ishlari oxiriga yetkazilmaganligi.

5. Tinglovchilarda fikrlashni shakllantirish, ijodiy izlanishga o'rgatish, mustaqil ta'limni tashkil etish, tanqidiy tafakkurni tarkib toptirish masalalari e'tibordan chetda qolayotganligi.

6. Zamonaviy axborot- kommunikatsiya vositalari hamda maxsus virtual kurslarga tinglovchilar qamrovining kamligi.

7. Xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy institutlarida faoliyat yuritayotgan pedagog xodimlarning ilmiy salohiyati, dars berish sifati bugungi kun talablariga javob bermayotganligi, xodimlarni ilmiy-tadqiqot

ishlari bilan shug'ullanmayotganligi, ularning faoliyatini tashqi baholash tizimi samarali yo'lga qo'yilmaganligi [39; 12-13-b.].

Iqtisodiy tadqiqotlar markazi YUNISEF bilan hamkorlikdagi tahlilida respublikamizda malaka oshirish tizimida olib borilayotgan ijobiy o'zgarishlar bilan birgalikda quyidagi muammolar mavjudligini ko'rsatadi: "...malaka oshirishning joriy tizimi, asosan, bilimlarni auditoriyada berishga yo'naltirilgan. Malaka oshirish institutlari (MOI) ishini tashkil qilish pedagoglarning mustaqil faoliyatiga imkon bermaydi. MOI ishining yaxshilanishi va uni yangi sifat darajasiga o'tishiga to'sqinlik qiluvchi asosiy omil pedagoglar malakasini oshirishning individual trayektoriyasini belgilashga yo'naltirilgan moslashuvchan o'quv rejalarning yo'qligidir. Pedagoglarning ehtiyojlarini o'rganish bilan bog'liq zamonaviy tadqiqotlarning mavjud emasligi moslashuvchanlik yo'qligining ehtimoliy sababidir" [134; 24-25-b.].

Darhaqiqat, ta'lim tizimida ustuvorlik mamlakatning kelajagi uchun mas'uliyatni zimmasiga olishga qodir, mukammal rivojlangan barkamol avlodni shakllantirishga qaratilgan ekan, bu jarayonning bevosita ishtirokchilari bo'lgan pedagoglarning kasbiy kompetentligini doimiy ravishda oshirib borishga mas'ul tizimda zamonaviy islohotlar o'tkazilishini taqozo qiladi. Shuni ham qayd etish kerakki, ta'lim sifatini belgilovchi ko'rsatkichlardan biri shu sohaga jalb qilingan pedagoglar tarkibining salohiyatidir. Agar bu salohiyatni raqamlarda ifodalasak, malaka oshirish ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilarining faqatgina 26,6 foizi ilmiy daraja yoki unvonga egalar. Umumta'lim muassasalarida ahvol bundanda og'irroq, ya'ni ularning atigi 4,1 foizi oliy toifali o'qituvchilardir [17]. Bu raqamlar, qaysi bir ma'noda, pedagoglarning o'z fanlarini bilishlari va ilmiy-tadqiqot faoliyati bilan shug'ullanishlari darajasini aks ettiradi.

Shu nuqtayi nazardan qaraganda, J.G'.Yo'ldoshevning fikricha, tizim oldida turgan navbatdagi vazifalar "...pedagog kadrlar malakasini oshirishning turli darajalarini o'zaro farqlash va unga yakkama-yakka yondashish, o'qitish mazmunining ko'p variantligiga erishish, malaka oshirish shakllari, usullari va muddatlarini tanlashning keng imkoniyatlarini yaratish" [106; 198-b.] bo'lib qoladi. R.X.Djurayev esa "...pedagoglar uzluksiz ta'limi va rivojlanish jarayonining eng muhim vazifasi sifatida ular

faoliyatining doimiy o'zgaruvchan iqtisodiy, ijtimoiy, kasbiy sharoitlarga moslashishi, kasbiy mahorat darajasida shaxsiy-kasbiy rivojlanishi hamda takomillashishiga qulay sharoitlar yaratish belgilanadi. Pedagogning kasbiy rivojlanishi pedagogik ishda kasbiy va shaxsiy ahamiyatga ega sifatlar, qobiliyatlar, kasbiy bilim, ko'nikmalarni uyg'unlashtirish hamda amalga oshirishni nazarda tutadi. Bu holatda pedagog yangi tajriba va bilimlarga ochiq bo'ladi" [33; 42-b.], - degan g'oyani ilgari suradi.

M.A.Yuldashev malaka oshirish tizimini rivojlantirishda boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish, ta'lim sifatini boshqarishni zamon talablari darajasida tashkil etish lozimligini ta'kidlaydi. Malaka oshirish ta'limi sifatini boshqarishda: tashqi nazorat tadbirlarini ichki nazorat va o'z-o'zini baholash natijalaridan foydalanish bilan almashtirish imkoniyatini yaratish, jamoatchilik nazoratiga ochiqligini ta'minlash; xalq ta'limi xodimlarining malakasini oshirish ta'limi mazmuni va sifatiga qo'yiladigan davlat talablarini ularning kasbiy faoliyat xususiyatlarini e'tiborga olgan holda ishlab chiqish; pedagoglarning ehtiyojlarini o'rganish asosida ta'limni rivojlantirish strategiyasining barqaror taraqqiyot, uzluksiz ta'lim, bilimlarning globallasuv konsepsiyalarini e'tiborga olgan holda sifat muammolarini kompleks hal qilish; malaka oshirish ta'lim muassasida sifatning yalpi menejmenti konsepsiyasiga asoslangan sifat menejmenti tizimini joriy etishga alohida e'tibor qaratish maqsadga muvofiqligini ko'rsatadi [168; 30-31-b.].

Malaka oshirish strategiyalarini belgilashda bir qator vazifalarni ko'zda tutar ekan, Sh.Q.Mardanov ustuvorlikni ta'lim xizmatiga asoslangan mehnat bozori, shaxs, davlat va jamiyat talablarini hisobga olib, pedagoglarning kasbiy bilim, ko'nikma, malakalarini doimiy chuqurlashtirish, yangilab borishni ta'minlay oladigan tizimni yaratishga qaratish lozimligini uqtiradi. Yechim sifatida ta'lim muassasalarini malakali kadrlar bilan ta'minlash, jarayonga ilmiy-tadqiqot institutlarini jalb qilish, shaxsning kasbiy malakasi, ma'naviy-axloqiy darajasini ongli ravishda oshirishga davlat etuvchi ijtimoiy-psixologik omillarini yaratish kerakligini qayd qiladi [49; 127-131-b.].

Pedagoglar malakasini oshirishga oid boshqa tadqiqotlarda tizimni takomillashtirishga "...malaka oshirish jarayoniga tizimli yondashish asosida har bir komponentning o'z mazmuni, mohiyati

va vazifasiga ko'ra o'zaro munosabatda bo'lishi orqali muvaffaqiyatini ta'minlanishi" [101; 80-81-b.]; "...ilmiy jihatdan asoslangan joriy va istiqbol rejalarga muvofiq tabaqaviy yondashuvga asoslanish, shuningdek, kursgacha va kursdan keyingi tayyorgarlikda o'qituvchilarga amaliy, uslubiy yordam ko'rsatish" [124; 51-52-b.]; "...o'qitishning dolzarb muammolariga bag'ishlangan kurslar tashkil qilish, ilg'or o'qituvchilarning ish tajribasini o'rganish va ommalashtirish, o'qituvchilarning ilmiy-metodik tayyorgarligi darajasini aniqlashning reyting tizimini ishlab chiqish, tinglovchilarning mustaqil ishlari va maqsadli ijodiy izlanishlarini tashkil etish" [145; 265-266-b.]; "...eskirgan metodlardan voz kechish, tinglovchilarning ilmiy-nazariy, kasbiy tayyorligi, ijodiy faolligi va malaka oshirish kurslaridagi tadbirlarning natijadorligini ta'minlovchi o'quv jarayonini tabaqalashtirish" [138; 6-b.]; "...o'qituvchilarning o'z faoliyatlarini tashxislashlarini ta'minlash asosida malaka oshirish jarayonini tabaqalashtirish, o'qituvchi faoliyatidagi kamchiliklarni aniqlash va ularni bartaraf qilishda pedagogik tashxisdan foydalanish" [98; 13-b.]; "...elektron portfolio tizimining joriy etilishi pedagoglarning kreativ salohiyatlarini bosqichma-bosqich rivojlantirishga muhim sharoitlar yaratadi, ixtisoslashtirilgan malaka oshirish muassasalarida pedagog kadrlarning malakasini oshirish jarayonlarini tashkil etishda tabaqalashtirilgan yondashuvni joriy etish imkoniyatlari vujudga kelishi" [166; 12-b.], "...jamoaviy va individual faoliyatni amalga oshirishga imkon beruvchi barcha ishtirokchilar uchun barobar ochiq bo'lgan axborot-kommunikatsion muhit mavjud bo'lishi" [109; 13-b.] natijasida erishish mumkinligi tadqiq qilingan. O.Abduquddusov [19], A.X.Aminov [85], T.L.Xurvaliyeva [157] va D.A.Xidoyatovalarning [74] tadqiqotlarida esa tizimga innovatsion texnologiyalar va zamonaviy bilimlarni tatbiq qilish orqali soha rivojlanishini ta'minlash mumkinligi e'tirof etilgan.

Tashkilotda (ta'lim muassasasi ichida) malaka oshirish B.Xasanovning tadqiqotlarida o'z ifodasini topgan bo'lib, unda jarayonni ishlab chiqarishdan ajralmagan holda joriy qilish eng samarali shakllardan biri sifatida e'tirof etiladi. Tizimning ijobiy elementlari etib quyidagilar ko'rsatiladi: malaka oshirish loyihalarini ishlab chiqishda izchillik; uzluksizlik, ya'ni ta'lim muassasasi o'quv-tarbiya personalini tomonidan malaka oshirish

bo'yicha muntazam takliflarning mavjudligi; loyihalarning doimiy tahlili, baholanishi, nazorat qilinishi; markazlashmaganlik, ya'ni o'quv dasturining asosiy mavzulari ta'lim muassasasining rivojlanishiga xizmat qiladi va uning ko'proq avtonomligiga, mustaqilligiga ko'maklashadi [154; 67-b.].

D.X.Shadimetova malaka oshirish tizimi marketing strategiyasini o'rganar ekan, ta'lim xizmatlarini diversifikatsiyalashtirishga e'tibor qaratadi. Malaka oshirishda monopol mavqedagi muassasalar ahamiyatini pasaytirish, sohada raqobat muhitini shakllantirish, bozor tamoyillariga muvofiq keladigan talab va taklif munosabatlarini barqarorlashtirish ustuvor vazifalardan biriga aylanishi lozimligini uqtiradi. Raqobat muhiti shakllanmas ekan, tizim sifatini ko'tarish, xorijiy sarmoyalardan kutilayotgan samaraga erishish mumkin emasligini qayd etadi [161; 129-b.].

Xulosa qilib aytish mumkinki, respublikamizda keyingi yillarda tizimni takomillashtirish, mazmunan modernizatsiyalash, o'quv jarayonini tashkil qilishda zamonaviy yondashuvlardan foydalanish samaradorligiga doir bir qator tadqiqotlar amalga oshirilgan va ularda:

- jarayonni innovatsion boshqarish, ta'lim maqsadini strategik rejalashtirish, doimiy sifat nazoratini olib borish, pedagoglarning kasbiy mahoratini baholashning samarali mexanizmlarini ishlab chiqish, malaka oshirish xizmati ko'rsatuvchi muassasalar turlarini kengaytirish;

- malaka oshirishga tizimli yondashish, tabaqalashtirish, nafaqat kurslar davomida, balki kurslar oralig'ida ham pedagoglarga uslubiy yordam ko'rsatib borish orqali uzluksizlikni ta'minlash, ularning ijodiy faolligi va mustaqil ta'limiga e'tiborni kuchaytirish;

- jarayonga innovatsion texnologiyalarni oqilona joylashtirish, malaka oshirishning yangi shakllarini tatbiq qilish hamda ish joylarida tashkil etishga ahamiyat qaratish;

- pedagoglar faoliyatidagi kamchiliklarni aniqlash, bartaraf etishda tashxis imkoniyatlaridan foydalanish, ilg'or tajribalarni ommalashtirish ishlarini tashkil qilishga doir tahlillar o'tkazilgan va muammolar yechimi bo'yicha tavsiya hamda ko'rsatmalar berilgan.

Xorijiy davlatlarda ham pedagoglar malakasini oshirishni tashkil qilishga sifat jihatidan yangi yondashuvlarni qidirish va tizimni takomillashtirishga doir izlanishlar olib borilmoqda. Jumladan, Z.V.Vozgova [95], R.S.Dimuxammetov [45], S.A.Zenkina [102], E.M.Nikitin [122], I.A.Noskov [127], O.V.Roytbalt [137], Ye.A.Serdyuk [139], A.P.Sitnik [123], B.Ye.Fishman [73] kabi olimlarning tadqiqotlarida malaka oshirish boshqaruvi va moliyalashtirish tizimini takomillashtirish, ta'lim ehtiyojlariga asoslanish, individual faoliyatni modellashtirish, loyihalashtirish, uzluksizlikni ta'minlovchi tizimlarni rivojlantirish hamda ko'p komponentli yondashuvlarni rag'batlantirish masalalariga e'tibor qaratilgan. R.S.Dimuxammetovning ko'rsatishicha, pedagoglar kasbiy faoliyatining qimmatli-mazmunli negizi, insonparvarona ta'lim paradigmasi pedagogik voqelikda ularning ehtiyojlarni o'zlashtirish, chuqurlashtirish orasidagi ziddiyatlarni individuallashtirish va integratsiyalash darajasidagi kasbiy-shaxsiy o'z-o'zini rivojlantirish hamda yangi harakatlantiruvchi kuchlarini shakllantirish asosida yechimi topiladi [45; 23-b.]. B.Ye.Fishman esa "...pedagoglarni shaxsiy-kasbiy rivojlanishining prinsipial yangi bosqichi – pedagogik voqelikni hamkorlikda rivojlantirish bosqichi zaruriyati", deb belgilaydi [73; 24-b.].

D.Kidd (Kanada), M.Noulz (AQSh), P.Djarvis (Angliya) kabi olimlarning pedagogik qarashlarida ilgarilab ketishga mo'ljallanish g'oyasi muhim nazariy asos sifatida e'tirof etiladi. Bu kontekstda nafaqat oliy ta'limda tayyorgarligi, balki faoliyatining undan keyingi bosqichlarida ham o'qituvchi pozitsiyasini davr talablariga hamohang tarzda kasbiy darajasini uzluksiz oshirib borish orqali faoliyatini yuritishga qodir bo'lgan umrbod o'quvchi o'rnida belgilash qimmatli yondashuv sifatida tasavvur qilinadi. O'qituvchi faoliyatiga qo'yiladigan yangi talablar hamda chaqiriqlarga tez va samarali munosabat bildirgan holda uning mustaqil ravishda o'zgartirishlar kirita olish kompetentligi ham zaruriy sifat tariqasida baholanadi [66; 5-b.].

Sohadagi innovatsion o'zgarishlar tizimning muhim funksiyalaridan biri sifatida xodimlarning kasbiy va pedagogik kompetentligini rivojlantirishni belgilamoqda. Chunki, ta'lim jarayonlarining intensivligi va o'zgaruvchanligi pedagogning kompetentlik davrini tobora qisqartirib bormoqda. Bu esa malaka

o'shinish ta'limi mazmunini yangilash, o'qitish jarayonini loyihalash, kutilgan natijalarga erishishning metod va texnologiyalarini asosli tanlash lozimligini taqozo qiladi.

Kompetentlilik – bu faqatgina o'zlashtirilgan bilimlar va tajribalarning mavjudligi hamda salmoqli hajmi bo'libgina qolmay, balki ularni kerak vaqtda ishga sola bilish va o'zining funksional xizmat vazifalarini bajarish jarayonida foydalana olishi demakdir. Bu ma'noda kompetentlilik insonning, shaxsning, kasb egasining tavsifi hisoblanadi, ayni chog'da, u shaxs individual shaxsiy imkoniyatlarining yig'indisi, uning o'z kasbiy bilimlari va tajribalarini amaliy faoliyatida samarali ravishda qo'llay olish qobiliyati hisoblanadi [120; 128-b.].

Pedagogik kompetentlilik – yuksak darajadagi pedagogik faoliyatning taraqqiy etishini, pedagogik texnikani egallashni, shuningdek, pedagog shaxsi, uning tajribasi va kasbiy faoliyatidagi individuallikning yorqin ko'rinishi sifatida tushuniladi [81; 9-b.]. Kasbiy kompetentlilik esa o'qituvchining ma'naviy dunyoqarashi, psixologik-pedagogik va tashkiliy-texnologik salohiyati, ya'ni uning kasbiy imkoniyatlari salohiyatini tasvirlaydi. Mazkur salohiyatni pedagogik jarayonlarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda o'qituvchi faoliyatining holati va samaradorligi orqali aniqlash mumkin bo'ladi [149; 116-b.].

Fikrimizcha, kasbiy kompetentlilik pedagog uchun intilishi lozim bo'lgan kasbiy cho'qqi va faoliyatining konseptual loyihasi bo'lishi zarur. Pedagog doimo turli murakkablikdagi kasbiy vazifalar va pedagogik vaziyatlarning maqbul yechimini topishga layoqatli, yangiliklar uchun ochiq, tashabbuskor, intiluvchan bo'lishi kerak bo'ladi. Demak, bu jarayon pedagogdan o'z faoliyatiga munosabatini o'zgartirishni, lozim bo'lsa, qayta qurishni talab etadi. Bu esa tizimning ustuvor vazifalaridan biridir. Pedagoglar malakasini oshirishning hozirgi an'anaviy tizimi asosan bilimlarni o'zlashtirish va kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirishning reproduktiv usullariga yo'naltirilib qolganligi sababli ularning kasbiy kompetentliligini takomillashtirishda yetarlicha samara bermayapti.

Sohaga oid tadqiqot ishlarini o'rganish, davlat va jamiyatning tizim oldiga qo'yayotgan vazifalari, bir necha yillik amaliy faoliyat hamda tajriba-sinov ishlarining dastlabki natijalari

hozirgi paytda XTXMOda o‘z yechimini kutayotgan quyidagi muammolar ko‘lamini belgilash imkonini berdi:

- malaka oshirish o‘quv mazmunida kasbiy ehtiyojlarni tezkor, manzilli singdirishga yetarlicha e‘tibor qaratilmayotganligi, turli variativ dasturlarning amaliyotda yetishmasligi;

- ta‘lim dasturlarini tuzishda tinglovchilarning individual xususiyatlari, kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlari chetda qolayotganligi hamda ularda tanlash imkoniyatining yaratilmaganligi;

- pedagoglarning uzluksiz malaka oshirishga nisbatan ijobiy motivlarini shakllantirish va rag‘batlantirish mexanizmlarining mukammal emasligi hamda ular faoliyatida asosiy harakatlantiruvchi kuch vazifasini bajarmayotganligi;

- malaka oshirishning barcha turlaridan optimal foydalanish, turli resurslarini baravar jalb etish va natijalarni qayd qilib borish texnologiyalarining yetarlicha takomillashmaganligi;

- pedagoglarning ichki salohiyatini kuchaytirish, murakkab vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila olish ko‘nikmalarini rivojlantirishga ko‘maklashish, ilmiy-metodik kuzatuv darajasiga ko‘tarilmaganligi.

- malaka oshirish ta‘lim muassasasi hamda metodik xizmat ko‘rsatish tuzilmalarining amaliyotdagi “tandem”i talab darajasidan ortda qolayotganligi va boshqalar.

Yuqoridagi muammolarning samarali yechimiga erishish uchun XTXMOni yangi sifat bosqichiga olib chiqish, pedagoglarning alohida ehtiyojlari, kasbiy mahorati darajasi va layoqatini inobatga oluvchi ko‘p bosqichli ilmiy-metodik kuzatuvni tashkil etish, o‘quv jarayonini xodimning individual ta‘lim trayektoriyasini nazarda tutuvchi modulli-jamg‘ariladigan tizim asosida yuritish, muxtasar aytganda, xalq ta‘limi xodimlari malakasini oshirish tizimiga ko‘p vektorli yondashuv zarur.

Ta‘lim modellarini loyihalashga ko‘p vektorli yondashuv malaka oshirish tizimini rivojlantirish, strategik rejalarini tuzish hamda bashorat qilishda innovatsion va integrativ jarayonlarni ta‘minlaydi. Bunday tanlov esa variativlik, faollashtirish, individuallashtirish, differensiallashtirish, uyg‘unlashtirish kabi tamoyillar mavjudligini, malaka oshirishning kognitiv va shaxsga yo‘naltirilganligini, faoliyatli, rivojlantiruvchi hamda refleksiv xarakterga ega bo‘lishini taqozo qiladi. XTXMOni ko‘p vektorli

yondashuv asosida tashkil qilish davlat va jamiyat buyurtmasini bajarish, pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini ta'minlashga yordam beradi hamda malaka oshirish resurslaridan unumli foydalangan holda ularning kasbiy kompetentligini takomillashtirishga xizmat qiladi.

“O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”da vektor (lot. vector – eltuvchi, ko‘chuvchi) boshlang‘ich va oxirgi nuqtalariga hamda yo‘nalishga ega bo‘lgan chiziq sifatida izohlanadi. Vektor tushunchasi faqat son bilan emas, balki yo‘nalish bilan ham ifodalanadigan miqdorlarni belgilaydi [171; 412-413 b.]. Demak, vektorni muayyan yo‘nalishning va o‘lchamning mavjudligi sifatida qarashimiz mumkin.

Bu atamaga “Xorijiy so‘zlarning izohli lug‘ati”da yanada aniqroq va lo‘ndaroq ta’rif berilib, “Qandaydir jarayon, hodisa, faoliyat rivojlanishining asosiy yo‘nalishlari” sifatida talqin qilingan [115; 158-b.]. Mazkur ta’rif bizning tadqiqotimiz nuqtayi nazaridan maqsadga muvofiq.

N.I.Speranskaya ta’lim vektoriga quyidagicha ta’rif keltiradi: “Vektor” o‘zining lotincha etimologiyasiga ko‘ra, “eltuvchi, olib boruvchi” ma’nosiga ega bo‘lib, keng ma’noda tushunishda harakatning yo‘nalishini, hattoki, maqsad yo‘nalishini o‘zida ifoda etadi. Shunday qilib, pedagogik kontekstda mazkur atamani turli xil ta’lim maqsadiga erishishga yo‘naltirilgan faoliyat sifatida belgilash mumkin. Binobarin, talaba va pedagogning individual ta’lim yo‘nalishini loyihalashda birgalikdagi faoliyatining ta’limga doir vektori yuqori natijadorlik yoki talabalarning biror bir yo‘nalishdagi o‘quv, ilmiy-tadqiqot ishlari natijadorligini oshirishga erishish bo‘ladi. To‘g‘ri tanlangan ta’lim vektori, puxta ishlangan ta’lim yo‘nalishi bilan talabaning bilimsizlikdan bilimga, kompetentsizlikdan kompetentlikka trayektoriyasi to‘g‘riroq va qisqaroq bo‘ladi, boshqacha aytganda, ta’lim jarayonining samaradorligi oshadi [67; 57-b.]. Xuddi shunday, O.Ye.Yasevich ham ta’lim vektorini yangilik sifatida e’tirof etadi hamda aniq yo‘nalish mavjud bo‘lganda maqsadga sezilarli darajada tez, kam mehnat va vaqt sarflab erishish, deb qaraydi [67; 58-b.].

Psixolog olim B.F.Lomovning ko‘rsatishicha: “...motiv va maqsad subyektning faoliyat yo‘nalishini, shuningdek, uni bajarishda rivojlantiriladigan intilishlari o‘lchamlarini belgilaydigan o‘ziga xos “vektor”ini hosil qiladi. Bu vektor

faoliyat davomida shakllanadigan psixologik jarayonlar va holatlarning butun tizimini tashkil qiladigan tizim paydo qiluvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi” [72; 445-446-b.].

“Ko‘p vektorlilik” tushunchasi esa pedagoglar malakasini oshirish tizimiga XXI asrning boshlaridan kirib keldi. D.A.Maxotin fikricha, “Ko‘p vektorlilik ta’lim tizimi, ta’lim jarayonining turli yo‘nalishdagi va kattalikdagi rivojlanish vektorlarining yagona yondashuv, yagona modelda birikishini ifodalaydi” [52; 98-b.]. Bu holatda ko‘p vektorlilik ta’lim jarayonini bir tekis, izchil tuzishga butunlay teskari yondashuv bo‘lgan, notekis, variativ hamda shaxsga yo‘naltirib o‘qitish strategiyasini amalga oshirishning eng yaxshi amaliyotlarini birlashtirish mexanizmi sifatida qaralmoqda.

Sohaga oid tadqiqotlar tahlili *ta’lim vektorini* boshlang‘ich natijalar asosida mo‘ljallangan ta’lim maqsadiga erishishga doir faoliyat yo‘nalishi sifatida qarashga, *ko‘p vektorli yondashuvni* esa malaka oshirish ta’limi maqsadiga erishishda uning barcha subyektlari, resurslari, turlari va shakllarini safarbar qilgan holda innovatsion tajribalarni yagona yondashuvga integratsiyalash sifatida talqin etishga imkon berdi.

Shu asosda, xalq ta’limi xodimlarining malakasini oshirishni ko‘p vektorli yondashuv asosida takomillashtirish vektorlarini quyidagicha ifodalaymiz:

- pedagoglar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvni amalga oshirish;
- o‘quv mazmunini shakllantirishning modulli texnologiyalarini takomillashtirish;
- ta’lim jarayonini individuallashtirish va uzluksizligini ta’minlash.

XTXMOga ko‘p vektorli yondashuv pedagoglarning kompetentligi, faoliyatining natijadorligiga yo‘naltiriladigan davlat va jamiyat buyurtmasi, ularning shaxsiy, kasbiy ehtiyojlari hamda tayyorgarligining mavjud darajasini hisobga olishga imkon beradi. U orqali ilg‘or tajribalardan unumli foydalanish, pedagogning o‘z-o‘zini rivojlantirishi, mustaqil ta’limni kuchaytirish, shuningdek, malaka oshirishni mumkin qadar ish joyiga yaqinlashtirish va turli ta’lim texnologiyalarini manzilli qo‘llashga erishish mumkin.

Shuni alohida ta'kidlash o'rinliki, ko'p vektorli yondashuv malaka oshirish natijadorligini ta'minlashga qaratilgan bo'lib, unga quyidagi vazifalarning muvaffaqiyatli yechimi orqali erishiladi:

- malaka oshirish ta'lim mazmunini belgilashda tinglovchilarning o'z faoliyatini ongli tahlili asosidagi anglangan dolzarb muammolari, ziddiyatlari va ehtiyojlarini inobatga oladigan yagona muammoli-korreksion maydonni shakllantirish;

- malaka oshirish turlari, shakllari, resurslari, tegishli subyektlari integratsiyasini ta'minlash va konsultativ faoliyat ustuvorligiga erishish;

- tinglovchilarga mustaqilligini ta'minlovchi, ichki salohiyati va ijodiy qobiliyatlarini mumkin qadar ochish, takomillashtirishga imkoniyat beruvchi hamda refleksiv ko'nikmalarini faollashtirishni nazarda tutuvchi malaka oshirish muhitini yaratish;

- o'qituvchilarga o'z-o'zini rivojlantirish, o'z-o'zini namoyon qilish, o'zaro rivojlantirish va o'zgalarning ilg'or tajribasini ijobiy o'zlashtirishga imkon beruvchi qulay pedagogik iqlimni ta'minlash;

- tinglovchilarning malaka oshirish motivatsiyasi, harakatchanligi va refleksiyasini kuchaytirish hamda individual ta'lim trayektoriyasini loyihalash ko'nikmalarini rivojlantirish;

- malaka oshirishda erkin tanlov uchun qulay sharoitlar yaratish maqsadida formal pedagogik muloqot chegaralaridan chiqish, xatolarni ochiq muhokama qilish va faoliyatning ijodiy yo'nalganligini rag'batlantirish;

- malaka oshirishni tashkil qilishda o'quv-tajriba muhitini nazarda tutuvchi amaliy mashg'ulotlarga e'tiborni qaratish, jarayonda kommunikativ munosabatlarni rivojlantirish va samarali o'zaro ta'sirga yordamlashuvchi sharoitni yaratish kabilar.

Pedagoglar malakasini oshirish sohasidagi jahon amaliyotiga murojaat qilsak, avvalo, ta'lim nuqtayi nazaridan rivojlangan davlatlarda o'qituvchilarni tayyorlash, tanlab olish va kasbiy rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilishi kuzatiladi. Pedagoglarda uzluksiz malaka oshirishlari uchun sharoit yaratish, shaxsiy motivi, mas'uliyatga asoslangan ko'p vektorli, ko'p darajali, ko'p bosqichli, ta'lim muassasasiga yaqinlashtirilgan, mustaqil o'qishi

va faollikni nazarda tutuvchi shakllarni joriy qilishni mavjud tizimning asosiy xususiyatlari sifatida e'tirof etish mumkin.

Quyida ochiq axborotlar asosida ayrim rivojlangan davlatlarning pedagoglar malakasini oshirishdagi innovatsion tajribalariga to'xtalamiz.

Xitoyda pedagoglar malakasini oshirishning yangi shakllari tez rivojlanmoqda. Masalan, o'qituvchilar faoliyatini to'liq qamrab olish maqsadida malaka oshirish jamoaviy, guruhda va individual shakllarda tashkil qilinadi. O'qitish reflektiv kuzatuv, faol amaliyot, amaliy misollar, vaziyatlarda o'qitish, mikroo'qitish, ilmiy-tadqiqot ishini tayyorlash kabi metod va shakllarda olib boriladi. Yangiliklardan yana biri "Menyu" metodidir. Uning mazmuni o'qituvchiga turli mavzuiy bloklardan o'zi uchun qiziq yoki muhim bo'lganlarini tanlab olishga imkon beradi. Bu metodning ahamiyatliligi pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini qanoatlantirishga yo'naltirilganligi bilan belgilanadi.

Koreyada pedagoglarga qo'yiladigan talablarning nihoyatda yuqoriligi, ularning doimiy ravishda kasbiy mahoratlarini takomillashtirib borishida muhim ahamiyatga ega. Malaka oshirishni tashkil qilishda masofadan o'qitish salmoqli o'rinni egallaydi. Pedagoglarning 92%idan ortig'i aynan shu shaklda malaka oshiradilar. Shuningdek, maktab bazasida malaka oshirish ham keng tarqalgan shakllardan biridir. Tizimning muhim xususiyatlaridan yana biri shuki, pedagoglarning faoliyatidagi natijalarining yig'indisi asosida oylik maoshlarining oshib borishi ularda turg'un motiv va kasbiy rivojlanishga rag'batni paydo qiladi.

AQSh va Buyuk Britaniyada o'qituvchilarning mustaqil ravishda uzluksiz ta'lim olishlari, jarayondagi faolliklari, masofadan malaka oshirishlari davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi. Ta'lim ehtiyojlarga asoslanishi, interfaol bo'lishi, o'z-o'zini anglashi, maqsadli faoliyat yuritishiga e'tibor qaratiladi. Malaka oshirishning turli shakllari taklif etilib, mohiyatan pedagogning joriy holatdagi "Men"i va idealligi o'rtasidagi farqlarni qisqartirishga xizmat qiladi [53; 98-99-b.].

Malaka oshirishning mukammal tizimlaridan biri Germaniyada bo'lib, u jahon ta'limining rivojlanishiga sezilarli hissasini qo'shadi. Germaniyada pedagog xodimlar malakasini oshirish akademiyalar, maxsus institutlar, oliy o'quv yurtlari

tarkibidagi markazlar hamda maktablarning o'zida olib boriladi. Odatda, malaka oshirish uzoq muddatli va jadallashgan (qisqa muddatli) kurslarda tashkil etiladi. Shu bilan birga, ishdan ajralmagan holda seminarlar, maslahatlar, ochiq darslar o'tkazish, qo'llanmalar, didaktik materiallar nashr qilish, ularni ommalashtirishga ahamiyat beriladi.

Maktablar ham o'qituvchilar konferensiyalari va ularga oliy o'quv yurtlaridan mutaxassislarning ishtirokini ta'minlagan holda joylarda pedagoglarning malakasini oshirish (Schulinterne Fortbildung) bilan shug'ullanadilar [118; 43-b.]. Maktabning o'zida malaka oshirish tizimning muhim bo'g'ini sifatida rivojlanib va ta'siri ortib bormoqda.

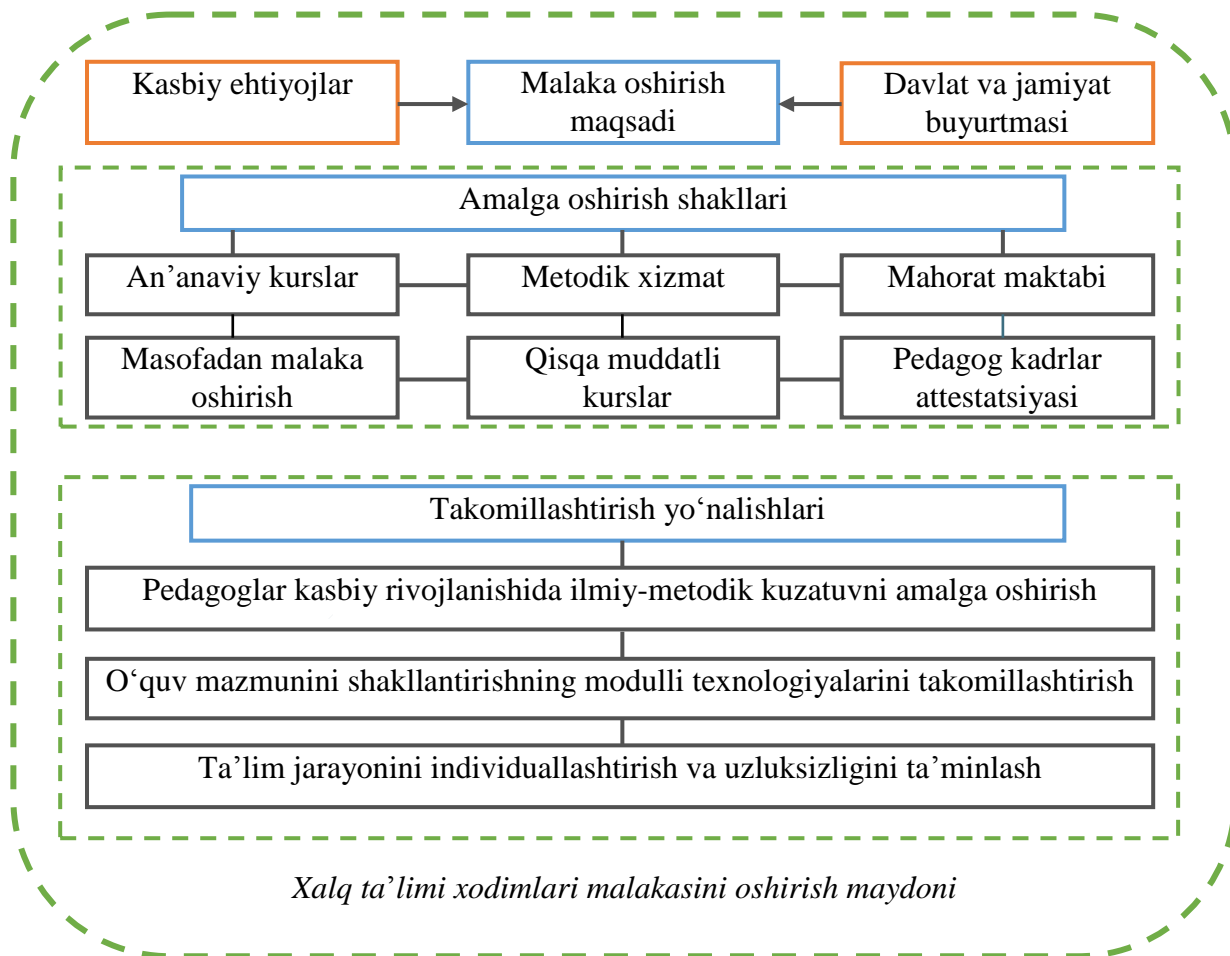
Rossiyada pedagoglar malakasini oshirish uzluksizligini ta'minlash, natijalarni jamg'arishni nazarda tutuvchi modellarni tatbiq qilishga e'tibor kuchaymoqda. Shunday modellar sirasiga Federal davlat ta'lim standartlarini amaliyotga tatbiq qilishda qo'llanilayotgan formal, noformal va informal malaka oshirish turlarini uyg'unlashtirilganini kiritish mumkin. Bu modelning ahamiyati ilg'or tajribani ommalashtirish, o'qitishni tyutorlar yordamida avtonom va korporativ tashkil qilish, tajriba maydonchalarini yaratish hamda pedagoglarning o'z-o'zini rivojlantirishiga sharoitlar yaratilishi bilan belgilanadi. Xuddi shuningdek, yana bir innovatsion model klasterlardir. Bu modelda alohida tashkilot, hattoki, tarmoq majmualari ham resurslar, texnologiyalar va kompetensiyalar integratsiyasini lozim darajada uddalay olmaydi, shuning uchun ularni birlashtirish kerak, degan g'oya ilgari suriladi.

Respublikamizda ham pedagoglar malakasini oshirish tizimini to'liq shakllangan qo'shimcha kasbiy ta'lim tizimi sifatida qarash mumkin. Chunki uning tarkibida institutlar, markazlar, fakultetlar, kurslar va boshqalar mavjud. Shuningdek, xalq ta'limi xodimlari kasbiy mahoratlarini rivojlantirib borishga qaratilgan uzluksiz metodik xizmat ko'rsatish, ularning faoliyatlari natijadorligi va samaradorligini baholash asosida rag'batlantirishga yo'naltirilgan attestatsiyadan o'tkazish jarayoni ham bevosita ta'lim muassasalari rahbar, pedagog xodimlari malakasini oshirish tizimining tarkibiy qismlaridir.

Hozirda pedagoglar malakasini oshirish va ularning raqobatbardoshligiga e'tiborning kuchayishi tizimga istiqbolli

shakllarni joriy etishga moyillikni kuchaytirmoqda. Misol uchun, XTXMO jarayoniga muvaffaqiyat bilan tatbiq etilgan xorijiy til o'qituvchilari uchun haftalik kurslar yoki mahorat maktabi, metodist maktabi, qisqa muddatli kurslar kabi uzluksiz malaka oshirishga xizmat qiluvchi shakllarni keltirish mumkin.

Yuqoridagi fikrlarga ko'ra, XTXMO tizimini ko'p vektorli yondashuv asosida takomillashtirish tuzilmasini hosil qilishimiz mumkin (1.1-rasm).

1.1-rasm. Xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirish tizimini ko'p vektorli yondashuv asosida takomillashtirish tuzilmasi

XTXMOning uzluksizligini ta'minlashga sharoit yaratish pedagoglarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, hayotiy faoliyatining tarkibiy qismi sifatida amaliy tajribasini doimiy takomillashtirishning zaruriy shartidir. Chunki, jamiyat taraqqiyotining zamonaviy tendensiyalari yuqori malakali, ijodiy izlanadigan, ijtimoiy faol, raqobatbardosh va o'z o'quvchilarini hayotga tayyorlash salohiyatiga ega bo'lgan pedagoglarga ehtiyojni yuzaga keltirmoqda.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, XTXMOga ko‘p vektorli yondashuv tinglovchilarning mustaqil bilim olish ko‘nikmalarini rivojlantirish orqali samaradorlikka erishish, ichki salohiyatini ro‘yobga chiqarish, o‘zlarini namoyon qilish, kasbiy o‘zaro ta’sirni kuchaytirish, uzluksiz malaka oshirishi, kasbiy kompetentligining doimiy o‘sib borishini ta’minlash va raqobatbardosh holatda ushlab turish imkoniyatini beradi.

1.2-§. Pedagog xodimlar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvning pedagogik xususiyatlari

Ta’lim tizimida ro‘y berayotgan jarayonlar ta’lim falsafasi, paradigmalari va qadriyatlarining o‘zgarishini, o‘qitish texnologiyalariga yangicha munosabatlarni taqozo qilmoqda. Mazkur o‘zgarishlar har bir pedagogda kompetentligi, ijodkorligi, mustaqilligini rivojlantirish, innovatsiyalarni baholay olishi hamda o‘z faoliyatiga tatbiq etishi, shuningdek, kasbiy tayyorgarligini uzluksiz oshirib borish uchun maqbul sharoitlar yaratishga tizimli yondashuvni talab qiladi. Pedagogik muhit shuurida rivojlantiruvchi, o‘z hayotining subyekti bo‘la olish, o‘z-o‘zini rivojlantirish mazmunini boshqara olish layoqatiga ega mutaxassis qiyofasi va variativlik belgilari xos bo‘lgan innovatsion ta’limga nisbatan tasavvurlar kengaymoqda. Ta’lim jarayonida pedagogik tajriba va uning ahamiyatiga mutlaqo yangicha munosabat asosiy e’tiborni ilgari lab ketuvchi, amaliy-o‘zgartiruvchi funksiyalarga qaratilishini taqozo qiladi. Zamonaviy ta’lim tizimlari yangi o‘quv dasturlari, o‘qitish texnologiyalarini ishlab chiqish, tatbiq qilish, kreativ loyihalar va innovatsion jarayonlarda faol ishtirok etadigan pedagoglarga muhtojlik sezmoqda.

Bu masala respublikamiz Prezidenti Sh.Mirziyoyevning ham diqqat markazida bo‘lib, ta’lim va ilm-fan, davlatning yoshlarga doir siyosatini amalga oshirish, o‘qitishning yangi, zamonaviy usullarini joriy qilish uchun tezkor hal qilinishi lozim bo‘lgan muammolardan biri sifatida “...pedagoglar va professor-o‘qituvchilar tarkibining professional darajasi, ularning maxsus bilimlaridir. Bu borada ta’lim olish, ma’naviy-ma’rifiy kamolot masalalari va haqiqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonlariga faol

ko‘mak beradigan muhitni yaratish zarur”ligi ta’kidlanadi [10; 45-b.].

Innovatsion ta’lim kontekstida ta’lim oluvchi o‘zining o‘quv jarayonini faol tuzadigan, ta’lim muhitida asosiy trayektoriyasini tanlay oladigan og‘irlik markaziga aylanar ekan, ta’lim beruvchi (o‘qituvchi)ning muhim funksiyasi uning ta’lim oluvchilarga axborotlarni samarali va ijodiy o‘zlashtirishlari, olingan ma’lumotlarni tahlil qilishda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini rivojlantirishlariga ko‘maklashishida namoyon bo‘ladi. Ta’kidlash joizki, eng zamonaviy kompyuter tizimlari, yuqori telekommunikatsion texnologiyalarni qo‘llash, shubhasiz, o‘quv jarayonining dinamikasi va samaradorligini rag‘batlantiradi hamda ta’lim muhiti interfaoligini oshiradi. Lekin hech kim va hech qachon bevosita “ta’lim beruvchi – ta’lim oluvchi” munosabatidagi pedagogik muloqot san’atini to‘laligicha siqib chiqarish yoki o‘rnini egallash layoqatiga ega emas. Shuning uchun o‘qituvchilarni tayyorlash va malakasini oshirishda “pedagogik mahorat + kommunikatsiya san’ati + yangi texnologiyalar” kabi mezonlarning integratsiyasi asosiy omil bo‘lishi kerak [40; 15-16-b.].

Zamonaviy innovatsiyalar haqida fikr yuritar ekan, A.V.Xutorskoy pedagogik yangiliklarning qanchalik jozibali yoki ishlanganligidan qat’i nazar innovatsion jarayonlarni tegishli boshqaruv, tashkiliy tadbirlarsiz o‘zlashtirish mumkin emas, yangi shakl, metodika, texnologiyalarni joriy qilishda esa ularni qanday tatbiq etish, o‘zlashtirish va kuzatuvni teran anglash kerak, deb hisoblaydi [75; 3-b.].

Shunday ekan, o‘qituvchilar kasbiy mahoratini uzluksiz oshirib borishda metodik ishlarni axborot yetkazish, nazorat qilish, metodik ta’minlash darajasidan ularning professionalizmini rivojlantirishga ilmiy-metodik kuzatuvni tashkil qilish, ko‘mak berish va qo‘llab-quvvatlash pog‘onasiga ko‘tarish zaruriyati tug‘iladi.

Pedagogik tafakkurda “kuzatuv” va “qo‘llab-quvvatlash” tushunchalari xodimlarning o‘z ichki salohiyatidan to‘laqonli foydalanish, mustaqil faoliyat yuritishga sharoit yaratish, kasbiy mahoratini oshirib borishga ko‘mak ko‘rsatish haqida fikr yuritilganda qo‘llaniladi. Mazkur tushunchalar mualliflar tomonidan turlicha tavsif etilib, ayrim tadqiqotlarda ular bir xil

faoliyat, ba'zilarida bir-birini to'ldiruvchi, yana birovlarida esa bir-biridan farqli xususiyatlarga ega ekanligi e'tirof etiladi.

Ayni paytda, ta'kidlash joizki, pedagogik faoliyat nuqtayi nazaridan mazkur tushunchalarning yagona hamda uning mazmuni va mohiyatini to'laqonli ifodalovchi talqini mavjud emasligiga tadqiqotchilarning quyida keltirilgan qarashlari tahlili ham fikrimizning dalilidir.

Ta'lim jarayonida shaxs rivojlanishida "kuzatuv" tushunchasi ilmiy adabiyotlarda asr boshlaridan faol qo'llanilayotgan bo'lishiga qaramay uning nazariy asoslari ancha avval yaratilgan. Ye.A.Sibina mazkur pedagogik kategoriyani tarixiy-falsafiy aspektda tahlil qilar ekan, shaxsga insonparvarona munosabat, individning o'ziga xosligini, muhimligini e'tiborga olish, hamfikrlilik kabi holatlarni ajratib ko'rsatadi [160; 12-b.].

Shu o'rinda A.Maslou, A.Kombas, K.Rodjerslarning ta'limning ta'lim oluvchilar individual-psixologik xususiyatlarini inobatga oluvchi shaxsiy xarakterga ega bo'lishi, ularning qiziqishlari, ehtiyojlariga ehtiyotkorona va hurmat bilan munosabatini nazarda tutuvchi fenomenal modeli haqidagi g'oyalari qimmatlidir. Ularning tadqiqotlarida kuzatuv va qo'llab-quvvatlashning nazariy asoslari ishlab chiqilgan bo'lib, ta'limning insonparvarligi uning inson asl tabiatiga to'liq, adekvat mos kelishi, individual qobiliyatlarini aniqlash hamda rivojlantirishga qaratilganligida, deb ko'rsatiladi. Mazkur yo'nalish namoyandalari har bir individning o'z-o'zini bilishiga sharoit yaratish va alohida xususiyatlarini qo'llab-quvvatlash hamda o'zlarini har tomonlama namoyon qilishlariga mumkin qadar ko'proq imkoniyatni vujudga keltirishni ustuvor vazifa sifatida ko'radilar [130; 10-b.].

"O'zbek tilining izohli lug'ati"da kuzatuv "biror yergacha birga bormoq", "aniqlash maqsadida sinchiklab qaramoq", "zimdan qarab tekshirib turmoq", "bilishga qaratilgan ish, harakat" sifatida izohlanadi [170; 502-b.]. Demak, kuzatuvni insonlarning o'zaro munosabatlarida birgalikdagi harakati tarzida qarash mumkin.

Kuzatuvda yetakchi g'oya "...ta'lim oluvchining o'z ichki salohiyatini yuzaga chiqarishda mustaqil faoliyat yuritishga, o'zini kashf etishga yo'llash, o'quvchida bilim olishga majburiy emas, balki ongida ehtiyojni tarkib toptirish"ga yo'naltiriladi [55; 4-b.].

Kuzatuv S.Uskova [70], Ye.I.Kazakova [41], A.P.Tryapisina [107], O.Gazman [27], M.R.Bityanova [91], E.F.Zeyer [38], L.G.Tarita [143] kabi olimlarning tadqiqotlarida atroflicha o'rganilgan. Ushbu tadqiqotlar kuzatuvni ta'limni insonparvarlashtirish hosilasi sifatida pedagogik faoliyatning mustaqil sohasi deb belgilash imkonini beradi.

S.Uskova kuzatuvni "...tayanch pedagogik kategoriya bo'lib, alohida insonparvarlashtirishga yo'llangan pedagogik jarayon sifatida, uning turli toifadagi ishtirokchilariga mutaxassislar tomonidan yordam ko'rsatish (qo'llab-quvvatlash, ko'mak, hamkorlik, sharoitlar hozirlash)ga yo'naltiriladi" shaklida izohlaydi. Kuzatuv insonning o'z mavqeini o'zi belgilashiga; ta'lim jarayoni subyektlari (o'quvchilar, pedagoglar, ota-onalar) shaxsining shakllanishi va takomillashish jarayoniga; ularning mustaqil faoliyati sifatining oshishi, shaxsini rivojlantirishga oid pedagogik vazifalarning hamda hayotiy va kasbiy muammolarini yechishga imkoniyat yaratadi [70; 87-b.].

Ye.I.Kazakova va A.P.Tryapisina kuzatuvni "rivojlanish hududiga" kirish, "murakkab vaziyatlarda subyektga qaror qabul qilishga sharoit yaratish" shaklida qarashni taklif qiladilar va bu kontekstda subyekt mustaqilligini eng muhim omil sifatida e'tirof etadilar [107; 79-b.]. Ye.I.Kazakova fikrlarini rivojlantirar ekan, uzluksiz ta'lim nuqtayi nazaridan kuzatuv nazariyasi va amaliyotini shaxs shakllanishining ixtiyoriy yosh davriga tatbiq qilish mumkinligini bildiradi hamda uning jarayon sifatida interfaollik xarakterini quyidagilarda belgilaydi:

– ikkita subyektning, ya'ni muammo tashuvchisi (kuzatiluvchi) va uni hal qilishda yordam beruvchi (kuzatuvchi) ishtirokining shartligi;

– muammoni hal qilish jarayonida har ikkala tarafning faolligi. Aynan shu jihat (kuzatiluvchining faolligi va muammolarni hal qilish tajribasini egallashi) kuzatuvni pedagogga ko'rsatiladigan boshqa yordam turlaridan ajratib turadi [41; 39-b.].

Ijtimoiylashtirish nazariyasi jihatidan qaraganda O.S.Gazmanning kuzatuvga ta'lim jarayonining mustaqil unsuri sifatidagi qarashi qimmatlidir. Tadqiqotchi bunga asos qilib kuzatuvni tashkil qilishda ta'lim oluvchi o'zi duch kelgan muammolarini yechishga tayyorligi va motivini qay darajada bo'lishi ahamiyatga egaligini ko'rsatadi [27; 12-b.].

M.R.Bityanova fikricha, kuzatuv – pedagogik hamjamiyatning o‘zaro ta’sirlashuvchi vaziyatlarida muvaffaqiyatli o‘qitish va psixologik rivojlantirish uchun ijtimoiy-psixologik muhitni yaratishga yo‘naltirilgan kasbiy faoliyat tizimidir [91; 136-b.].

E.F.Zeyer “kuzatuv” fenomenini psixologik tahlil qiladi hamda subyekt ichki salohiyatiga tayanishning ustuvorligiga, binobarin, o‘z tanlovini mustaqil amalga oshirish huquqi va mas’uliyatini zimmasiga olishi mazkur yondashuvning muhim holati ekanligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, kuzatuv shaxs shakllanishi, o‘sishi, rivojlanishini o‘rganish va korreksiyalashning butun jarayonidir. Shuningdek, kuzatuvni subyektda o‘z rivojlanish maydonida mo‘ljal o‘la bilishni shakllanishida yordam berish, harakatlari natijasida sodir bo‘lishi mumkin bo‘lgan oqibatlar uchun shaxsan mas’ullik hissini paydo qilish sifatida talqin qiladi [38].

Kuzatuvni insonning hayot faoliyatida uchraydigan muammolarini (kasbiy va shaxsiy) mustaqil holda yuqori samara bilan hal qila olish san’atiga o‘qitish shaklida izohlanishi L.G.Tarita tadqiqotlarida uchraydi. Uningcha, kuzatuv subyektning murakkab hayotiy vaziyatlarda eng maqbul qarorni qabul qilish samaradorligini ta’minlashda birgalikda ishlash, yaratish va boshqarishni nazarda tutadigan barcha innovatsion jarayonlarni tarkibiga oluvchi texnologiyadir [143; 11-b.]. Odatda, subyekt, ya’ni muammo tashuvchi barcha muammolarini o‘zi mustaqil yechimini topa olmaydi va tashqi ko‘makka muhtoj bo‘ladi. Tashqi ko‘mak esa turlicha, ya’ni insonning erkin tanlovini nazarda tutadigan yoki ko‘maklashuvchining irodasini singdiradigan bo‘lishi mumkin. Kuzatuv mohiyati esa bizni ko‘maklashish strategiyasini qurishning birinchi yo‘liga mo‘ljal olishga undaydi [54; 28-b.].

Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, kuzatuvga qo‘llab-quvvatlashning shakli sifatida qarashlar ham mavjud. Mazkur qarash tarafdorlari o‘z tadqiqotlarida pedagogik faoliyatni yosh davrlariga ko‘ra ajratadilar va qo‘llab-quvvatlash bora-bora kuzatuvga aylanadi, deb hisoblaydilar: kichkintoylarga – g‘amxo‘rlik, bolalarga – yordam (ko‘mak), o‘smirlarga – qo‘llab-quvvatlash, kattalarga – kuzatuv [119].

S.I.Ojegovning rus tili lugʻatida kuzatuv – biror kimsaning izidan bormoq, yonida turmoq, izma-iz bormoq, nima bilandir bir vaqtda ishlab chiqish, nimagadir hamroh boʻlish, nimagadir qoʻshimcha, ilova boʻlib xizmat qilmoq [128; 650-b.], qoʻllab-quvvatlash esa – ushlab turmoq, yiqilishiga yoʻl qoʻymaslik, kimgadir yordam koʻrsatish, koʻmaklashish, hamjihatlik, maʼqullash, kimnidir, nimanidir himoya qilish, buzilishga, tugatishga yoʻl qoʻymaslik [128; 461-b.] shaklida izohlanadi.

B.Xodjayev qoʻllab-quvvatlashga oʻquv-bilish jarayonida oʻquvchilar faoliyatini yaxshilash maqsadida muntazam didaktik harakatlarni tashkil etish, oʻz taraqqiyotlarining muayyan bosqichiga koʻtarilishlariga yoʻnaltirish, natijada esa ularning imkoniyatlari va intellektual quvvatlarini roʻyobga chiqarish, faoliyatlarida ilgarilashga muvaffaq boʻlish sifatida qaraydi [155; 178-b.].

Bir guruh tadqiqotchilar, jumladan, R.Safarova rahbarligida olib borilayotgan ilmiy tadqiqotlarda qoʻllab-quvvatlash oʻquvchilarning iqtidorini roʻyobga chiqarishda oʻqituvchi va oʻquvchilarning hamkorlikdagi faoliyati sifatida talqin etiladi. Pedagogik qoʻllab-quvvatlashga asoslangan hamkorlik jarayonida oʻquvchilarning shaxsiy qiziqishi, maqsadi, imkoniyati, qiyinchiliklarni bartaraf etish yoʻllari, yetukligi, iqtidorini namoyon qilishga toʻsqinlik qiladigan holatlar, istalgan natijaga mustaqil tarzda erishish imkoniyati, oʻz-oʻzini mustaqil tarbiyalash strategiyasi, muloqoti, ijodiy yutuqlari, hayot tarzi, fikrlari hisobga olinadi, qoʻllab-quvvatlanadi hamda rivojlanishi uchun koʻmak beriladi [172; 78-b.].

Yana bir guruh tadqiqotchilar, masalan, G.V.Pichugin, M.A.Zaboyevalar “kuzatuv” va “qoʻllab-quvvatlash” tushunchalari orasida oʻzaro bogʻliqlik yoʻqligini, ular alohida faoliyat turlari ekanligini uqtiradi. Ularning xulosasiga koʻra, qoʻllab-quvvatlashda pedagog allaqachon bor boʻlgan muammo yoki murakkab vaziyatlar bilan duch keladi, kuzatuv esa mazkur holatlarni oldini olish, vujudga kelishi mumkinligi haqida ogohlantirish xarakteriga ega [36; 5-b.].

Biz tadqiqotimizda kuzatuv va qoʻllab-quvvatlash kategoriyalarini tushunishda P.G.Postnikovning gʻoyalariga tayanamiz [61; 31-33-b.]. U mazkur faoliyatni pedagogik strategiya sifatida qaraydi va ularni bitta jarayonning – kasbiy

rivojlanishning aspektlari, degan xulosaga keladi. Ikkala holat ham o‘qituvchi muvaffaqiyati, kasbini anglashi, o‘zini to‘liq ro‘yobga chiqarishi, ijodiy salohiyatini “vaziyatli faollik”, ya’ni ta’limiy vazifalarni an’anaviy hal qilish sarhadlaridan chiqish layoqatini rivojlantirishga yo‘naltirilgan. Kuzatuv kasbiy karyerani ta’minlash uchun sharoit yaratishni nazarda tutsa, qo‘llab-quvvatlash miqdorlangan metodik yordam ko‘rsatish, o‘qituvchi salohiyatini dolzarblashtirish va uning yo‘nalganligini belgilovchi vosita bo‘lib namoyon bo‘ladi (1.1-jadval).

1.1-jadval.

Qo‘llab-quvvatlash va kuzatuv – o‘qituvchi kasbiy karyerasi rivojlanishining ikki tomoni (P.Postnikov bo‘yicha [61])

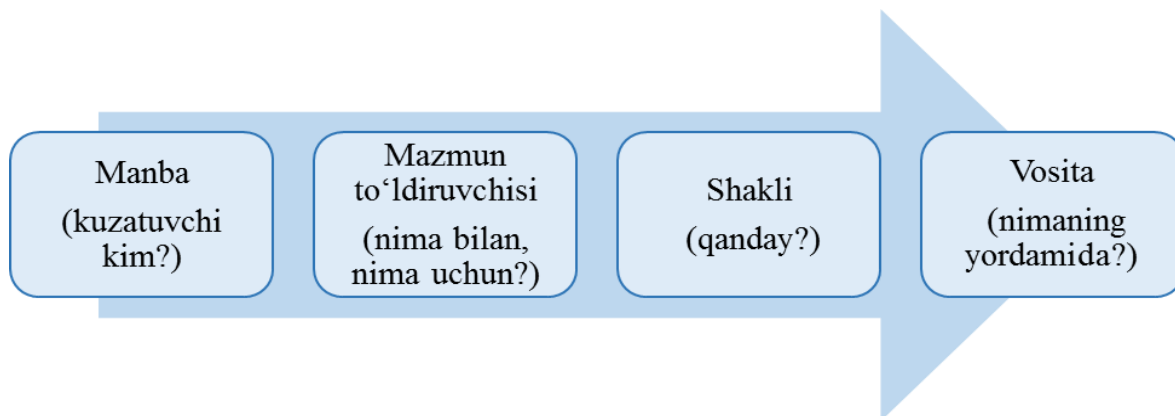
Strategiya aspektlari	Qo‘llab-quvvatlash aspekti	Kuzatuv aspekti
Kuzatuv predmeti	Kasbiy to‘siqlar, ziddiyatlarni bartaraf qilish	Kasbiy o‘shish
Maqsad	Kasbiy faoliyatdagi muammolarni olib tashlash	Kasbiy o‘shish harakat yo‘lini loyihalash
Natijalari	Ijobiy ijtimoiy salomatlik holatini ta’minlash	Kasbiy kompetentlilik darajasini oshirish
O‘rinli vaziyatlari	Axborot manbai, maslahatchi, tashxischi, o‘qituvchi, ekspert	Sherik (kuzatuvchi), mutaxassis
Faoliyat bosqichlari	Tashxislash, muammolash-tirish, ma’lumot yetkazish, maslahat berish, profilaktika	Ma’lumot yetkazish, loyihalash, profilaktika, amalga oshirish, o‘z-o‘zini tashxislash
Manbalar va rag‘batlar	Ota-onalar, ma’muriyat tarafidan buyurtma, shaxsiy tashabbus	Subyekt tashabbusi, o‘z ehtiyoj-larini o‘zgalarniki bilan muvofiqlashtirishga ehtiyoj

Pedagogik qo‘llab-quvvatlash va kuzatuv tushunchalarining izohlanishi Ye.A.Aleksandrova tadqiqotlarida ham o‘zaro

mustahkam bog‘liq hamda birgalikda amalga oshirilishi mumkin, deb qaraladi [84; 24-b.].

Keltirilgan fikrlarni mantiqiy davom ettirib, uzluksiz malaka oshirish jarayonlarida pedagoglar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuv haqida mushohada yuritamiz.

Ilmiy adabiyotlarda kuzatuv pedagogik, psixologik, metodik, ilmiy, axborot, tashkiliy va boshqa turlarga ajratib tasniflanadi. Bunday tabaqalanish muayyan algoritmi nazarda tutadi (1.2-rasm) [31; 3-b.].

1.2-rasm. Kuzatuv klassifikatsiyasi algoritmi

Ilmiy-metodik kuzatuv ta‘lim paradigmalarining o‘zgarishi fonida pedagoglar bilan olib borilayotgan metodik ishlarning funksional komponentlarini qayta ko‘rib chiqish, uning vazifalari, funksiyalari va shakllarini sezilarli takomillashtirishni talab qiladi. Chunki, pedagoglar oldidagi murakkab ijtimoiy vazifa, nafaqat o‘zining kasbiy mahoratini oshirish, balki o‘quvchilarning individual-shaxsiy rivojlanishi bilan bog‘liq muammolar yechimini an‘anaviy metodik ishlar orqali samarali ta‘minlab bo‘lmaydi. Unga faqatgina pedagoglar malakasini uzluksiz oshirishga sifatli ilmiy-metodik kuzatuvni tashkil qilish orqali erishish mumkin.

Me‘yoriy hujjatlarda metodik xizmat ko‘rsatishning maqsadi – ta‘lim-tarbiya jarayonining dolzarb ehtiyoj va muammolarini aniqlash, ularning eng optimal yechimini izlash va belgilash; pedagogning ehtiyoji, talablari bilan muvofiqlashtirish asosida kasbiy mahoratini oshirish, rivojlantirish yo‘llarini belgilash; ilg‘or tajribalarni aniqlash, ularni ommalashtirish hamda targ‘ib qilishning maqbul shakl va mazmunini belgilash; o‘quvchilarning bilim samaradorligini oshirishda amaliy yordam berish kabi jarayonlardan iboratligi ko‘rsatilgan [16].

Ilmiy-metodik kuzatuvni pedagoglar bilan olib boriladigan metodik ishlardan farqlash zarur. Odatda, metodik ishlar uslubiy yordamga ehtiyojidan qat'i nazar ta'limning barcha subyektlariga baravar yordam ko'rsatishni nazarda tutadi va muayyan muammolarni bartaraf etishga qaratiladi. Bu holatda ta'lim subyektlarining mustaqilligi ularning mazkur yordamdan qanchalik darajada foydalana olish imkoniyatlari bilan belgilanadi.

Bundan farqli o'laroq, ilmiy-metodik kuzatuv subyektini o'zini anglashi, o'z-o'zini namoyon qilishi bilan bog'liq muammolarini yechish va aniq natijalarga erishishga yordam qiladi. Ya'ni, ko'rsatilayotgan yordam o'qitishning muayyan davri uchun mos bo'lishi shart emasligi va pedagogning murojaatiga ko'ra amalga oshirilishi bosh omil bo'ladi. Ilmiy-metodik kuzatuv uzluksiz (avvaldan rejalashtirilgan) faoliyatni nazarda tutib, qiyinchiliklarning oldini olish yoki yangilarini o'zlashtirishga yo'naltiriladi. Ilmiy-metodik kuzatuvda subyektga unga yordam ko'rsatish zaruriyati bor-yo'qligi haqida qaror qabul qilishda to'liq mustaqillik beriladi va muammolari yechimi ta'lim shakllarini erkin tanlashga sharoit yaratiladi. Muhimi, jarayon o'zida reflektiv asosni zaruriy element va o'zaro ta'sirni sifat ko'rsatkichi etib ifodalaydi. Shu o'rinda, olimlarimiz R.X.Djurayev va X.I.Ibragimovlar ta'kidlaganlaridek, "...murakkab vazifalarni hal etish uchun pedagoglarning o'z ish faoliyatidan qoniqmaslik sabablarini ularning o'zlaridan qidirishga o'rgatish, o'ziga tanqidiy qarashni shakllantirishga alohida e'tibor qaratish..." [35] dolzarb vazifaga aylanadi.

Ilmiy-metodik kuzatuv dasturi quyidagi algoritmgaga muvofiq tuziladi: muammoning mohiyatini tashxis qilish; uni hal qilishning metodlarini belgilash; muammoni yechish variantlarini muhokama qilish va maqsadga muvofiq hal etish yo'llarini tanlash; rejani amalga oshirishda birinchi yordamni ko'rsatish.

Ilmiy-metodik kuzatuv Ye.E.Voropayevaning nuqtayi nazarida quyidagicha ifodalanadi: "...pedagoglarning pedagogik innovatika sohasidan xabardorligini ta'minlashga mo'ljallangan, innovatsion faoliyatga oid bilimlarini chuqurlashtirishga qaratilgan, yangiliklarga ehtiyojni, zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llashga doir ko'nikma, malakalarini, o'z-o'zini rivojlantirishga yo'nalganlikni shakllantirish hamda ijodiy qobiliyatlarini o'stirishning ilmiy yondashuvga asoslangan, aniq

maqsadga qaratilgan va maxsus tashkil qilingan faoliyatdir” [26; 7-b.].

S.Kirdyankinaning aniqlashicha, mazkur faoliyat kuzatuvchi (maslahatchi, tajribali mutaxassis, qobiliyatli xodim) hamda kuzatiluvchining (o‘qituvchi, pedagog) ilmiy asoslangan o‘zaro ta’sir uslubi bo‘lib, o‘qituvchining kasbiy faoliyatida o‘z-o‘zini uzluksiz rivojlantirishga yo‘naltirilgan, tabiiy, yuksalib borishga intilishga olib boradigan miqdor, mazmun, tuzilma va sifat o‘zgarishlari bilan ifodalanadi [111; 25-b.]. L.I.Petrovaning talqini bo‘yicha esa metodik kuzatuv deganda ta’lim muassasasi jamoasi va metodik xizmatning ma’lum maqsadga yo‘naltirilgan hamkorlikdagi faoliyati tushuniladi [133; 44-b.].

Yana bir guruh tadqiqotchilar ilmiy-metodik kuzatuvni “...pedagogga butun kasbiy karyerasi davomida o‘zaro aloqador funksiyalar, harakatlar, taomillar, metodlar, texnikalar, tadbirlar kabi turli shakl va texnologiyalarda amalga oshiriladigan malakali ko‘makni ta’minlash” sifatida talqin qiladi [54; 31-b.].

Ko‘rinib turibdiki, ilmiy-metodik kuzatuv pedagogga kasbiy faoliyati davomida kutilgan natijalarga erishishida ilmiy yondashuvga asoslangan har taraflama ko‘mak ko‘rsatishning o‘zaro bog‘liq bo‘lgan turli harakatlari yig‘indisidir. Ilmiy-metodik kuzatuvning individual, tabaqalashgan tabiatga ega bo‘lishi pedagogning kasbiy ehtiyojlarini ta’minlash, o‘z faoliyatini chuqur anglagan holda u yoki bu bilimlarni egallash, ularni yangilashga qiziqishini uyg‘otish, o‘z missiyasini anglash va baholay olish, ishtirokchilarning hamkorligini kuchaytirish hamda individning ta’lim jarayonidan qanoatlanmaslik omilining pasayishiga sharoit yaratadi.

Tadqiqotchilar pedagog kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuv o‘qitishning an’anaviy shakllaridan quyidagi imkoniyatlari bilan ajralib turishini ko‘rsatadilar [21; 51-b.]:

- moslashuvchanlik va alohidalik darajasining yuqoriligi;
- nozik va sezgir qurilmaga egaligi;
- o‘qituvchi, u ishlayotgan muassasa va butun ta’lim tizimining rivojlanish sur’ati mumkin qadar ko‘proq hisobga olinishi;
- ko‘p tomonlamaligi;
- o‘qituvchining boshqa ta’lim subyektlari bilan doimiy o‘zaro ta’siri ta’minlanishining nazarda tutilishi;

– harakat yo‘lini doimiy kuzatib borish, nazorat qilish va korreksiyalash tadbirlaridan samarali foydalanishga imkon berilishi;

– o‘qituvchining kasbiy o‘sish sur‘ati hamda rivojlanish holatiga moslashuvchan ta‘sir ko‘rsatishning inobatga olinishi;

– kuzatuv tizimining o‘qituvchi kasbiy qiyinchiliklarining oldini olishga yo‘naltirilgan ilgari lab boruvchi tabiatga egaligi;

– doimiylikning nazarda tutishi.

– Tadqiqotimizda *ilmiy-metodik kuzatuvni* pedagogning professional o‘sishi va kompetentligini rivojlantirishda maqbul sharoitlar yaratish, ta‘lim subyektlari hamkorligini uyushtirishda boshqaruv texnologiyasini butun, tizimli, tashkiliy faoliyat sifatida qaraymiz. Bunday qarash kuzatuvni barcha komponentlari hamda ishlash mexanizmlarining mazmuniy va protsessual birligini ta‘minlovchi butun tizim sifatida anglashga imkon yaratadi. Shuningdek, kuzatuvni boshqaruv texnologiyasi sifatida tushunish nafaqat malaka oshirish kurslari davomida, balki ular oralig‘ida ham pedagoglarni o‘qitish, doimiy metodik yordam ko‘rsatish muammosini hal qilishning maqbul yechimidir.

Kuzatuvchi mutaxassislar pedagogik faoliyatdagi o‘zgarishlar, ta‘lim oluvchi va ta‘lim beruvchilar o‘zaro munosabatlarining yangi andazalarini, hamjihatlik, o‘zaro munosabatlarning yuqori darajasi, bilim, tajribalarni almashishda ochiqlik hamda moslashuvchanlik asosida amalga oshirilishiga e‘tibor qaratishlari lozim. Pedagogik vaziyatlar va o‘qituvchi mahoratidagi bo‘shliqlarni ilmiy-metodik kuzatuv prinsipiga binoan birgalikda aniqlash, tahlil qilish, yechim topishda kommunikativ xususiyatlar hamda o‘zaro muloqot tamoyillariga ustuvor tarzda qarash lozim.

M.N.Pevznerning ko‘rsatishicha, kuzatuvchi kuzatiluvchining muammolarini hal qilmaydi, balki insonlarni hayotidagi muayyan vaziyatlarda dolzarb bo‘lgan eng oqil yechimni topishga (ijod qilishga yoki o‘zlashtirishga) o‘rgatadi. Binobarin, har bir insonning ta‘lim olish uslubi o‘ziga xos bo‘lib, bu holat kattalar ta‘limi haqida borganda alohida dolzarblik kasb etadi. D.Konyarts, Dj.Steven va G.Van Xorebeklarning konsepsiyasida pedagoglarni o‘zlariga qulay bo‘lgan turli o‘qitish modellariga to‘rtta ehtimoliy (ikkitadan qarama-qarshi juftlik) tayanch yo‘nalishlar ajratiladi:

– nazariy ta’limga yo‘nalganlik (“abstrakt konsepsiyalarning tahlili orqali”) yoki qanaqadir ko‘nikma, texnologiyalarni egallash orqali ta’limga yo‘nalganlik (“samarali tajribadan nusxa olish”);

– refleksiv kuzatish yoki faol tajriba-sinov orqali ta’lim.

Tabiiyki, ixtiyoriy insonda bu yo‘nalishlarning birortasi sof holatda namoyon bo‘lmaydi. Umumiy holatda esa, inson uchun qulay ta’lim tarzini, shuningdek, kasbiy faoliyatiga samarali kuzatuv tizimini qurishda individual ta’lim uslubining o‘ziga xosliklarini inobatga olishda foydali bo‘lishi mumkin [54; 29-30-b.].

Quyidagilar ilmiy-metodik kuzatuvni amalga oshirish samaradorligini ta’minlashning muhim shartlari bo‘lib xizmat qiladi:

– pedagogni nafaqat kasbiy, balki ma’naviy rivojlanishi ro‘y beradigan umumiy voqelikka qo‘shish;

– pedagogga kasbiy qadriyatlarni qabul qilish va o‘zlashtirish jarayonida kasbiy o‘xshashlik, aynan bir xil bo‘lishligiga ko‘maklashish;

– pedagog shaxsini bilishning barcha ko‘rinishlarida insonparvarona tashxis imkoniyatlaridan foydalanish va ichki salohiyatini o‘stirishga yordam beruvchi pedagogik vaziyatlarni yaratish;

– pedagogning kasbiy o‘shish motivatsiyasiga qaratilgan boshqaruv mexanizmlarini takomillashtirish: psixologik (da’vatlar tizimi; yutuqlarni baholashning jamg‘ariladigan tizimi; pedagogning lavozim o‘shishi) va iqtisodiy (moddiy rag‘batlantirishning bonus tizimi, kompensatsiya paketi, ijtimoiy sheriklik) [63; 176-b.].

Pedagoglarning kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvni ishtirokchilarning o‘zaro ta’siri va vaqt tashkil etuvchilari xususiyatiga ko‘ra tasniflash mumkin (1.2-jadval).

Pedagoglar kasbiy faoliyatida ilmiy-metodik kuzatuvni kasbiy trening, moderatsiya, superviziya, konsultatsiya, fasilitatsiya, tyutorlik orqali amalga oshirish kutilgan natijalarga erishish imkonini beradi.

Kasbiy treningda axborot almashinuvi orqali o‘zaro ta’sir paradigmasidan kelib chiqadigan, raqobatga emas, balki birdamlikka asoslangan hamkorlik, kasbiy va shaxsiy o‘shish motivlari ustun bo‘ladi. Kasbiy treninglar blok-modulli tamoyillar

ostida bosqichma-bosqich olib boriladi va tarkibiga tashkiliy-metodik ishlar, axborot-tahlil, bashorat qilish, tashxislash, maslahat berish usullarini o'zlashtirishning faol rivojlantiruvchi metodlaridan unumli foydalangan o'qitish tizimini qamrab oladi [54; 34-b.].

Pedagogik konsultatsiya ta'limning turli subyektlariga o'qitish jarayoni bilan bog'liq konsultativ yordam ko'rsatish, shuningdek, maktab va uning jamoasi faoliyatida ilmiy-metodik kuzatuvni tashkil qilishni nazarda tutadi [54; 35-b.].

Moderatsiya pedagoglarning ichki salohiyatini ro'yobga chiqarishga yo'naltiriladigan faoliyatdir. Moderatsiya negizida erkin muloqot muhitini tashkil qilish, o'zaro fikr almashish, xodimning ichki salohiyati evaziga kerakli yechimlarga olib keluvchi mulohazalar yuritishga ko'maklashuvchi maxsus texnologiyalardan foydalaniladi [54; 35-b.].

1.2-jadval.

Pedagoglar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuv tasnifi (Ye.A. Aleksandrova tasnifi negizida [84, 24-b.]

Pedagog ishtirokiga ko'ra (germenevtik)	Amalga oshirish vaqtiga ko'ra	Amalga oshirish davomiyligiga ko'ra
<p><i>Bevosita:</i> tinglovchilar bilan muloqot davrida amalga oshiriladi.</p> <p><i>Bilvosita:</i> axborot resurslaridan foydalanish, o'zaro ta'sirning individual metod va usullaridan foydalaniladi.</p>	<p><i>Ilgarilab ketuvchi:</i> tinglovchilarga "mulohaza yuritish uchun axborot" ularida muammo paydo bo'lmasdan beriladi.</p> <p>Tinglovchilar tarqatma materiallar yoki keltirilgan pedagogik vaziyatlar asosida muammoni hal qilish variantlarini ishlab chiqadilar.</p> <p><i>Oniy:</i> tinglovchi faoliyatida muammo paydo bo'lgan paytda mutaxassis ishtirokida amalga oshiriladi. Tinglovchining so'rovi yoki tashqi belgilar asosida aniqlanadi.</p> <p><i>Ogohlantiruvchi (yakunlovchi):</i> tinglovchi muammo bilan to'qnash kelganda amalga oshiriladi. Bu bilan keskinlikni yumshatish hamda tinglovchining vujudga kelgan holatni, taxminiy oqibatlarini adekvat mushohada qilishiga sharoit yaratiladi.</p>	<p><i>Qisqa muddatli:</i> o'qituvchi tinglovchining paydo bo'lgan muammolarni ichki salohiyati va o'z mahoratiga ishonishi natijasida hal qila olishiga amin bo'lgan hollarda qo'llaniladi.</p> <p><i>Uzoq muddatli:</i> tinglovchilar mustaqil holatda muammolarini yecha olmasalar, jaryon uzoq davom etsa va doimiy kuzatuvni talab qilsa, kasbiy kompetentligida jiddiy nuqsonlar kuzatilsa amalga oshiriladi.</p> <p><i>Diskret:</i> tinglovchi faoliyatida yuzaga keladigan muammolarni zaruriyatga ko'ra vaqti-vaqti bilan tuzatib boriladi.</p>

Superviziya pedagoglarning ish jarayonida doimiy hamkorlikda bo'lgan, ularning kasbiy harakatlari va xulqlarini tushunadigan, tahlil qiladigan, anglay oladigan tajribali, maxsus tayyorgarlikdan o'tgan hamkasblaridan tizimli ravishda muntazam maslahatlar olib turishlariga asoslanadi. Shu bilan birga, supervizorlik ko'maklashuvchi va kuzatuvchi texnika sifatida pedagogning kasbiy faoliyatini o'zlashtirish hamda kasbiy takomillashish yo'nalishini loyihalashtirish jarayonida shakllanadigan tajribasiga ham tayanadi.

Tyutorlikka tinglovchining o'qish faoliyatini individuallashtirish, individual ta'lim yo'nalishini belgilash va uni amalga oshirishga ko'maklashish, bu jarayonda o'qitishga doir hamda ijtimoiy sharoitlar yaratish sifatida qaraladi.

Fasilitatsiya malaka oshirish tizimida pedagog faoliyatining hamkasbi faoliyatiga rag'batlantiruvchi ta'sirini ifodalaydi. Uning asosida tinglovchilar shaxsiga hurmat hamda ta'lim mazmunini mustaqil tanlash huquqi va erkinligi yotadi. Bu jarayon xodimning hayotiy va kasbiy tajribasiga murojaat, o'zaro tajriba alamashishga sharoit yaratish, pedagogik mahoratini rag'batlantirishni nazarda tutadi.

Demak, ilmiy-metodik kuzatuv uzluksiz malaka oshirish tizimida butun tizimni ifoda etib, innovatsion jarayon sifatida jamiyatning pedagog xodimlar kasbiy kompetentligiga qo'yadigan talablari va ularning shaxsiy ehtiyojlarini ta'minlash, motivlarini chuqurlashtirish, individual xususiyatlarini e'tiborga olish, kasbiy faoliyatlariga qulay sharoitlar paydo qilishni nazarda tutadi. Shuningdek, muayyan vaziyatlarda pedagoglarning shaxsiy tajribalari asosida maqbul qarorlarni mustaqil qabul qilish, refleksiv qobiliyatlarini rivojlantirish, ijobiy o'zaro ta'sir uchun maqbul muhit yaratish, pirovard natijada, ta'lim sifati va samaradorligiga erishishni ta'minlaydi.

1.3-§. Xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirish modulli texnologiyalari va o'quv mazmunini takomillashtirishning o'zaro aloqadorligi

Jamiyatimiz va mamlakatimizning kelajagi uchun strategik ahamiyatga ega bo'lgan ta'lim, ilm-fan, davlatning yoshlarga doir siyosatini amalga oshirish, o'qitishning yangi zamonaviy usullarini joriy etish sohasidagi ishlarni izchil olib borishga qo'yilgan dolzarb vazifalardan biri tajribali pedagog, mutaxassislarni jalb etgan holda o'quv reja, dasturlarni tubdan qayta ko'rib chiqish, hozirgi kun talablariga javob beradigan istiqbolli hamda samarali turlarini tatbiq qilishdan iborat [10; 44-47-b.].

Demak, ta'lim tizimini modernizatsiyalash yo'lida olib borilayotgan islohotlar o'quv jarayonini rejalashtirish, tashkil etish, kasbga yo'naltirilgan o'qitish va bilimlarni baholashning yangi shakllarini o'zida mujassam etgan zamonaviy texnologiyalarni tatbiq qilishni taqozo etmoqda.

Shunday texnologiyalardan biri bo'lgan modulli o'qitish uzluksizlikni, individual yondashishni, mutaxassisning talab darajasidagi kompetentlikka erishishini ta'minlaydigan tezkor, moslashuvchan va ochiq texnologiya sifatida o'zini namoyon qilmoqda.

Turli mamlakatlar olimlari tomonidan modulli o'qitish nazariyasi keng o'rganilganligiga qaramay hozirgacha modul va modulli o'qitish tushunchalariga turli xil qarashlar mavjud. Bu qarashlar ta'lim mazmuni, o'qitish shakli va metodlarini qurish jarayoniga bo'lgan yondashuvlarga asoslanadi (1.3-jadval).

I.Prokopenkoning fikricha, modulli o'qitish muayyan ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, tashkiliy sharoitlarga nisbatan yuqori darajadagi egiluvchanligi, moslashuvchanligi, o'quv dasturining umumiy tuzilishini o'zgartirmasdan doimiy takomillashtirish mumkinligi bilan ajralib turadi. Shuningdek, muassasada o'qituvchi faolligining ortishi, mustaqil o'qitishning keng qo'llanilishi, axborot- kommunikatsiya vositalariga modulli dasturlar kiritishning yengilligi, pedagoglarning umumiy faollashishini ta'minlovchi ijobiy muhit yaratish imkoniyati bilan oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim jarayonida alohida ahamiyatga ega [167; 24-25-b.].

Modulli yondashuv o‘qitish maqsadi, mazmuni va bilish faoliyatini boshqarish uslublarining o‘zgarishini nazarda tutadi. Unda o‘qitish bilimlarni yetkazishga emas, balki ma’lum kasbiy kompetentlikka erishishga yo‘naltiriladi.

S.T.Turg‘unov malaka oshirish tizimiga modulli yondashuvning asosiy xususiyati sifatida “...butun jarayon ma’lum bir tinglovchiga mo‘ljallangan bo‘ladi, ya’ni bunda boshqaruv va innovatsion faoliyatda uning tayyorgarlik darajasi inobatga olinadi, o‘qitish metodlari va mazmunini o‘zgartirishda yuqori darajada qulaylik yaratiladi”, deb ko‘rsatadi. Mazkur texnologiyadan foydalanishda o‘qituvchining mavqeyi va joyi almashadi, an’anaviy ta’lim tizimidan farqli ravishda o‘qituvchi o‘quv jarayonining yagona subyekti bo‘lmaydi, uning funksiyalari vaziyatning murakkablashishiga bog‘liq bo‘ladi, ya’ni axborotlar bilan ta’minlash, nazorat qilish, maslahat berish, tinglovchilarning individual faoliyatlarini muvofiqlashtirish funksiyalarini o‘z ichiga oladi. Ta’lim jarayonini bunday tashkil etishda subyektlar o‘rtasidagi o‘zaro munosabatlar o‘zgaradi, ta’lim jarayonida ijodiy hamkorlik uchun qulay sharoit vujudga keladi [148; 246-247-b.]. X.Umarova esa modul xarakterini olgan ta’limninggina samaradorligini baholash, natijasini o‘lchash mumkinligini e’tirof etadi [151; 93-b.].

1.3-jadval.

Modul va modulli o‘qitish tushunchalariga oid yondashuvlar

Muallif	Tushuncha talqini
B.Goldshmit, M.Goldshmid	Talabalarning aniq belgilangan ayrim maqsadlariga erishishlariga yordam berishga mo‘ljallangan, rejalashtirilgan o‘quv faoliyati turlarida tugallangan mustaqil birlik [29; 16-b.].
Dj.Rassel	O‘quv materialining konseptual birligi va o‘quvchilar uchun avvaldan belgilangan harakatlarni qamrab olgan o‘quv paketi [65; 3-b.].
G.Ouyens	O‘qituvchining o‘quvchiga individual yondashuvini amalga oshirish, o‘zaro ta’sirini ta’minlashda tarkibida pedagog, o‘rganuvchi,

	o‘quv materiali va vositalari bo‘lgan o‘rgatuvchi yopiq majmua [59; 20-b.].
V.M.Gareyev, S.I.Kulikov, Ye.M.Durko	O‘rgatuvchi modul o‘quv kursi yoki dolzarb ilmiy-texnik muammolar umumiy mavzusiga bo‘ysinuvchi o‘qitish turi va shakllarining integratsiyasida namoyon bo‘ladi [28; 30-b.]
P.A.Yusyavichene	O‘quv materialining mantiqiy tugallangan birligi, aniq harakatlar dasturi va qo‘yilgan didaktik maqsadga erishishni ta‘minlaydigan axborotlar bloki [169; 50-b.].
R.G.Safarova	O‘qitish nazariyasida muayyan miqdordagi axborotlar va harakatlar hamda ularning ta‘lim oluvchilar tomonidan mustaqil o‘zlashtirilishi; o‘qitishning izchil tizim asosida amalga oshirilishi. [69; 3-b.].
Sh.S.Sharipov, R.G.Isyanov, M.B.Urazova	O‘quv fanining didaktik maqsadi, o‘quv materialining mantiqiy tugallangan birligi, metodik rahbarlik va nazorat tizimini mujassamlashtirgan avtonom tashkiliy metodik tuzilma [79; 8-b.].

Modulli o‘qitishning mohiyati muayyan fanning o‘quv rejasi va tegishli didaktik materiallarini tugallangan mazmunga ega bo‘lgan aniq miqdordagi alohida qismlarga ajratishdan iborat. Modulli o‘qitish ta‘lim subyektlari, ya‘ni o‘qituvchi va tinglovchi orasidagi muloqot shaklini o‘zgarishi; “subyekt-subyekt” munosabatlarining paydo bo‘lishi; individual ishlash imkoniyatining vujudga kelishi; ta‘lim oluvchilarning ko‘proq mustaqil ishlashlari, o‘z faoliyatini rejalashtirishi, tashkil etishi, nazorat qilishi va baholash kompetensiyalarining shakllanishi uchun qulay pedagogik shart-sharoitlarni yaratadi.

Ko‘rinib turibdiki, modul tushunchasini izohlashda fanda yagona to‘xtamga kelinmagan va turlicha ta‘riflar mavjud. Mazkur holatda, tadqiqotimiz predmetidan kelib chiqqan holda, *modulni* – pedagogning belgilangan kurslar davrida hamda ular oralig‘ida uzluksiz malaka oshirishini ta‘minlaydigan individual ta‘lim dasturining nisbatan avtonom va tugallangan birligini ifodalaydigan kurs yoki qismi sifatida tushunamiz. *Modulli*

o'qitishga esa ta'lim subyektlarining muayyan ehtiyojlarini ta'minlashga qaratilgan xalqaro tajribalardan o'tgan innovatsion yondashuv asosidagi o'zida individual munosabatni rag'batlantiradigan interaktiv texnologiya sifatida qaraymiz. Muhimi, tizimga modulli o'qitishni joriy qilish pedagoglar malakasini uzluksiz oshirishni ta'minlashdek dolzarb muammo yechimi hamdir.

XTXMO kurslarini modulli yondashuv asosida tashkil qilishda tinglovchilarning o'ziga xos xususiyatlariga alohida e'tibor qaratish lozim. Chunki malaka oshirish ta'limi jarayonida ustuvor vosita katta yoshli kishining o'ziga, uning hayotiy tajribasi, motivlari, so'rov va ehtiyojlariga bog'liqdir. Katta yoshli tinglovchi quyidagi psixologik xususiyatlarga ega bo'ladi: o'zini o'zi mustaqil boshqara oladigan shaxs sifatida anglaydi; hayotiy, kasbiy, maxsus tajribasi zahirasini bilim olish zaruriyatining muhim manbasi ekanligini ko'ra oladi; bilim olish orqali hayotiy ahamiyatli muammolari va aniq maqsadga erishishga harakat qiladi; o'qish jarayonida olgan bilim, ko'nikma, malaka, sifatni kechiktirmasdan joriy etishga yo'naltira oladi va boshqalar [50; 71-b.].

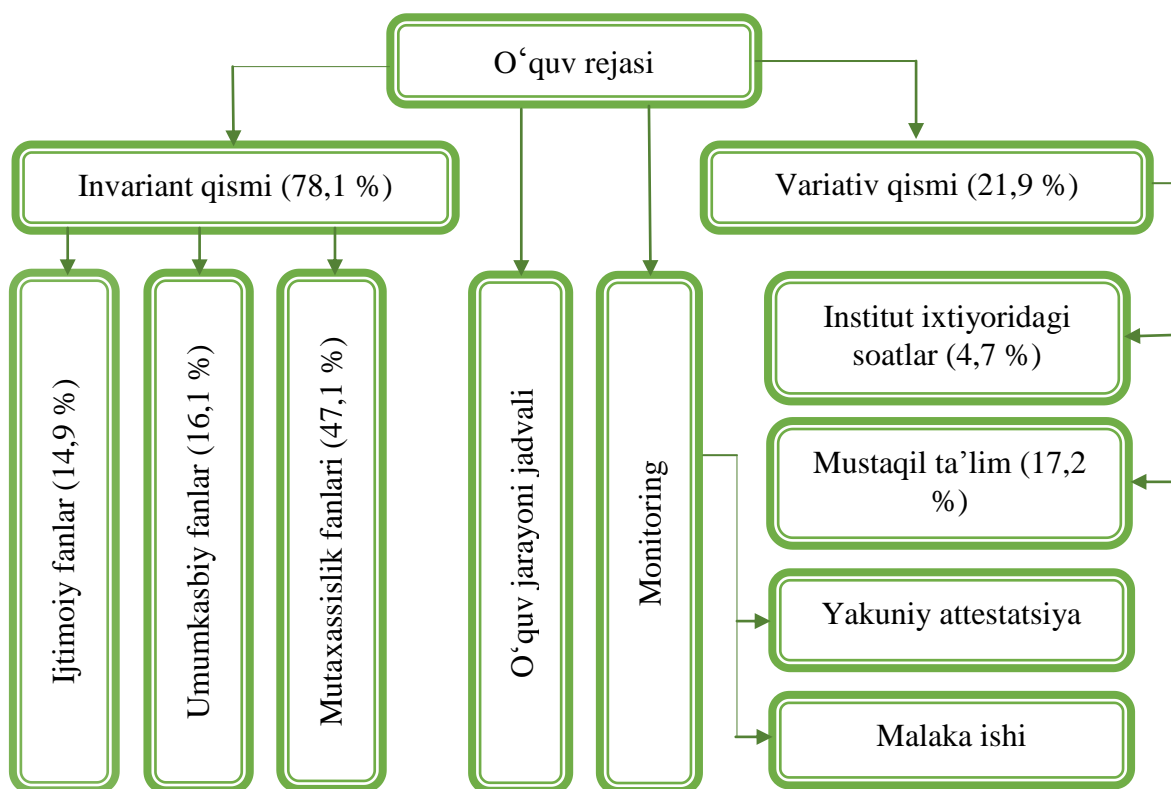
XTXMO o'quv mazmuni tegishli me'yoriy hujjatlar, birinchi navbatda, "Xalq ta'limi muassasalari xodimlarini qayta tayyorlash va malakasini oshirish ta'limining mazmuni va sifatiga qo'yiladigan Davlat talablari" bilan belgilanadi. Davlat talablari davlat va jamiyatning pedagoglar kasbiy bilim, ko'nikmalarini yangilash, chuqurlashtirish, ularni raqobatbardosh holatda ushlab turishga qo'yiladigan yuqori andazasi bo'lib, "...o'quv rejalari va dasturlarini, shuningdek, qayta tayyorlash va malaka oshirish ta'lim muassasalarining o'quv jarayonini, ta'lim sifatini nazorat qilish va baholash tartibini, ular faoliyatini attestatsiyadan o'tkazish tartib-qoidalarini tartibga soladigan boshqa hujjatlarni ishlab chiqish uchun asos hisoblanadi" [14]. Davlat talablari tizimga qo'yiladigan umumiy talablarni belgilasa, o'quv rejasi va dasturlari ta'lim muassasalarining xususiyatlarini inobatga olish, o'quv faoliyati tafsilotlarini mufassal bayon qilish, avvaldan rejalashtirish, boshqarish imkoniyatini yaratadi hamda malaka oshirishga bo'lgan ehtiyojga asoslanadi.

XTXMONing mazmuni va sifatiga qo'yiladigan Davlat talablarining belgilanishi, toifalarning lavozimlar, mutaxassisliklar,

fanlar kesimida ajratilishi hamda xususiyatlarini e'tiborga olgan holda tayanch o'quv rejalarining ishlab chiqilishi tizimni modernizatsiyalashda muhim qadam bo'ldi. Ular asosida o'quv-mavzu rejalar, dasturlar qayta ko'rib chiqilib, davlat talablariga muvofiq yangilandi va o'quv jarayonini blok-modulli shaklda tashkil etish yo'lga qo'yildi (1.3-rasm).

Endigi vazifa o'quv mazmunini davlat va jamiyatning pedagoglar kasbiy kompetentligini uzluksiz oshirib borishga qo'yayotgan talablari, ularning shaxsiy, kasbiy ehtiyojlariga monand holda doimiy takomillashtirib borish hamda modulli, variativ, individual hamda aniq manzilli bo'lishini ta'minlashdan iborat. Amaliyotda foydalanilayotgan o'quv-metodik majmualar sifatining zamonaviy talablarga javob bera olmasligi, malaka oshirish kurslari tinglovchilariga mo'ljallangan qo'llanmalarining kamligi ham tezkor yechimini kutayotgan muammolardir.

O'quv rejasining invariant qismi barcha toifadagi malaka oshirish kurslari uchun mo'ljallanadi, ya'ni davlat talablarida belgilangan bilim, ko'nikma va malakalarni o'zida ifoda etadi. U pedagoglarning umumiy tayyorgarligi, kasbiga qo'yilgan talablarga muvofiqligi va shaxsiy fazilatlariga oid kompetensiyalarini takomillashtirishga sharoit yaratadi. Variativ qismi esa individual xarakterga ega bo'lib, malaka oshirishga bo'lgan ehtiyojni to'laroq qamrab olish va tezkor qoplashga yo'naltirishga xizmat qiladi. O'quv rejasining variativ qismi pedagogga o'qitadigan fani mazmuniga doir bilim, ko'nikma, malakalarini chuqurlashtirish va kengaytirish hamda uning muvaffaqiyatli faoliyat olib borishi yoki kasbiy ta'limini davom ettirish imkonini beradi.

1.3-rasm. Xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirish kurslari o'quv rejasining tuzilishi

Afsuski, olib borilayotgan islohotlar ko'lamining kengligiga qaramay tizim davlat, jamiyat va pedagoglarning malaka oshirish ta'limi sifatiga bo'lgan ehtiyojlarini to'raligicha ta'minlash imkoniyatini bermayapti. Yuqorida keltirilgan 1.3-rasmdan ko'rinib turibdiki, o'quv rejasining ko'p hollarda tegishli toifadagi tinglovchilarning barchasiga birvarakayiga mo'ljallanganligi, variativ qismiga ajratilgan soatlarning yetarlicha emasligi, moslashuvchanlik darajasining pastligi tinglovchilarning alohida motivlari, ehtiyojlari, qiziqishlarini inobatga olish, individual xususiyatlariga tayanish imkoniyatini qisqartiradi. Bu esa o'qituvchilar kasbiy mahoratidagi bo'shliqlarni to'ldirish va shaxsiy rivojlanish istiqbollari belgilashda kutilgan natijalarni to'lig'icha ta'minlamaydi. Ya'ni, dasturlar mazmunini shakllantirish o'qituvchilar va o'quvchilar orasida o'tkazilayotgan turli monitoring natijalarining umumiy xulosalariga, mutaxassislarining tavsiyalariga asoslanib qolgan. Boshqacha aytganda, o'quv rejalari "o'rtacha" kasbiy mahorat, "umumiy" kasbiy ehtiyoj va qiyinchiliklarga ega bo'lgan pedagoglarga mo'ljallanib qolmoqda. Natijada, o'quv jarayoni "o'rtacha"

darajaga yo‘naltirilayapti va aytish mumkinki, individual ehtiyojlarning yetarlicha hisobga olinmayotganligi sababli pedagoglarning malaka oshirish kurslariga bo‘lgan munosabatlari salbiylashishiga ham sabab bo‘lmoqda. Mazkur holatda muammoning samarali yechimiga jarayonni pedagoglarga o‘z ichki salohiyatidan mumkin qadar faol foydalanish, kasbiy ehtiyojlarini anglash va uni korreksiyalashga sharoit yaratuvchi individuallashtirish orqali erishish mumkin.

“Pedagogik ensiklopediya”da ko‘rsatilishicha, individuallashtirish deganda har bir ta‘lim oluvchining individual-psixologik xususiyatlari hisobga olinadigan, ularning o‘quv-biluv faoliyatini boshqarish tizimi tushuniladi. Individuallashtirilgan o‘qitish esa o‘quv jarayonini tashkil etishda individual yondashish asosida tanlangan o‘qitish yo‘llari va turli o‘quv-uslubiy, psixologik-pedagogik hamda tashkiliy boshqaruv tadbirlari orqali ta‘minlanishidir [131; 83-84-b.]. Shuningdek, jarayonda o‘qitish usuli va sur‘ati ta‘lim oluvchilarning individual farqlari, o‘qishga bo‘lgan qobiliyatlarining rivojlanish darajasiga ko‘ra tanlanishi inobatga olinadi [132; 201-b.].

Ye.Bondarevskiy, S.Vershlovskiy, V.Zagvyazinskiy, D.Zembiskiy, A.Petrovskiy, V.Kan-kalik, M.Potashniklarning tadqiqotlarida pedagogik professionalizm shakllanishi va rivojlanishining ommaviy uslublaridan individuallariga o‘tish zaruriyati, istiqbollari aniqlangan. Tahlillar va tadqiqotlar mazkur muammolarni yechishda tayanch nuqta bo‘lib, pedagogning o‘z pozitsiyasi, yangicha pedagogik tafakkurga ega bo‘lish qobiliyati, ehtiyoji, alohida pedagogik dasturlar, texnologiyalarni tanlash hamda ishlab chiqish ko‘nikmasi bilan belgilanishini ko‘rsatadi [95; 78-b.].

I.M.Osmolovskayaning fikricha, individuallashtirish ta‘limni tabaqalashtirishning muhim shakli bo‘lib, unda o‘quv jarayoni nafaqat guruhning, balki har bir ta‘lim oluvchining xususiyatlarini hisobga olgan holda quriladi. I.E.Unt individuallashtirishni o‘qitishning qanday shakl va metodlaridan foydalanilishidan qat‘i nazar o‘quvchilarning individual xususiyatlarini inobatga olish sifatida tushunadi [47; 184-b.]. Zero, “individuallik – inson va uning ijodidagi qimmatlilikdir” [136; 92-b.].

Yuqorida keltirilgan fikrlardan kelib chiqib, *malaka oshirish ta‘limini individuallashtirish* deganda pedagoglarning ichki

salohiyatini rivojlantirish, ularning alohida xususiyatlari, ehtiyojlari, motivlari inobatga olinadigan, shaxsiy-kasbiy sifatlarini takomillashtirishga yo'naltirilgan, o'z oldiga qo'ygan maqsad va vazifalari asosida individual ta'lim trayektoriyasini qurishga sharoit yaratiladigan tabaqalashtirilgan jarayonni tushunamiz.

Malaka oshirish ta'limini individuallashtirish quyidagi yo'nalishlarda tatbiq etilishi mumkin:

– mazmuniga ko'ra, tinglovchilarga malaka oshirish kurslari o'quv reja va dasturlarini tuzish jarayonida ishtirok etishi hamda belgilanadigan ta'lim yo'nalishiga o'zgartirishlar kiritishiga imkoniyat berilishi;

– hajmiga ko'ra, tinglovchilarning layoqati, qobiliyati, o'zlashtirish sur'ati, pedagogik tajribasini inobatga olgan holda ehtiyoj va qiziqishlariga ko'ra fanni chuqurroq o'rganishiga sharoit yaratilishi;

– vaqti va muddatiga ko'ra, malaka oshirish ta'limi mazmunining ma'lum hajmini o'rganish tinglovchilarning individual-psixologik xususiyatlari hamda tayyorgarlik darajalariga ko'ra belgilanishi.

Keyingi davrlardagi ilmiy adabiyotlarda pedagoglar kasbiy rivojlanishi va uzluksiz malaka oshirishini individuallashtirishni tavsiflovchi turli xil atamalar qo'llanilmoqda. Tadqiqotimiz nuqtayi nazaridan ularning tahlili alohida e'tiborga molik.

Individual ta'lim dasturi – ta'lim oluvchining shaxsiy, o'quv, kasbiy qiziqishlari, ehtiyojlari, talablari asosida mustaqil ishlab chiqiladigan, shaxsiy va kasbiy rivojlanishiga yo'naltirilgan o'qish yoki boshqa faoliyatining dastlabki dasturidir [112; 228-b.; 78; 43-b.]. Shuningdek, ta'lim oluvchining kelgusidagi faoliyati, maqsadi, mazmuni, natijalari, vaqti, joyi, vositalari va pedagoglar hamda boshqa ta'lim oluvchi subyektlar bilan o'zaro ta'siri haqida tushunchasi (tasavvuri) sifatida ham talqin etiladi [68; 42-b.].

Malaka oshirish kurslari shakllarining xilma-xilligi uning samaradorligini to'la ta'minlash uchun yetarli bo'lmaydi, to'xtami bilan M.Jumaniyozova o'z tadqiqotlarida kursning mazmuni muhimdir va u individual malaka oshirish dasturlari asosida tuzilishi lozim, degan xulosaga keladi. Lekin, individual malaka oshirish dasturini asosan kurslar oralig'ida o'qituvchini fan yo'nalishidagi zamonaviy bilimlar, pedagogika-psixologiya

sohasidagi yangiliklar bilan tanishtirib borishga yo'naltirilgan vosita sifatida qaraydi [100; 88-96-b.]. Bizningcha, bu jarayon o'qituvchining o'z mavqei, vazifasi, burchini anglagan holda kasbiy rivojlanish strategiyasini nazarda tutishi, malaka oshirish kurslari, turli metodik tadbirlarda ishtiroki, o'zini takomillashtirishga qaratilgan barcha kasbiy harakatlarini qamrab olishi zarur.

Individual ta'lim yo'nalishi S.V.Vorobyeva, N.A.Labunskaya, A.P.Tryapisina kabi tadqiqotchilarning fikricha, ma'lum maqsadga yo'naltirib loyihalangan, tabaqalashtirilgan ta'lim dasturi bo'lib, o'quvchilarga tanlash imkoniyatini, o'z mavqeini belgilashi, o'zini ro'yobga chiqarishida o'qituvchilar tomonidan pedagogik qo'llab-quvvatlanishi orqali ta'lim dasturini ishlab chiqish va amalga oshirishni ta'minlaydi [30; 4-b.]. Individual ta'lim yo'nalishi o'quvchining ishlab chiqilgan individual ta'lim dasturi asosida avvaldan o'zi belgilagan yo'li bo'lib, unda o'qitish va vaqt mezonlari, o'qish bosqichlari aniq ko'rsatiladi hamda murabbiyning pedagogik qo'llab-quvvatlashi orqali amalga oshiriladi [78; 43-b.].

Tadqiqotlarda individual ta'lim trayektoriyasi "...har bir o'quvchining qobiliyati, salohiyati, motivatsiyasi, qiziqishlariga mos keluvchi o'ziga qarashli ta'lim maqsadini amalga oshirishdagi o'quv faoliyati elementlarining ma'lum izchilligi (ketma-ketligi)", "...ijtimoiy, madaniy tajribani ongli ravishda tushunish va qo'llashni talab qiluvchi yoshiga mos yoki mos bo'lmagan faoliyatni tanlash hamda mustaqil amalga oshirish" [164; 3-9-b.], "...variantiv o'qitish asosida ta'lim oluvchining tajribasi hamda shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish natijalari va jarayoni" [51; 23-b.], "...har bir o'quvchi o'quv faoliyati uslubining motivatsiyasi, o'qishi va pedagog bilan hamkorlikda amalga oshirishiga bog'liq holda namoyon bo'lishi" [23; 4-b.] sifatida qaraladi.

A.V.Xutorskoy individual ta'lim trayektoriyasini o'qitish jarayonida har bir o'quvchining shaxsiy salohiyatini ro'yobga chiqarishning alohida o'ziga xos yo'li sifatida talqin qiladi hamda "...o'z ta'limining: mazmuni, maqsadi, vazifalari, sur'ati, o'qish shakli, metodlari, natijalarni baholash, nazorat tizimi kabi asosiy komponentlarini pedagog bilan o'zaro kelishilgan va anglangan holda tanlash" imkoniyatiga ega bo'lishi lozimligini ta'kidlaydi [158; 99-155-b.].

Ko‘rinib turibdiki, tadqiqotchilar tomonidan ushbu tushunchalarni izohlashda yakdillik yetishmaydi va ular ayrim holatlarda sinonim, ba’zi hollarda esa ma’lum xususiyatlari bilan bir-biridan farq qiluvchi kategoriyalar sifatida ko‘rsatilgan. Tadqiqotimiz davomida mazkur tushunchalar mohiyati va ularga yondashuvlarga oid ilmiy-metodik adabiyotlar mazmunining tahlili quyidagi xulosalarga kelish imkonini berdi.

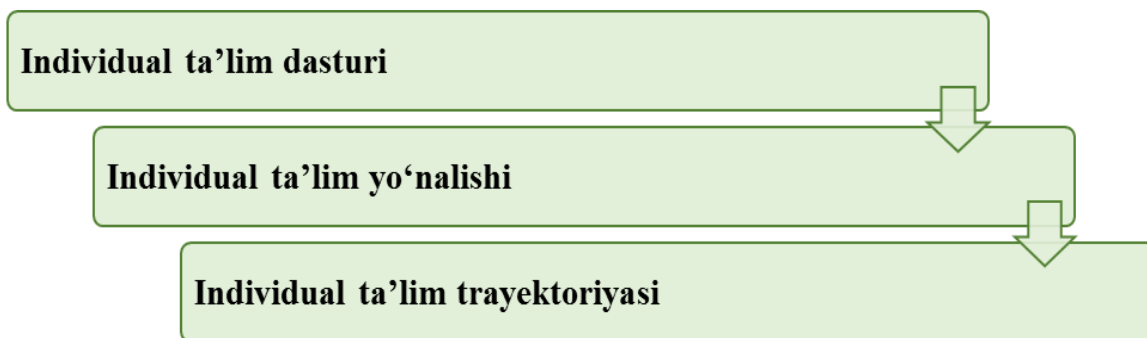
Individual ta’lim dasturi – pedagogning kasbiy ehtiyojlari, qiyinchiliklari tashxisi natijalari, qiziqishlari, motivlari asosida mustaqil tuziladigan, shaxsiy-kasbiy rivojlanishiga yo‘naltirilgan, uzluksiz malaka oshirishining turi va shakllarini maqbullashtirish imkonini beruvchi hamda mustaqil ta’limini nazarda tutuvchi dasturni ifoda etadi.

Individual ta’lim yo‘nalishi – pedagogning individual ta’lim dasturini vaqt mezonlari va bosqichlariga bog‘liq holda o‘zlashtirish izchilligini maslahatchining kuzatuvida amalga oshirilishi hamda o‘quv jarayonining mavjud sharoitlariga moslashuvchanligini belgilaydi.

Individual ta’lim trayektoriyasi – pedagogning ta’lim jarayonida shaxsiy salohiyatini amalga oshirishi, kasbiy takomillashuvi, o‘z mavqeini anglashi, o‘zini namoyon qilishiga doir belgilagan, ongli va tajribalariga asoslangan o‘ziga xos alohida harakat yo‘li.

Demak, pedagogning kasbiy rivojlanishida o‘z ta’lim faoliyatini loyihalashining bir-birini taqozo qiluvchi uchta darajasi ajratildi. Individual ta’lim trayektoriyasi individual ta’lim dasturi va yo‘nalishining mavjudligini (mazmuni belgilash, rejalashtirish, tahlil) hamda uni amalga oshirishning puxta ishlangan usullarini, ya’ni ta’lim jarayonini tashkil qilish texnologiyasini nazarda tutadi (1.4-rasm).

Malaka oshirish jarayonini individuallashtirish uni variativ tashkil etishni ham taqozo etadi. Malaka oshirishning variativligi shaxsga yo‘naltirilgan o‘qitishning bir aspekti sifatida tinglovchilarning individual ta’lim trayektoriyasini jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar, tizimga qo‘yiladigan talablar hamda shaxsiy qiziqishlari, kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlariga monand tanlash imkonini beradi.

1.4-rasm. Individual ta'lim dasturi, individual ta'lim yo'nalishi va individual ta'lim trayektoriyasi tushunchalarining o'zaro munosabat sxemasi

A.G.Asmolovning fikricha, "...ta'lim variativligi – shaxsning o'z-o'zini rivojlantiruvchi hayot yo'lini kompetentli tanlash salohiyatini kengaytirishga yo'naltirilgan jarayondir" [20; 27-b.]. Sh.Qurbonov va E.Seytxalilovlar variativlikni ta'lim tizimining sifati tarzida qaraydilar. Ya'ni, variativlik tizimning o'quvchilarning ta'limga bo'lgan ehtiyojlari, imkoniyatlari o'zgarishiga muvofiq tanlashi uchun ta'lim dasturlari variantlarini yoki xizmatning alohida turlarini yaratishga va taqdim etishga qodirligini xarakterlaydi [173; 276-b.].

Malaka oshirish kurslari o'quv mavzulari variativligini ta'minlash va shunga muvofiq dasturlarni tuzish texnologiyasini ishlab chiqishga oid tadqiqotlar olib borar ekan, A.Askarov mavzular tarkibining variativligiga ta'lim ehtiyojlari asosida shakllangan umumiy o'quv mazmunini buyurtmachilarning munosabatlaridan kelib chiqib, o'quv me'yorlariga muvofiq muqobillashtirish g'oyasini ilgari suradi. Variativlash tinglovchidagi motivatsiya darajasini yaxshilash, o'quv jarayonida kuch, vaqt, mablag' sarfini kamaytirish, tizim rivojlanishida retardatsiya (sekinlashuv) holatining oldini olishning asosiy omillaridan biri, deb e'tirof etadi [88; 15-b.].

Biz yuqoridagi fikrlarni qo'llab-quvvatlaymiz, chunki o'qitishning variativ shakllari malaka oshirish jarayonini individuallashtirishni nazarda tutadi. Malaka oshirishning variativ modeli modulli-jamg'ariladigan tizimni joriy etish, tinglovchining mustaqil tanlovi va buning uchun mas'uliyatni his qilishi, kasbiy qiyinchiliklari, ehtiyojlari, qiziqishlarini qanoatlantiradigan modullar asosida individual ta'lim trayektoriyasini loyihalashi uchun qulay sharoitlar yaratishga xizmat qiladi.

Shu o'rinda yana bir muhim jihatga e'tibor qaratish joiz. Pedagogning kasbiy rivojlanishini individuallashtirishda uning loyihalash ko'nikmasiga ega bo'lishi alohida ahamiyatga ega, chunki u orqali faoliyatni rejalashtirish, maqsad, vazifalarni qo'yish, natijalarni bashorat qilish, uzluksiz malaka oshirishning shakli, mazmunini belgilash va tanlashga erishishi mumkin bo'ladi.

Loyihalash pedagogik jarayonni tashkil etish va uning muvaffaqiyatli kechishini ta'minlovchi muhim shartlardan biridir. Pedagogik jarayonni loyihalashda faoliyat mazmunini tahlil qilish, natijalarni oldindan ko'ra bilish, rejalashtirilgan faoliyatni amalga oshirish loyihasini yaratish kabi vazifalar bajariladi. Bu bosqichda o'qituvchining mustaqil, shu bilan birga, hamkorlikda o'quv jarayonining mazmuni, vositalarini belgilash asosida loyihalashtirilgan faoliyati yetakchi o'rin tutadi [146; 106-b.].

Loyihalash tuzilmasida faoliyatning loyiha ko'rinishidagi yangi bilimlarni hosil qilishni ko'zda tutadigan ijodiy xarakteri hamda ilg'or pedagoglar tajribasini o'rganish asosida yaratilgan loyihada pedagog shaxsini aks ettiradigan individual xarakteri kabi ikki darajasi kuzatiladi [150; 13-b.].

Zamonaviy ta'lim jarayonida loyihalashtirish intellektual faoliyatning keng tarqalgan shakliga aylanmoqda. Pedagogik loyihalash belgilangan vaqt oralig'ida individual, juftlikda va guruhda mustaqil ishlashga yo'naltirilganligi bilan ahamiyatlidir. U o'zida turli xil metod va vositalar yig'indisidan foydalanish bilan birgalikda fan, texnika, texnologiya, axborot kommunikatsiyalarining turli sohalariga oid bilimlaridan foydalanish ko'nikmalarini samarali qo'llashni nazarda tutadi. Malaka oshirish jarayonida tinglovchilarni loyihalashtirishga yo'naltirish ularning o'zaro munosabatlarida faollik, jamoada ishlash, faoliyatini aniq rejalashtirish, tashkillashtirish va muvofiqlashtira olish ko'nikmalarini takomillashtirishga xizmat qiladi. Shuningdek, pedagogik muammoli vaziyatlarni yaratish, yechimini topish, o'zini lider sifatida namoyon qilish, kreativ qobiliyatlaridan o'rinli foydalanish va shaxsining o'ziga xosligini rivojlantirish imkonini beradi. Ta'lim tizimida loyihalashtirish faoliyatining qimmatini bilimlarga ega bo'lish va muammoli vaziyatlar yechimini topishning noan'anaviy usullarini o'rganish orqali pedagog shaxsining takomillashib borishi bilan izohlanadi.

Hozirgi paytda XTXMO kurslarida o'quv jarayonini blok-modulli texnologiya asosida tashkil qilish tajribasi tizimni muayyan darajada rivojlantirdi va ijobiy o'zgarishlarni boshlab berdi. O'quv rejasida nazarda tutilgan modullarni ijtimoiy fanlar, umumkasbiy fanlar hamda mutaxassislik fanlari bloklariga bo'lish va shu tarzda o'qitish o'zining bir qator afzalliklarini ko'rsatdi. Jumladan, modullarning xarakter jihatidan o'xshashligi, bir-birini to'ldirishi, uzluksizligi, ta'limiy, tarbiyaviy va rivojlantiruvchi maqsadlari yaqinligi, topshiriqlarning o'zaro bog'liqligi, shuningdek, tinglovchilar tabiiy imkoniyatlarini hisobga olinishi mavzularning o'zlashtirilishida ijobiy natijalar berdi. Har bir blokda modullar tugashi bilan nazorat ishlarining o'tkazilishi ham tizimning yana bir muvaffaqiyati sifatida namoyon bo'lmoqda.

Endilikda XTXMO tizimiga modulli o'qitishni samarali joriy qilishning bir qator pedagogik shart-sharoitlarini amalga oshirish zaruriyati tug'ilmoqda. Jumladan:

- mamlakatimiz va xorijiy tajribalarga ijodiy yondashuv;
- o'quv rejalarini modulli tuzish, bazasini kengaytirish, variativ dasturlar va ulardan foydalanishning optimal mexanizmlarini yaratish;
- modulli o'qitishning o'quv, metodik, dasturiy ta'minotini ishlab chiqish bo'yicha ijodiy guruhlar tuzish va faoliyatini tashkil qilish;
- tinglovchilarning kasbiy ehtiyojlarini aniqlash texnologiyalarini takomillashtirish va malaka oshirishni individual ta'lim trayektoriyalari orqali tashkil etish;
- har bir tinglovchini didaktik materiallar bilan ta'minlash imkonini beradigan modulli o'quv elementlari bankini tuzish;
- tavsiya etiladigan modullar haqida tinglovchilarga axborot yetkazish, ularni ehtiyojlariga ko'ra tanlash, mustaqil o'zlashtirishi uchun sharoitlar yaratish hamda ilmiy-metodik kuzatuvni amalga oshirish;
- malaka oshirish ta'lim muassasalari moddiy-texnik bazasidan samarali foydalanish, bunda tizimdagi masofadan o'qitish portali imkoniyatlarini oqilona boshqarishga e'tibor qaratish.

Modulli kasbiy ta'lim dasturlarini tuzishning yetakchi texnologiyasi sifatida blok-modulli yondashuv vositasida jarayonni

optimallashtirish ta'minlanadi. Mazkur texnologiyani takomillashtirish modullarni ehtiyojlar asosida shakllantirish, qo'shimcha bilim va ko'nikmalarni kengroq yetkazishga yo'naltirishga sharoit yaratadi. Zarur hollarda muayyan vaziyat, tinglovchilarning bilimi, tajribalarini inobatga olgan holda alohida bloklar yoki modullar ko'rinishida taqdim etiladi. Bu holat an'anaviy to'liq o'quv dasturlari o'rniga ularni maqsadli, tinglovchilardagi bo'shliqlarni to'ldirish va ehtiyojlarini ta'minlashga qaratilgan holda shakllantirish, vaqtdan unumli foydalangan holda bosqichma-bosqich o'zlashtirish imkonini beradi. Masalan, malaka oshirish o'quv-me'yoriy hujjatlarni o'rganish maqsadida tashkil etilsa, bir-ikki modul bilan chegaralanish mumkin, qo'shimcha ravishda ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash ko'nikmalarini rivojlantirish ham nazarda tutilsa, ularning soni oshirilishi yoki ehtiyojga ko'ra mutaxassislikka oid kompetentligini takomillashtirishga qaratilishi mumkin.

O'qituvchi va tinglovchilar faoliyat xarakterining o'zgarishi, o'qituvchining maslahatchi-muvofiqlashtiruvchilik funksiyasini bajarishga o'tishi tinglovchidan doimiy faollikni, mustaqillikni, o'z-o'zini baholash, o'z-o'zini nazorat qilishni talab qiladi. Modulli o'qitishda samaradorlikni obyektiv baholash, tinglovchining kasbiy takomillashib borishini doimiy nazorat qilish va jarayonda paydo bo'lgan muammolarni o'z muddatida korreksiyalashning pedagogik sharoitlari yaratiladi.

Shuningdek, modulli o'qitish o'quv dasturlarini variativ ishlab chiqish mexanizmining mukammal emasligi, ta'lim mazmuni hamda tinglovchilarning aniq ehtiyojlari orasidagi bog'liqlikni tezkor ta'minlash, pedagogik ta'sir o'tkazishning produktiv yo'llari, usullarini belgilash, jarayonni zamonaviy talablar asosida individuallashtirish va tabaqalashtirish kabi muammolarning ham yechimi sifatida namoyon bo'ladi.

XTXMO tizimida modulli o'qitish jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy talablarini inobatga olish, tinglovchilar bilim darajasi, muammolari, ehtiyojlarini oson aniqlash, kasbiy rivojlanishining muayyan maqsadini belgilash asnosida kompetentligini oshirishga qaratilgan individual o'quv mazmunini taqdim etish tarzida tashkillashtirilishi samarali bo'ladi.

Malaka oshirish ta'limi maqsadiga erishish hamda o'quv jarayonini intensivlashtirishda modulli o'qitish qator afzalliklarga ega. Xususan:

- o'quv materialini variativ taqdim qilish, tinglovchilarning aniq kasbiy ehtiyojlari va imkoniyatlarini inobatga olish sharoiti yaratiladi;

- tizimning didaktik materiallar bilan ta'minlanishi natijasida o'quv materialini mustaqil o'zlashtirish imkoniyati paydo bo'ladi;

- o'qituvchining vazifasi ma'ruzachidan maslahatchiga aylanadi, tinglovchida esa materialni passiv idrok etish ulushi kamayib, faol muhokama qilishga sharoit hosil bo'ladi hamda ma'ruzaga ajratiladigan vaqtning qisqarishi natijasida o'z predmeti doirasida kompetentligini rivojlantirish imkoniyatlari kengayadi;

- modullar mazmunini bosqichma-bosqich o'rganish orqali fanni yengilroq o'zlashtirishga erishiladi va har bir modul tugashi bilan o'zlashtirilgan materialni samarali nazorat qilish imkoni paydo bo'ladi;

- o'qitishning individual va guruhli shakllarini qo'shib olib borish mumkin bo'ladi;

- tinglovchining mustaqil tanlovi va ehtiyojlariga asoslangan modulli-jamg'ariladigan tizimni tashkil etishga sharoit yaratiladi.

Malaka oshirish kurslarining modulli shakllantirilishi o'quv rejasida ajratilgan vaqtdan unumli foydalanish imkonini beradi. Unda tinglovchilarning amaliy, seminar, laboratoriya mashg'ulotlariga, ayniqsa, mustaqil ishlariga e'tibor kuchaytiriladi. Tinglovchilarda mustaqil bilim olish ko'nikmalarini rivojlantirish ularning kompetentlik darajasining doimiy o'sib borishi, o'quv-tarbiya jarayonini yuqori ilmiy-metodik saviyada tashkil etilishi, uzluksiz malaka oshirishini ro'yobga chiqarish, pirovardida, raqobatbardosh bo'lishiga erishishni kafolatlaydi.

Birinchi bob bo'yicha xulosalar

Mazkur bobda keltirilgan fikr-mulohazalar asosida quyidagi xulosalarga kelish mumkin:

1. Xalq ta'limi xodimlari malakasini uzluksiz oshirishning joriy holati, innovatsion yondashuvlar, o'rganilgan ilmiy tadqiqotlar tahlili tizimning mavjud resurslaridan samarali foydalanish va barcha subyektlarining faol o'zaro ta'sirini vujudga keltirish orqali modellashtirish obyektiv zarurat ekanligini ko'rsatdi.

2. Malaka oshirish ta'limini loyihalashda ko'p vektorli yondashuv tizimni takomillashtirish, strategik rejalashtirishda innovatsion, integrativ jarayonlarni ta'minlash bilan birgalikda ijtimoiy buyurtma asosida tizimning barcha resurslari va subyektlarini safarbar qilgan holda pedagoglarni kasbiy rivojlantirishning produktiv yo'nalishlarini nazarda tutadi.

3. Izlanishlar *ta'lim vektorini* boshlang'ich natijalar asosida mo'ljallangan ta'lim maqsadiga erishishga doir faoliyat yo'nalishi sifatida qarashga, *ko'p vektorli yondashuvni* esa malaka oshirish ta'limi maqsadiga erishishda uning barcha subyektlari, resurslari, turlari va shakllarini safarbar qilgan holda innovatsion tajribalarni yagona yondashuvga integratsiyalash sifatida talqin etishga imkon berdi.

4. XTXMO tizimi muammolarini o'rganish natijasida uni takomillashtirish vektorlari sifatida pedagoglar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvni amalga oshirish; o'quv mazmunini shakllantirishning modulli texnologiyalarini takomillashtirish; ta'lim jarayonini individuallashtirish va uzluksizligini ta'minlash yo'nalishlari belgilandi.

5. Tinglovchilarni ta'lim obyektidan o'z kasbiy mahoratini uzluksiz oshirib borishning faol subyektiga aylantirishda ularning reflektiv ko'nikmalarini kuchaytirish, faoliyatidagi muammolarining maqbul yechimini topish hamda turli pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qila olish kompetensiyalarini rivojlantirishga ilmiy-metodik kuzatuv orqali erishiladi.

6. *Ilmiy-metodik kuzatuv* – pedagogning professional o'sishi va kompetentligini rivojlantirishda maqbul sharoitlar yaratish, ta'lim subyektlari hamkorligini uyushtirishda boshqaruv

texnologiyasini butun, tizimli, tashkiliy faoliyat sifatida amalga oshirilish jarayonidir.

7. XTXMO mazmunini ishlab chiqishda modulli texnologiyalarni qo'llash tinglovchilarning individual xususiyatlari, imkoniyatlarini inobatga olish, o'quv reja va dasturlarni tuzishda ishtirokini ta'minlash, malaka oshirish shakli, usullari, vaqtini erkin tanlash, jarayonni aniq kompetensiyalarni rivojlantirishga qaratish, shuningdek, mustaqil ta'limini yo'lga qo'yishga sharoit yaratadi.

8. *Malaka oshirish ta'limini individuallashtirish* – pedagoglarning ichki salohiyatini rivojlantirish, ularning alohida xususiyatlari, ehtiyojlari, motivlari inobatga olinadigan, shaxsiy-kasbiy sifatlarini takomillashtirishga yo'naltirilgan hamda o'z oldiga qo'ygan maqsad va vazifalari asosida individual ta'lim trayektoriyasini qurishga sharoit yaratiladigan tabaqalashtirilgan jarayondir.

9. Pedagogning kasbiy rivojlanishida o'z ta'lim faoliyatini loyihalashining bir-birini taqozo qiluvchi uchta darajasi (individual ta'lim dasturi / yo'nalishi / trayektoriyasi) ajratildi. Individual ta'lim trayektoriyasi individual ta'lim dasturi va yo'nalishining mavjudligini (mazmunni belgilash, rejalashtirish, tahlil) hamda uni amalga oshirishning puxta ishlangan usullarini, ya'ni ta'lim jarayonini tashkil qilish texnologiyasini nazarda tutadi.

II BOB. XALQ TA'LIMI XODIMLARI MALAKASINI OSHIRISH TIZIMINI KO'P VEKTORLI YONDASHUV ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISHNING TASHKILY-PEDAGOGIK SHART- SHAROITLARI

2.1-§. Xalq ta'limi xodimlari malakasini uzluksiz oshirishning ko'p vektorli modeli

Uzluksiz ta'limning barcha bosqichlaridagi ta'lim muassasalarini diversifikatsiyalash, jamiyat taraqqiyotining intensivligi va o'zgaruvchanligi pedagog xodimlar malakasini oshirishda nafaqat ularning shaxsiy ehtiyojlari, balki jamiyatning manfaatlarini ham inobatga olishni talab etadi. Shu asosda XTXMO tizimiga pedagoglar kasbiy kompetentligini oshirishni jadallashtiruvchi hamda uzluksizligini ta'minlovchi innovatsion shakl va usullarni tatbiq qilish muammosi paydo bo'ladi. Bu muammolarning samarali yechimi sifatida keyingi yillarda mamlakatimizda pedagoglar malakasini oshirishning mahalliy hamda xorijiy ilg'or tajribalarini o'zida mujassam qilgan texnologiyalarga ahamiyat qaratilmoqda.

Malaka oshirish tizimining o'ziga xos xususiyatlari XTXMO ni tashkil etishga va uning mazmuniga alohida yondashuvni talab etadi. Ta'kidlash o'rinliki, pedagoglarning zamonaviy talablar darajasida shakllanishi nafaqat ularning tayanch ma'lumotiga yoki malaka oshirish kurslaridan o'tishiga, balki butun faoliyatiga hamrohlik qiluvchi kasbiy malakasini uzluksiz oshirib borish jarayoniga ham uzviy bog'liq.

Uzluksiz ta'lim bir-birini to'ldiruvchi, nafaqat ta'lim tizimi sarhadlarida, balki undan tashqaridagi hayotning ixtiyoriy davrlarida yuzaga keladigan turli xildagi anglangan harakatni ifodalaydi. Bu faoliyat bilimlarni egallashi, shaxsning turli ijtimoiy, kasbiy majburiyatlarni bajarishga tayyorlanishi, o'qish ko'nikmasini tarkibiga olgan barcha tomonlari va qobiliyatlarini rivojlantirishga yo'naltiriladi [33; 40-b.].

Bir qator olimlar tomonidan pedagoglar malakasini oshirishning uzluksizligini ta'minlash masalalari atroflicha o'rganilgan [22; 24; 34; 56; 57; 58; 71; 86; 87; 93; 123; 163]. Mazkur tadqiqotlarda uzluksiz malaka oshirish mutaxassisning butun kasbiy faoliyati davridagi doimiy jarayon, ta'lim tizimining mavjud barcha tuzilmalarini ishga solish, aniq maqsadga

yo‘naltirilgan hamda tajribalarni to‘xtovsiz o‘zlashtirish ko‘rinishidagi ta‘lim amaliyoti aspekti, ilmiy-pedagogik tafakkur paradigmasi sifatida qaraladi. Shuningdek, malaka oshirishning uzluksizligini ta‘minlovchi maqbul shakllarni izlash, pedagoglar kasbiy kompetentligini orttirish, mahorat darajasining ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik, davlat ta‘lim standartlari talablariga mos bo‘lishi, qadriyatlarning rivojlanishi, muammolar yechimida ilgarilab ketish, androgogik, shaxsga yo‘naltirilgan yondashuvga asoslanish hamda tinglovchilarning kasbiy qiyinchiliklari, ehtiyojlari va individualligini e‘tibor olishga qaratilgan.

M.Sh.Noulz uzluksiz malaka oshirish jarayoni katta yoshlilar bilan ishlashni nazarda tutar ekan, ularning ehtiyojlari va hayotiy tajribalariga mos holda tashkil etilishi lozim, degan g‘oyani ilgari suradi. Uningcha, kattalar ta‘limi muammoli yo‘naltirilishi, shaxsiy tajribaga tayanishi, o‘qitish natijasida olingan tajriba ta‘lim oluvchi uchun ahamiyatliligi, o‘qitish maqsadi ularning ishtirokida shakllantirilishi hamda erishilgan natijalar yuzasidan qayta aloqaga ega bo‘lishi kabi omillarga jarayonning asosiy tashkil etuvchilari sifatida jiddiy e‘tibor qaratish zarur [48].

A.I.Jilina, O.V.Doljenko, Yu.N.Kulyutkin, T.Yu.Lomakina, Yu.G.Tatur kabi olimlar uzluksiz ta‘lim g‘oyasiga shaxs faoliyatining yangi uslublari va tajribani doimiy jamg‘arishga bo‘lgan ehtiyoji sifatida qaraydilar. Bunda “Butun umr davomidagi ta‘lim” jarayonida o‘z-o‘zini rivojlantirish va o‘z-o‘zini bilishga intilish ustuvor qadriyatga aylanadi [108; 35-b.].

N.Sh.Shodiyev pedagoglar malakasini oshirish uzluksizligini ta‘minlash uchun kurslardagi tayyorgarlik, metodik ishlar va mustaqil ta‘limni o‘zaro aloqadorlikda tashkil etish lozimligini uqtiradi [80; 223-b.]. Xuddi shuningdek, uzluksizlikning S.Sugru tomonidan taklif qilingan formati umumqabul qilingan bo‘lib, pedagoglarning formal, noformal va informal turlarda malaka oshirishlaridan tarkib topadi hamda quyidagicha tavsiflanadi [153; 278-b.]:

– formal o‘qitish – malaka oshirish ta‘lim muassasasi o‘qituvchilari, ekspertlar, fasilitatorlardan iborat tarkibga ega bo‘lgan va o‘qitish natijasida diplom yoki sertifikat beriladigan kurslar;

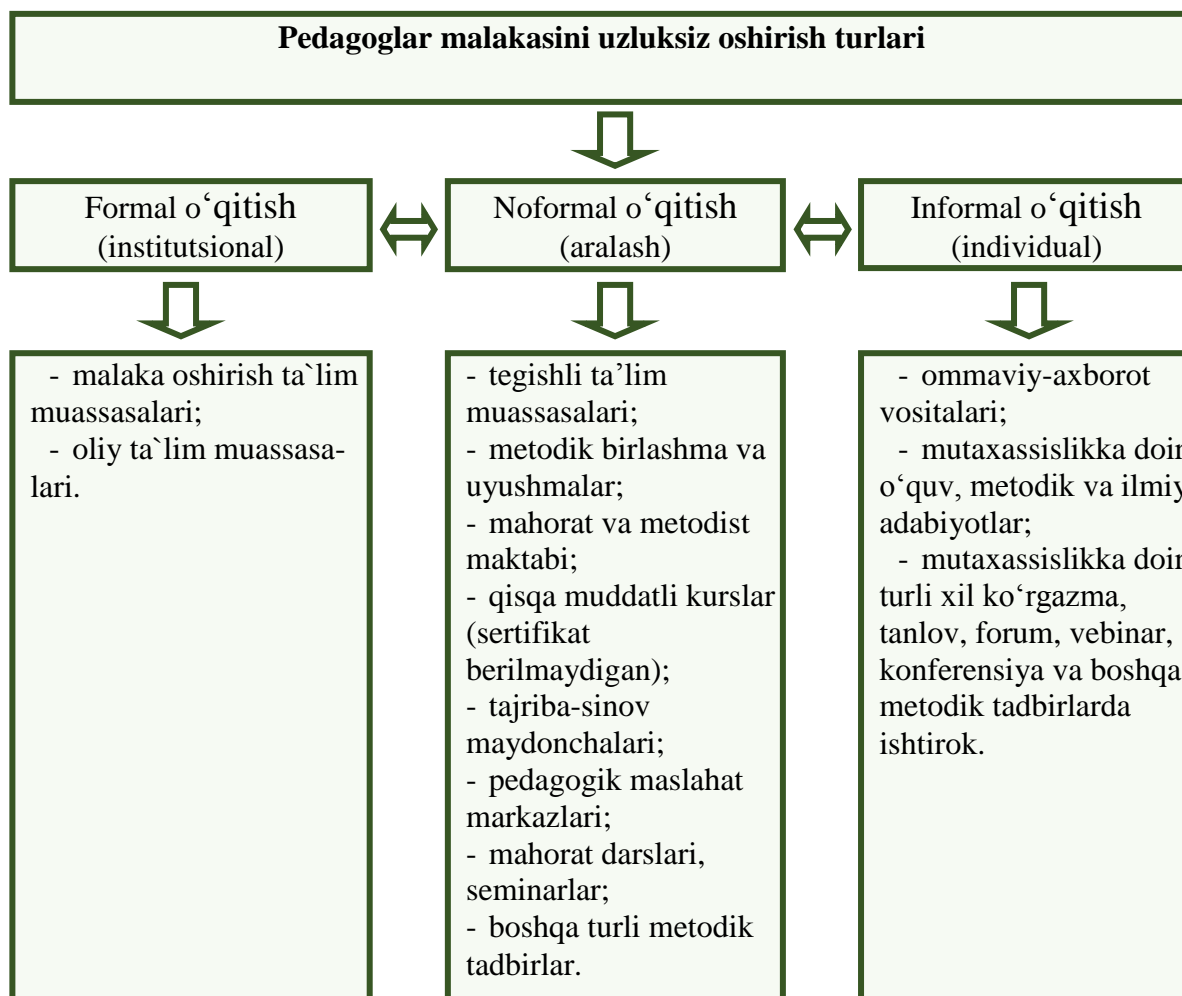
– noformal o‘qitish – asosiy izlanish maktabga yo‘naltirilishi, o‘quv jarayoniga urg‘u berilishi, maktab va malaka

oshirish ta'lim muassasalari hamkorligi. innovatsiyalar, fanlar, qiziqishlar bo'yicha tarmoqlar yoki amaliyotchilar hamjamiyatlari;
– informal o'qitish – individual holatda va shaxsiy. Tarkibi: o'qituvchilar xonasida muloqot; bir martalik ma'ruzalar; oilada, do'stlar bilan suhbat; ixtisoslashtirilgan jurnallar o'qish; televideniye, radio; rejalashtirilmagan tasodifiy uchrashuvlar, xobbi, qiziqishlar.

Uzluksiz malaka oshirishning bunday tasniflanishi ta'lim muassasalari hamda pedagoglarning ehtiyojlari, imkoniyatlari, qiziqishlarini inobatga oluvchi turlar sifatida o'qitishning turli subyektlari, shakllari va texnologiyalarini qamrab oladi (2.1-rasm).

Bu holatda tizim tashkil qiluvchi omil bo'lib, muassasaning ta'limga doir maqsadi oldingi sahnaga chiqadi hamda davlat va jamiyat buyurtmasi, pedagogning kasbiy ehtiyojlariga asoslangan kasbiy rivojlanishiga yo'naltiriladi. Malaka oshirish subyektlari, vositalari, shakllari, texnologiyalarining turlicha bo'lishi pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini tuzishga va tizimga ko'p vektorli yondashuv mexanizmini "ishga tushirish"ga sharoit yaratadi.

Pedagoglarning uzluksiz bilim olishlari mohiyatini aniqlashda ularning kasbiy rivojlanishlariga bo'lgan ehtiyojlari R.Q.Choriyevning tadqiqotlarida asosiy omil sifatida ko'rsatiladi. Kasbiy rivojlanish orqali pedagogik vazifalarni mustaqil yechish uchun pedagog tahliliy-refleksiv, tashkiliy-faoliyatli, tuzatishlar kirituvchilik, boshqaruvchanlik, baholovchi-axborotli hamda loyihalash va bashorat qilish layoqatiga ega bo'lishi lozim. Mazkur masalaning samarali yechilishi natijasida o'qituvchining umumiy madaniyati, aql-zakovati, bilimdonligi, o'ziga xosligi, o'z tajribasiga nisbatan ijobiy munosabati va boshqalarning tajribalarini o'zlashtirish mahorati ortadi [77; 24-25-b.].

2.1-rasm. Pedagoglar malakasini uzluksiz oshirish tuzilmasi

Ye.L.Fruminaning ko'rsatishicha, pedagoglarning uzluksiz malaka oshirishini tashkil qilish asosida P.Djeksonning "taqchillik (defitsit) modeli" yotadi. Ya'ni, davlat va jamiyatning ta'lim oldiga qo'yayotgan vazifalari, pedagoglarning ushbu tez o'zgaruvchan talablarga mos kasbiy-shaxsiy ehtiyojlari ularda yetishmayotganni "o'stirish" uchun tegishli o'qitish zaruriyatini paydo qiladi. Modelning mohiyati o'qituvchilarga ularda yetishmayotgan, lekin muayyan vaziyatlarda zaruriyati paydo bo'lgan bilim va ko'nikmalarni berish kerakligi bilan xarakterlanadi. Bunday yondashuv "o'qituvchi professionalizmi diskret tarzda – bir taqchillikdan boshqasiga, bitta malaka oshirish kursidan keyingi kursga qarab o'sishini" nazarda tutadi. Buning uchun o'qituvchilar attestatsiya davrida inobatga olinadigan malaka oshirish kurslaridan doimiy o'tib borishi lozim bo'ladi. Bu model hozirgi kunda ham ustunlik qilmoqda [153; 275-276-b.].

Shu o‘rinda qayd etish kerakki, malaka oshirish tizimining hammani bir xil o‘qitishga qaratilib qolayotganligi zamonaviy pedagoglarning kasbiy faoliyatini real yangilashda yetarlicha samaradorlikka ega bo‘lmayapti. S.V.Timofeyeva ta’kidlaganidek, “...malaka oshirish kurslarining doimiylikka asoslangan modellari ko‘p sarf-xarajatliligi, ...pedagogik texnologiyalarning ta’limning zamonaviy talablaridan ortda qolishi, ...malaka oshirish mazmuni va shakllarining real amaliyotdan uzilib qolganligi kurslarda tayyorlash samaradorligini sezilarli tushiradi” [144; 12-b.].

A.G.Kasparjak, I.D.Frumin, A.I.Adamskiylar malaka oshirishning arxaik shakllarini mavjud bazada pedagoglar kasbiy rivojlanish trayektoriyalarini individuallashtirish hamda ta’lim muassasalari va o‘qituvchilar o‘zaro hamkorligini tashkillashtirishga almashtirish zarur, deb hisoblaydilar [113; 33-b.].

Demak, xalq ta’limi xodimlari malakasini uzluksiz oshirishni tashkil qilish uchun pedagogik faoliyatda aniqlangan yoki tinglovchining o‘zi anglagan kasbiy qiyinchiliklari, ehtiyojlari asosida o‘quv dasturlarini ishlab chiqish hamda ta’limning barcha (formal, noformal, informal) turlaridan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. Bunday hollarda pedagoglarga malaka oshirish shakli, vaqti, hajmini erkin tanlash imkoniyatini yaratish, kasbiy kompetentligini rivojlantirishga tashqi ko‘mak ko‘rsatish, ilmiy-metodik kuzatuvni tashkil qilish, loyihalash va reflektiv ko‘nikmalarini chuqurlashtirish amaldagi tizimni takomillashtirishning asosiy vazifasi bo‘lib qoladi. Bu vazifalarni bajarishda innovatsion yondashuvlar “...mutaxassisning butun umri davomida kasbiy kompetentligi va umumiy madaniyatini rivojlantirishga ko‘maklashuvchi hayot faoliyati usuliga aylanadi. Shu bilan yangi pedagogik va ijtimoiy voqelikning shakllanishini ta’minlaydi” [94; 25-b.].

Xalq ta’limi xodimlari malakasini uzluksiz oshirishni ko‘p vektorli yondashuv asosida modellashtirishda loyihalashtirilayotgan model “...obyekt tarkibiga kiruvchi komponentlar, ularning o‘zaro aloqadorligi, shuningdek, ishlash va rivojlanish xususiyatlarini aniq belgilash maqsadidagi tadqiqot predmetining ko‘rgazmali-mantiqiy namoyishi” [159; 139-b.] sifatida qaraladi hamda funksional jihatdan jarayonning mohiyatini tushuntiradi. Modellashtirishning maqsadi “...tashqi muhit va o‘zaro aloqada

boʻlgan obyektlar haqidagi maʼlumotlarni olish, ishlatish, tasvirlash va qayta ishlashdir” [92; 14-b.].

“Taʼlim loyihasi (taʼlim faoliyati metodologiyasi)” nomli asarda A.M.Novikov loyihalayotgan model belgilangan talablarga javob berishi bilan birgalikda ingerentligi, soddaligi va adekvatligi bilan ajralib turishi lozimligini uqtiradi [126; 45-48-b.]. Demak, modelga qoʻyilgan talablarning bajarilmasligi kutilgan natijalarga erishilmasligiga, amaliyotga joriy qilishda muammolar tugʻilishiga, yaʼni sifati va funktsionalligining tushib ketishiga sabab boʻladi.

Modelning ingerentligi (lot. Inherentis – yopishgan, ildiz otgan; ing. inherent – nimaningdir ajralmas qismi), yaʼni mavjud muhitga muvofiqligi joriy tizim xususiyatlari, davlat va jamiyatning taʼlim sohasiga qoʻyayotgan talablari hamda buyurtmasiga mosligi nuqtayi nazaridan qaraladi. Shunga muvofiq, tadqiqotimizda loyihalayotgan modelni malaka oshirish taʼlimi maqsadini roʻyobga chiqarishga yoʻnaltirishga, XTXMO tizimining tarkibiy qismi sifatida kasbiy mahoratni rivojlantirishning barcha turlari va shakllarini uygʻunlashtirish orqali modellashtirishga eʼtibor qaratdik.

Model komponentlari, ularning tarkibiy elementlari u bilan ishlash hamda amalga oshirish vositasi sifatida qoʻllash soddaligini taʼminlovchi oʻzaro bogʻliq, alohida qismlardan iborat, butun va maʼlum ketma-ketlikdagi tizimni ifodalaydi.

Modelning adekvatligi esa belgilangan konseptual komponent asosida XTXMOga koʻp vektorli yondashuvning imkoniyatlaridan foydalanib malaka oshirish uzluksizligini taʼminlash va pedagoglar kasbiy rivojlanishiga doir maqsadlariga erishishni bildiradi.

Amalga oshirilgan tadqiqot natijalari xalq taʼlimi xodimlari malakasini uzluksiz oshirishning koʻp vektorli modelini yaratish hamda uning komponentlarini tavsiflash uchun asosli dalillarga ega boʻlish imkonini berdi (2.2-rasm). Model oʻzaro bogʻliq hamda bir-birini taqozo qiluvchi motivlashtirish va maqsadni belgilash, konseptual, protsessual-mazmunga doir, reflektiv-kommunikativ komponentlarni oʻz ichiga oladi.

Xalq taʼlimi xodimlari malakasini uzluksiz oshirish koʻp vektorli modelining *motivlashtirish va maqsadni belgilash komponenti* boshqa barcha komponentlar uchun yetaklovchi

vazifasini o'taydi. Motivlashtirish va maqsadni belgilash komponenti ko'p vektorli yondashuv asosida XTXMOning uzluksizligini ta'minlash, pedagogning kasbiy rivojlanishiga talablarni ifodalovchi ustuvor yo'nalishlarni ishlab chiqish hamda ularni amalga oshirishda qulay sharoitlar yaratishni nazarda tutadi. Qo'yilgan maqsadga ko'ra faoliyat mazmuni, bajarish texnologiyasi va natijalarni baholash mezonlari aniqlanadi.

Shuni ham alohida qayd etish kerakki, Davlat ta'lim standartlari, malaka oshirishga qo'yiladigan Davlat talablari, mehnat bozori talab, takliflari, ta'lim muassasalari hamda pedagoglarning o'z kasbiy rivojlanishiga bo'lgan ehtiyojlari yig'indisidan iborat *ijtimoiy buyurtma* ularning kasbiy kompetentligini takomillashtirish, uzluksiz malaka oshirishning maqsadi, vazifalari, asosiy yondashuvlari va prinsiplarini belgilovchi muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

J.G'.Yo'ldoshev fikricha, pedagogning shaxsiy sifatlaridan biri "ularga xos bo'lgan pedagogik faoliyat sababli doimo o'qishga motivatsion tayyorlik"dir. Ko'pincha, o'qishga bunday prinsipial tayyorlik ularning pedagogik faoliyatidagi biror voqealar bilan yoki o'z malakasini oshirish imkoniyati to'g'risidagi axborot tufayli dolzarblashadi [106; 124-b.]. Motiv tayyorlikning, shaxs xulqining moyilligini tushuntiruvchi sababni nazarda tutadi [110; 78-b.].

Motivlarning rivojlanishi, motivlashgan yangi ma'lumotlarning paydo bo'lishi, faoliyat muhiti doirasidagi o'zgarishlar tufayli amalga oshirilishi E.G'oziyev tomonidan ta'kidlanadi. Bu o'rinda faoliyat faol vaziyat hisoblanib, mavjud ehtiyojlar, qiziqishlar doirasidagi psixologik holatlardan uzoqlashib boradi, so'ngra yangi qiziqish, ehtiyoj, intilishlarni shakllantiradi, motivlar mohiyati va shakllarini o'zgartiradi [174; 158-b.]. Ya'ni, "shaxsda muqarrar qiyinchiliklar, noqulay sharoitlar hamda boshqa holatlarni yengib o'tishda bor kuchini sarflab, mo'ljallangan maqsadga sobitqadamlik bilan intilib, faol harakat qilishga xohish uyg'otadigan kuchli, yorqin, chuqur motivlar mavjud bo'lsa, har qanday faoliyat samaraliroq kechadi va sifatli natijalar beradi" [141; 352-b.].

Motivlashtirish va maqsadni belgilash komponenti	Maqsad: xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirishning uzluksizligi va natijaviyligiga erishish.	
	Vazifalar: - malaka oshirishning davlat va jamiyat buyurtmasiga hamda tinglovchilar kasbiy ehtiyojlariga mosligini ta'minlashga ko'maklashish; - ta'lim jarayonida tinglovchilarning individual xususiyatlari va imkoniyatlarining inobatga olinishiga sharoit yaratish; - tinglovchilarning mustaqil bilim olishi, o'z-o'zini rivojlantirishi va o'z-o'zini namoyon qilishiga yordam berish.	
Konseptual komponent	Nazariy yondashuvlar: shaxsga yo'naltirilgan, androgogik, kompetensiyaviy, faoliyatli, kommunikativ-kognitiv.	
	Ilmiy prinsiplar: uzluksizlik, diversifikatsiyalash, individuallashtirish va differensiallashtirish, modullilik, variativlik, o'zaro ta'sir, refleksivlik, ilmiy-metodik kuzatuv, elektivlik, integrativlik.	
Protsessual-mazmunga doir komponent	Mazmuni shakllantirish: - o'quv jarayonini tashkil qilishda interfaol yondashuvga asoslanish va manzillilikni ta'minlash; - o'quv mazmunini ijtimoiy buyurtma asosida modulli shakllantirish; - o'quv materialini o'zlashtirishda loyihalash texnologiyalaridan foydalanish.	
	Tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar: - pedagoglarning kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvni amalga oshirish; - malaka oshirish o'quv mazmunini zamonaviy talablar asosida modulli shakllantirish va ta'limning formal, noformal va informal turlarini integratsiyalash; - malaka oshirish jarayonini individuallashtirish va uzluksizligini ta'minlash.	
Refleksiv-kommunikativ komponent	Nazorat va refleksiya: nazorat, o'z-o'zini nazorat, o'zaro nazorat.	
	Mezonlar: - tinglovchilarda malaka oshirish motivatsiyasining oshishi; - tinglovchilarning malaka oshirish faoliyatidagi harakatchanligi; - tinglovchilarda refleksiv ko'nikmalarining rivojlanishi.	
Natija: xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirish samaradorligi ta'minlanadi.		

2.2-rasm. Xalq ta'limi xodimlari malakasini uzluksiz oshirishning ko'p vektorli modeli

Motivatsiya (lot. “motivus” – harakatga keltirmoq, undamoq) A.G.Asmolov tadqiqotlarida organizmni faollikka chaqiruvchi va uning yoʻnalishini belgilovchi xohish sifatida ifodalanadi. Motivatsiya insonning maqsadga yoʻnaltirilgan xulqini belgilaydi. Xulq regulyatsiyasi uchta motivatsion omillar bilan izohlanadi: 1) ehtiyojlar bilan, faollik manbasi sifatida koʻrinadi; 2) sabab bilan, xulq yoʻnalishini tanlashda belgilanadi; 3) emotsiyalar bilan, xulq dinamikasini boshqarishni amalga oshiruvchi subyektiv kechinmalar (intilishlar, xohish-istaklar va boshqalar), xulqdagi ustanovka. Motivlarning rivojlanish manbasi sifatida moddiy va maʼnaviy qadriyatlarni ijtimoiy ishlab chiqarish jarayoni qaraladi. Salohiyatli motivlar – jamiyatga xos boʻlgan obyektiv qadriyatlar, qiziqishlar, ideallar – inson tomonidan qabul qilinishi borliqda individual ongda shaxsiy maʼnoni akslantiruvchi aniq harakatdagi motivlar va undovchi kuch qiyofasini oladi [113; 108-b.].

Adabiyotlarda motivlashtirishga taʼlim oluvchilarning faolligini taʼminlash, qiziqishlarini shakllantirish va rivojlantirishning koʻp darajali, murakkab tizimi sifatida eʼtirof etiladi. Unda “...ehtiyolar, qiziqishlar, intilishlar, eʼtiqod, maqsad, orzu-istak, manfaatlar, talablar, qadriyatlar, urf-odatlar va boshqalar mazkur tizimning tashkil etuvchilari hisoblanadi. Motivlashtirish maʼlum bir ehtiyojlardan kelib chiqib, oʻquvchilar faoliyatini psixologik taʼsir etish yoʻllari bilan maqsadga muvofiq yoʻnaltirishdir” [99; 33-b.].

Motivlashtirish ruhiy omil sifatida pedagoglarni tegishli jarayonlardagi faolligini, harakatlari sababini, kasbiy mahoratini uzluksiz rivojlantirishga ichki ragʻbatni ifodalaydi. Yaʼni, motivlashtirish pedagogning maʼlum bir ehtiyojini taʼminlash bilan chambarchas bogʻliq. Ehtiyoj esa insonni biror-bir faoliyatga undovchi, harakatlantiruvchi va qoʻzgʻatuvchi eng kuchli motivdir.

Shuni alohida taʼkidlash oʻrinliki, pedagoglarning kasbiy ehtiyojlari mutlaqo turlicha boʻlishi mumkin va ular mutaxassisning kompetentlilik darajasi, sohadagi ish staji, ishlayotgan taʼlim muassasasi turi, individual kasbiy qiziqishlari kabi omillar bilan bogʻliq boʻladi. Shuning uchun malaka oshirish dasturlarini ishlab chiqishda asosiy eʼtibor taklif qilinayotgan kurslarni variativlik va modullilik xususiyatlariga eʼtibor qaratilishi lozim. Zero, malaka oshirish jarayoni pedagoglarning “...individual ehtiyojlarini hisobga olgan holda mamlakatning

ta'lim sohasi oldiga qo'yayotgan vazifalaridan kelib chiqib tashkil etilsa, shaxsan pedagogga ham, ta'lim muassasasiga ham va jamiyatga ham foydali ish bo'ladi" [62; 21-b.].

Demak, motivlashtirish va maqsadni belgilash komponenti, birinchidan, tinglovchilarning kasbiy qiyinchiliklari, ehtiyojlari asosida ularni rag'batlantiruvchi motivlarni belgilash, ikkinchidan, malaka oshirishning umumiy maqsadi hamda tinglovchilarning o'z faoliyatiga oid individual maqsadi o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlash, uchinchidan, tinglovchilarda o'z salohiyatlarini mumkin qadar namoyon qilish, samarali o'zaro ta'sirni vujudga keltirish, to'rtinchidan, tinglovchilarni yaratilgan imkoniyatlardan foydalanish hamda ta'lim mazmunini erkin tanlash jarayonida faollashtirishni ifodalaydi.

Pedagog xodimlar malakasini oshirish jarayonini modellashtirishda sohaga oid olib borilgan ko'plab tadqiqotlardagi (jumladan, [25; 76; 82; 89; 96; 103; 105; 113; 116; 117; 125; 142; 162; 165]) yakuniy fikrlar hamda ilmiy izlanishlar natijalari asosida ko'p vektorli yondashuv modelining *konseptual komponenti* tarkibini quyidagi nazariy yondashuvlar hamda ilmiy prinsiplardan iborat qilib belgilash mumkin, degan xulosaga kelindi.

Shaxsga yo'naltirilgan yondashuv pedagogning o'ziga xos xususiyatlari, individualligini rivojlantirish, harakatlarning o'zaro bog'liq tushuncha, g'oya, uslublari tizimiga tayangan holda ularning kasbiy o'sishi, o'z-o'zini anglashi, ijodiy salohiyatini ro'yobga chiqarish jarayonlarini hamda qo'llab-quvvatlash va ta'minlash vositasida tashkiliy-pedagogik faoliyatga mo'ljallanishni nazarda tutadi. Bu yondashuv pedagoglarga kasbiy ehtiyojlariga asoslangan holda individual ta'lim trayektoriyasini tuzish, malaka oshirishning shakl, usul, vaqt va muddatlarini belgilashda erkinligi hamda mustaqilligining ustuvorligi orqali amalga oshiriladi.

Androgogik yondashuv katta yoshli ta'lim oluvchilarning individual belgilariga asoslanadi. Ular quyidagilarda namoyon bo'ladi:

– katta yoshlilar ta'lim jarayonida nimani o'rganishlari haqida aniq tasavvur va motivga egaliklari sababli faol pozitsiyani egallaydilar;

- ularda o‘z-o‘zini faollashtirish, o‘z-o‘zini boshqarish, o‘z-o‘zini rivojlantirishga doir aniq ichki ko‘rsatma mavjud;
- o‘z rivojlanishining manbasi yoki to‘sig‘i bo‘lishi mumkin bo‘lgan ijtimoiy va madaniy tajribaga ega;
- faoliyatidagi vazifalar hamda muammolarini yechishga qaratilgan bilimlar va kompetensiyalarni egallashga ehtiyoj sezadi;
- ta‘lim olishda o‘z resurslarini tejashdan manfaatdor;
- malaka oshirishni tashkil qilishning barcha bosqichlarida o‘quv jarayonini boshqarishning teng huquqli a‘zosi [103; 116; 117].

Mazkur holatda uzluksiz malaka oshirish jarayonida o‘qituvchi hamda tinglovchining o‘zaro ta‘siri to‘liq ta‘minlanadi va androgogning quyidagi funksiyalari mustahkamlanadi: maslahatchi, supervizor, moderator, fasilator [25; 100-b.].

Kompetensiyaviy yondashuv zamonaviy ta‘limning barcha bosqichlari kabi malaka oshirish bo‘g‘inini ham rivojlantirishning ustuvor yo‘nalishidir. Bunday yondashuv pedagoglarning kasbiy kompetentligiga yo‘naltirilgan, faoliyatida yuzaga keladigan muammo va qiyinchiliklarining tayyor yechimlarini bermasdan, mustaqil topishida ilmiy-metodik kuzatuvni amalga oshirish tarzida tushuniladi. Kompetensiyaviy yondashuv negizida o‘z mavqeyini o‘zi belgilashi, o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘z-o‘zini namoyon qilish va kasbiy kelajagini ko‘ra olish madaniyati turadi.

XTXMOning modulli-jamg‘ariladigan tizimini joriy qilishda kompetensiyaviy yondashuvning alohida ahamiyatligi shundaki, unda kompetensiyalarni baholash o‘zlashtirilgan bilimlarning hajmi va sifatiga yo‘naltiriladi. Demak, bu jarayonda pedagoglarning faoliyatini, ayniqsa, kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlarini tashxis qilish, kuzatish hamda xolisona baholashning obyektiv metodlaridan samarali foydalanishga e‘tibor qaratiladi.

Faoliyatli yondashuv XTXMO ni ko‘p vektorli tashkil qilishda kasbiy faoliyat davomida yuzaga keladigan qiyinchiliklar, muammolar yechimini mustaqil topish, kasbiy-shaxsiy rivojlanishiga doir bilim va ko‘nikmalarni mustaqil egallash, anglangan shaxsini yaratishga yo‘naltirilgan faoliyat sifatida qaraladi. Mazkur yondashuv ko‘p vektorli malaka oshirish jarayonini loyihalashda tizimning turli shakl va vositalarini inobatga olishga imkon beradi. Faoliyatli yondashuvda asosiy shart pedagoglarning malaka oshirishga ongli va aniq

yoʻnaltirilgan faoliyati boʻlar ekan, ularning faolligi, bilish jarayoni, qiziqishlari, kasbiy rivojlanishiga ehtiyoji asos boʻladi. Akademik A.M.Novikov shaxsning faoliyatini tashkil qilishning oʻziga xos xususiyatlarini bilish nuqtayi nazaridan tahlil qilib, uning shaxsiy va kasbiy sifatlarga bogʻliq uchta bosqichini koʻrsatadi: operatsion bosqich – “inson-bajaruvchi”; taktik bosqich – “inson-faol (harakatchan)”, harakatlarni tuzish umumiy algoritmini egallagan; strategik bosqich – “inson-ijodkor”, oʻz faoliyati maqsadi va metodlarini mustaqil belgilaydigan [125; 61-b.]. Koʻrinib turibdiki, bilish faoliyatining darajasi pedagoglarning kasbiy rivojlanishida faoliyati oʻzgarib borishining sifat va miqdor xususiyatlarini belgilaydi.

Kommunikativ-kognitiv yondashuv [162; 165] malaka oshirish jarayonida oʻqitishni tashkil qilishning kommunikativ yoʻnalganlik va kognitiv tarkibdan iborat aspektlari birligida amalga oshiriladi. Bunday yondashuv pedagogning jamoada oʻzini tutishi va oʻzaro taʼsirga moʻljallanishi, shu bilan birgalikda, bilish faoliyatini faollashtirish bilan xarakterlanadi. Kommunikativ jarayonlar pedagogning kommunikativ kompetentligini real sharoitlarda rivojlantirish, guruhlarda ishlash, oʻzaro ishonch, oʻzaro yordam, oʻzaro masʼuliyatlilikni oshirish, ilgʻor tajribalarni oʻrganishi va oʻz tajribalarini ommalashtirish, yangiliklarga ochiqligiga yoʻnaltiriladi. Kognitiv jarayonlar esa pedagogning malaka oshirish faoliyatini tashkil qilish yoʻllari, unga kasbiy va shaxsiy rivojlanishida ahamiyatga molik qadriyatli munosabatga oid bilimlarini chuqurlashtirishda dolzarbdir.

Uzluksizlik prinsipi. Tayanch prinsip boʻlib, pedagogning butun umri, jumladan, pedagogik faoliyati davrida taʼlimga doir salohiyatini rivojlantirishdan toʻxtamaydigan va aniq maqsadga yoʻnaltirilgan jarayon sifatida qaraladi. Mazkur prinsip malaka oshirish tizimining barcha diskret unsurlarini birlashtirish, mustaqil taʼlim, kurslarda oʻqish jarayonlarini qoʻshib olib borish, ular orasida aniq belgilangan chegaralarni qoʻymaslik va taʼlim muhitining ixtiyoriy boʻgʻinlarida bezarar moslashish imkoniyatini ifodalaydi.

Diversifikatsiyalash prinsipi. Mazkur prinsip tizimda faoliyat turlarini kengaytirish, yangi xillarini topish, malaka oshirish turlari va shakllarini turli-tumanlashtirish, tinglovchilarga kasbiy

rivojlanish, o'zlarini namoyon qilish hamda mobilligini ta'minlashga qulay sharoitlar yaratishni nazarda tutadi.

Individuallashtirish va differensiallashtirish prinsipi. Malaka oshirish jarayonida pedagoglarning alohida xususiyatlari, imkoniyatlari va kasbiy kompetentligini inobatga olish orqali individual ta'lim trayektoriyasini qurishni nazarda tutadi. Malaka oshirish dasturlarini tuzishda pedagoglarning malaka toifasi, ish staji, yoshi, kasbiy mahorati darajasi, axborot texnologiyalarini qo'llay olishi, modullarni o'zlashtirish sur'ati, vaqt va manzil sharoitlari hisobga olinadi.

Modullilik prinsipi. Malaka oshirish ta'limida o'quv materialini aniq maqsadga erishishga mo'ljallangan alohida funksional qismlar, ya'ni modullarga bo'lish va ularni o'zlashtirish ketma-ketligini belgilash nazarda tutiladi. Bu o'rinda o'quv materialini shunday tuzilishi kerakki, unda tinglovchilarning o'z oldiga qo'ygan didaktik maqsadining yechimi ta'minlanishi hamda malaka oshirishning turli shakllarini uyg'unlashtirilishiga e'tibor qaratish talab etiladi.

Variativlik prinsipi. Tizimning moslashuvchanligi hamda variativligini ta'minlash, pedagoglarga taklif etiladigan modullar, malaka oshirish shakl va usullarini tanlashga sharoit yaratish natijasida ta'lim mazmunini o'zlashtirishni maqbullashtirish imkoniyatini berish.

O'zaro ta'sir prinsipi. Tizim ishtirokchilarining jarayonni maqbul tashkillashtirish, takomillashtirishga oid vazifalarni hamkorlikda hal etish, o'quv mazmunini ishlab chiqish, tatbiq qilish, samarali boshqaruvni amalga oshirishda barcha ishtirokchilarning manfaatlarini ko'zlash, tenghuquqliligini ta'minlash, ilg'or tajribalarni o'rganish va ommalashtirilishini belgilaydi.

Refleksivlik prinsipi pedagoglarni o'z kasbiy missiyasini anglashi, faoliyatini tahlil qilishi, muammoli vaziyatlarni aniqlay olishi, shaxsiy tajribasi ma'nosini tushunishi, istiqboldagi harakatlarini loyihalashi va o'z-o'zini rivojlantirish uslublarini ishlab chiqishini nazarda tutadi.

Ilmiy-metodik kuzatuv prinsipi. Pedagoglarning kasbiy rivojlanishiga ongli munosabatini shakllantirish, ularning individualligi, mustaqilligi, pedagogik vaziyatlarda eng maqbul yechimni topishi, ichki salohiyatini ro'yobga chiqarishiga sharoit

yaratish, har taraflama konsultativ yordam ko'rsatish hamda o'z-o'zini faollashtirish, o'z-o'zini namoyon qilishga intilishini qo'llab-quvvatlash va kasbiy mahoratiga bo'lgan ishonchini mustahkamlashni ifodalaydi.

Elektivlik prinsipi (lot. "yelectus" – tanlangan, saralangan). Tinglovchilarning malaka oshirish maqsadi, mazmuni, shakli, metodlari, manbalari, vositalari, muddati, vaqti, joyi va natijalarni baholashni tanlashda erkinlikni nazarda tutuvchi individual ta'lim trayektoriyasini tuzish imkoniyatini ta'minlash bilan izohlanadi. Shuningdek, tinglovchilarning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga oladigan, bixillashtirishdan qochish sharoitini yaratadigan va barchaga o'z qobiliyatlarini mumkin qadar namoyon qilishga imkon beradigan ko'p vektorli yondashuv nazarda tutiladi.

Integrativlik prinsipi malaka oshirish jarayonining barcha elementlari va subyektlarining o'zaro aloqadorlikda bo'lishini nazarda tutadi. Mazkur prinsip uzluksiz malaka oshirish ta'limi mazmuni, shakli, metod, vositalarini belgilashda butunlik va tizimlilikni ifodalaydi. Integrativlik prinsipi orqali pedagoglar kasbiy shakllanishida oliy va malaka oshirish ta'limi orasidagi uzviylik hamda uning formal, noformal, informal turlarini uyg'unlashtirish ta'minlanadi.

Modelning *protsessual-mazmunga doir komponenti* XTXMOga ko'p vektorli yondashuvning tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari hamda o'qitish bosqichlari, mazmuni, shakl va metodlarini qamrab oladi. Yuqorida keltirilgan yondashuvlar, prinsiplar asosida ishlab chiqilgan malaka oshirish ta'limi mazmuni pedagoglarning uzluksiz kasbiy rivojlanishini ta'minlaydi hamda ularning kasbiy kompetentlilik darajasi va ehtiyojlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi.

Pedagogning uzluksiz malaka oshirishi samarali bo'lishi uchun unda o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish, o'z-o'zini namoyon qilish, mustaqil bilim olish, kasbiy qiziqishlarini rivojlantirish, konsultativ va innovatsion faoliyatga turg'un motivatsiya shakllanishi lozim. Shuningdek, o'qitishning zamonaviy usullari, ilg'or texnologiyalar, axborot-kommunikatsiya vositalari, tadqiqot metodlari, tashxis usullari, ta'lim muhitini tashkil qilishning o'ziga xos xususiyatlarini bilishi hamda pedagogik jarayonni loyihalash, modellashtirish, natijalarni

oldindan ko‘ra bilish ko‘nikmasi kabi sifatlarga ega bo‘lishi muhim ahamiyatga ega.

O‘quv mashg‘ulotlari, pedagogik maslahatlar, ilmiy-metodik kuzatuv mazmuni nafaqat zaruriy kompetensiyalarni egallashga, balki tinglovchilarning bilish faoliyatini rivojlantirish hamda boshqa subyektlar bilan o‘zaro ta’sir usullarini o‘zlashtirishiga qaratilishi zarur. Jarayonda tizimning barcha resurslari, imkoniyatlaridan samarali foydalanish, tinglovchilarning to‘liq safarbarligi va faolligini ta’minlash, qiyinchiliklari, ehtiyojlari, individual xususiyatlari hamda kompetentlik darajalarini inobatga olish nihoyatda muhimdir.

Xalq ta’limi xodimlari malakasini uzluksiz oshirishga ko‘p vektorli yondashuv samaradorligini ta’minlash tegishli tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarni yaratish orqali amalga oshiriladi.

Pedagogika fanida ixtiyoriy shart-sharoitlarni belgilash pedagogik voqelikning subyektiv aks etish shakli bo‘lib chiquvchi borliq bilan o‘zaro munosabatini nazarda tutadi [97; 21-b.]. M.V.Zvereva o‘z tadqiqotlarida shart-sharoitlarni pedagogik tizimni tashkil etuvchi komponentlarning mazmuniy xarakteristikasi deb tushuntiradi hamda komponentlar sifatida o‘qitish mazmuni, tashkiliy shakllari, vositalari, o‘qituvchi va o‘quvchilarning o‘zaro munosabatlari xarakterini ko‘rsatadi [37; 31-b.].

Mazkur tushunchalar va tadqiqotimiz maqsadidan kelib chiqib, XTXMOga *ko‘p vektorli yondashuvning tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari* deganda jarayonda tinglovchilarning kasbiy rivojlanishini maqbullashtirish imkonini beruvchi o‘zaro bog‘liq, bir-birini taqozo qiluvchi integrativ tadbirlarni tushunamiz va quyidagicha belgilaymiz:

1. Pedagoglarning kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvni amalga oshirish. Mazkur shart-sharoitlar tinglovchilarning kasbiy muammolarini hal qilishda ichki salohiyati va tajribalari asosida mustaqil xulosaga kelishiga har tomonlama ko‘mak berishni ifodalaydi.

2. Malaka oshirish o‘quv mazmunini zamonaviy talablar asosida modulli shakllantirish va ta’limning formal, noformal, informal turlarini integratsiyalash. O‘qitishning modulli texnologiyalari va XTXMO o‘quv mazmunini takomillashtirishning aloqadorligi, malaka oshirishning barcha

turlaridan o‘rinli foydalanish orqali modulli-jamg‘ariladigan tizimni tashkil qilish asosida samaradorlikka erishishni belgilaydi.

3. Malaka oshirish jarayonini individuallashtirish va uzluksizligini ta‘minlash. O‘quv dasturlari variativligiga erishish, pedagoglarning kasbiy ehtiyojlari, alohida xususiyatlari, imkoniyatlarini e‘tiborga olgan holda o‘qitish mazmuni, shakli, metodlari, vositalari, vaqtini belgilash hamda kasbiy refleksiyaning amalga oshirishga sharoitlar yaratish asosida individual ta‘lim trayektoriyasini tuzish nazarda tutiladi.

Modelning *refleksiv-kommunikativ komponenti* o‘z-o‘zini va o‘zaro nazorat qilish ko‘nikmasini, kompetentligini (yoki kompetentsizligini) adekvat baholash, faoliyatidan qanoatlanish, o‘z-o‘zini faollashtirish darajasini tahlil qilish, kasbiy qiyinchiliklari, ehtiyojlarini anglashi, tanqidiy baholashi, korreksiyalash qobiliyati, tajribalarni almashishda hamkorlik faoliyati hamda ijodiy loyihalarini yaratish layoqatini rivojlantirishni o‘z tarkibiga oladi. Bu komponent tinglovchilarning ijodkorligini oshirish, o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘z-o‘zini faollashtirish, o‘quv faoliyatida sheriklari bilan muloqotga kirishish, o‘zaro tajriba almashish usullarini o‘zlashtirish, alohida va guruhda ishlash ko‘nikmalarini shakllantirish hamda tegishli subyektlar bilan o‘zaro ta‘sirni amalga oshirishga yordamlashadi.

Refleksiv-kommunikativ komponent pedagogning mustaqil hamda guruhda ishlash ko‘nikmasiga egaligi, o‘z tajribalarini o‘rtoqlashishi, o‘quv vazifalarini bajara olishi, kasbdoshlariga hurmat bilan munosabati, ularni eshita bilishi, o‘z fikrini, qarashlarini asoslashi va to‘g‘ri ifodalay olishini belgilaydi. Shuningdek, ehtiyojlari, imkoniyatlari, salohiyati, o‘ziga xos xususiyatlariga ko‘ra malaka oshirish shakllari va vositalarini to‘g‘ri tanlash orqali individual ta‘lim trayektoriyasini tuza olishi, o‘quv mazmunini shakllantirishda shaxsiy takliflari bilan ishtiroki hamda o‘z-o‘zini boshqarish kompetensiyasida aksini topadi.

Alohida ta‘kidlash mumkinki, malaka oshirish samaradorligini belgilashda nazorat, o‘z-o‘zini nazorat, o‘zaro nazorat turlaridan kompleks foydalanish natijalarning ishonchlilikini va shaxsiy mas‘uliyatlilikni ta‘minlaydi.

O‘z-o‘zini nazorat atamasiga pedagogika va psixologiya sohasida tadqiqot olib boradigan olimlar tomonidan tez-tez

murojaat etiladi. O‘z-o‘zini nazorat shunday shaklki, unda obyekt bo‘lib subyekt faoliyatining o‘zi xizmat qiladi. O‘z-o‘zini nazorat shaxsiy o‘quv faoliyatini ongli baholash va olingan natijani talab qilinadiganiga muvofiqlik darajasiga erishish maqsadida keyingi (zaruratga ko‘ra) moslashtirishni nazarda tutadi [83; 267-b.]. Adabiyotlarda o‘z-o‘zini nazorat o‘z shaxsi, mavjud fazilatlari, xatti-harakatlarini tahlil qilish hamda u haqida fikr yuritish, ijobiy xislatlarini orttirib borish va aksincha, salbiy tomonlarini bartaraf etishga qaratilgan faoliyat sifatida baholanadi [104; 110-b.; 129; 224-b.].

O‘zaro nazorat kompleks pedagogik usullardan biri sifatida o‘quv vazifasi yechimi etalonini ko‘rsatmagan holda tinglovchilarga bir-birlarining faoliyatini baholash taklif etiladi va bunda o‘zaro rozilikka e‘tibor qaratiladi. Demak, o‘zaro nazorat faoliyatning tomonlarning ishonch muhitidagi muloqot shaklidir. O‘zaro nazorat shakllarini qo‘llash tinglovchilarning faolligi va mustaqilligiga erishish hamda ish sur‘atini individuallashtirishga imkon beradi. Ye.N.Bespalayaga muvofiq, ta‘lim oluvchilarning o‘quv faoliyati samaradorligi sifatini belgilashda o‘zaro nazorat qilishning o‘rniga ortiqcha baho berishga hojat yo‘q, chunki, u shaxsning halollik, adolatlilik, jamoadoshlik xislatlarini ishlab chiqishga yordam beradi hamda ta‘lim oluvchilar faoliyatini sezilarli faollashtiradi va bilimlarga qiziqishini orttiradi [147; 71-b.].

Refleksiv ko‘nikmalarni orttirish tinglovchilarning kasbiy rivojlanishida muhim ahamiyatga ega, ya‘ni refleksiya ularning o‘z faoliyati maqsadi, mazmuni, vositalari, shakllari, usullari haqida to‘liq tasavvurga ega bo‘lishiga olib keladi hamda faoliyatini tanqidiy baholash, korreksiyalash imkonini beradi va uni faol subyektga aylantiradi.

Demak, xalq ta‘limi xodimlari malakasini uzluksiz oshirishning loyihalangan ko‘p vektorli modeli jarayonning ijobiy dinamikasini belgilovchi turli vektorlarni uyg‘unlashtirish, malaka oshirish turlarini (formal, noformal, informal) maqbul qo‘llashni ta‘minlaydi hamda samaradorlikka erishishga sharoit yaratuvchi o‘zaro bog‘liq bo‘lgan komponentlar (motivlashtirish va maqsadni belgilash, konseptual, protsessual-mazmunga doir, refleksiv-kommunikativ) tizimini ifodalaydi.

2.2-§. Pedagog xodimlar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvni tashkil qilish va amalga oshirish texnologiyasi

Ta'lim islohotlarini amalga oshirishning ustuvor subyektini o'qituvchi omili bo'lar ekan, uning shaxsi va kasbiy kompetentlik darajasi tizim oldiga qo'yiladigan vazifalarning samarali bajarilishini hamda kutilgan natijalarga erishishni ifoda etadi. Davlat ta'lim standartlarining bosqichma-bosqich takomillashtirib borilishi o'qituvchiga kasbiy faoliyatini sezilarli o'zgartiruvchi va yangi mazmun bilan to'ldiruvchi talablarni qo'ymoqda. Chunki mazkur standartlar kompetentli-faoliyatli yondashuvga asoslangan bo'lib, ular o'quvchilarda shunchaki bilim, ko'nikma, malakalarni shakllantirish emas, balki uzluksiz ta'lim olishga, ehtiyojlari va qobiliyatlarini rivojlantirishga layoqatli shaxsni tarkib toptirishga yo'naltirilganligi bilan farq qiladi.

Bu, o'z navbatida, o'qituvchi kasbiy mas'uliyatining oshishi va jamiyatdagi o'rnining o'zgarishini bildiradi. Ya'ni, pedagoglarni ta'lim jarayonidagi jadal o'zgarishlarga tez moslashish, o'ta faollik, doimiy o'zini rivojlantirish, mustaqil bilim olishga tayyorlik, o'qitishning zamonaviy yondashuvlari, texnologiyalaridan xabardorlik hamda faoliyatida samarali qo'llay olish sifatlariga ega bo'lishi lozimligini anglatadi. Shuning uchun ham o'qituvchi faqatgina o'quv dasturlari, darsni tashkil qilish, baholash bilan cheklanmasdan, o'quvchilarning ichki salohiyatini rivojlantirishi, ularni qiziqtirishi, ergashtira olishi va doimo "bir qadam oldinda" yurishi lozim.

Malaka oshirish kurslari davomidagi kuzatishlar pedagog xodimlarning barchasi ham mustaqil ravishda kasbiy rivojlanish yo'nalishlarini belgilash, faoliyatlarini qayta qurish, o'zaro ta'sir va kommunikativ munosabatlarga tez kirishish layoqatlariga yetarlicha ega emasliklari hamda ko'p ikkilanishlarini ko'rsatdi. Ular zaruriy adabiyotlar, malaka oshirish shakllarini tanlash, kasbiy ehtiyojlari va qiyinchiliklarini anglash, o'zlarini namoyon qilish, pedagogik g'oyalarini amaliyotga tatbiq etish, qanday hollarda ta'lim xizmatlarini ko'rsatuvchi qaysi subyektlarga murojaat qilishlarini aniqlashlarida amaliy yordamga muhtojlik sezadilar. Shu sababdan pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini qoplash, muayyan muammoli vaziyatlarda maqbul yechimlarni topishda ichki salohiyatidan foydalanish, o'z-o'zini

motivlashtirish, o‘z-o‘zini rag‘batlantirish, o‘z-o‘zini rivojlantirish strategiyalarini belgilash muhim ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, pedagoglarning ijodiy qobiliyatlarini faollashtirish, innovatsion jarayonlarga doir ko‘nikma va malakalarini takomillashtirish, muxtasar aytganda, kasbiy rivojlanishlarida ilmiy-metodik kuzatuvni tashkil qilishga qulay sharoitlar yaratishga asosiy e‘tiborni qaratish zarur. Ya‘ni, “Bir tarafdin pedagog doimiy o‘shib borishi, o‘z malakasini oshirishga tayyor bo‘lishi, ikkinchi tarafdin, jamiyat tomonidan uning doimiy o‘qishi va rivojlanishiga bo‘lgan ehtiyojini ro‘yobga chiqarish uchun sharoit yaratilishi lozim” [90; 5-b.]. Demak, pedagoglar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuv modeliga shunday sharoit yaratilishining pedagogik kafolati sifatida qaralishi mumkin (2.3-rasm).

Ilmiy-metodik kuzatuv maqsadi, strategiyalarini belgilashda quyidagi yo‘nalishlarda axborotlarni to‘plash va tahlil qilish jarayonni tashkillashtirishning maqbulligi hamda natijadorligini ta‘minlaydi:

– *pedagogning kasbiy rivojlanishiga davlat va jamiyat buyurtmasi*: pedagoglar kasbiy kompetentligiga qo‘yiladigan davlat talablari, ta‘lim subyektlariga qo‘yiladigan vazifalar tez o‘zgarishining obyektiv sabablari, ijtimoiy-pedagogik omillari, jamiyatdagi o‘zgarishlar, tegishli muassasalarning ehtiyojlari, jamoat tashkilotlari, mutaxassislar, o‘quvchilar va ota-onalarining taklif hamda tavsiyalari;

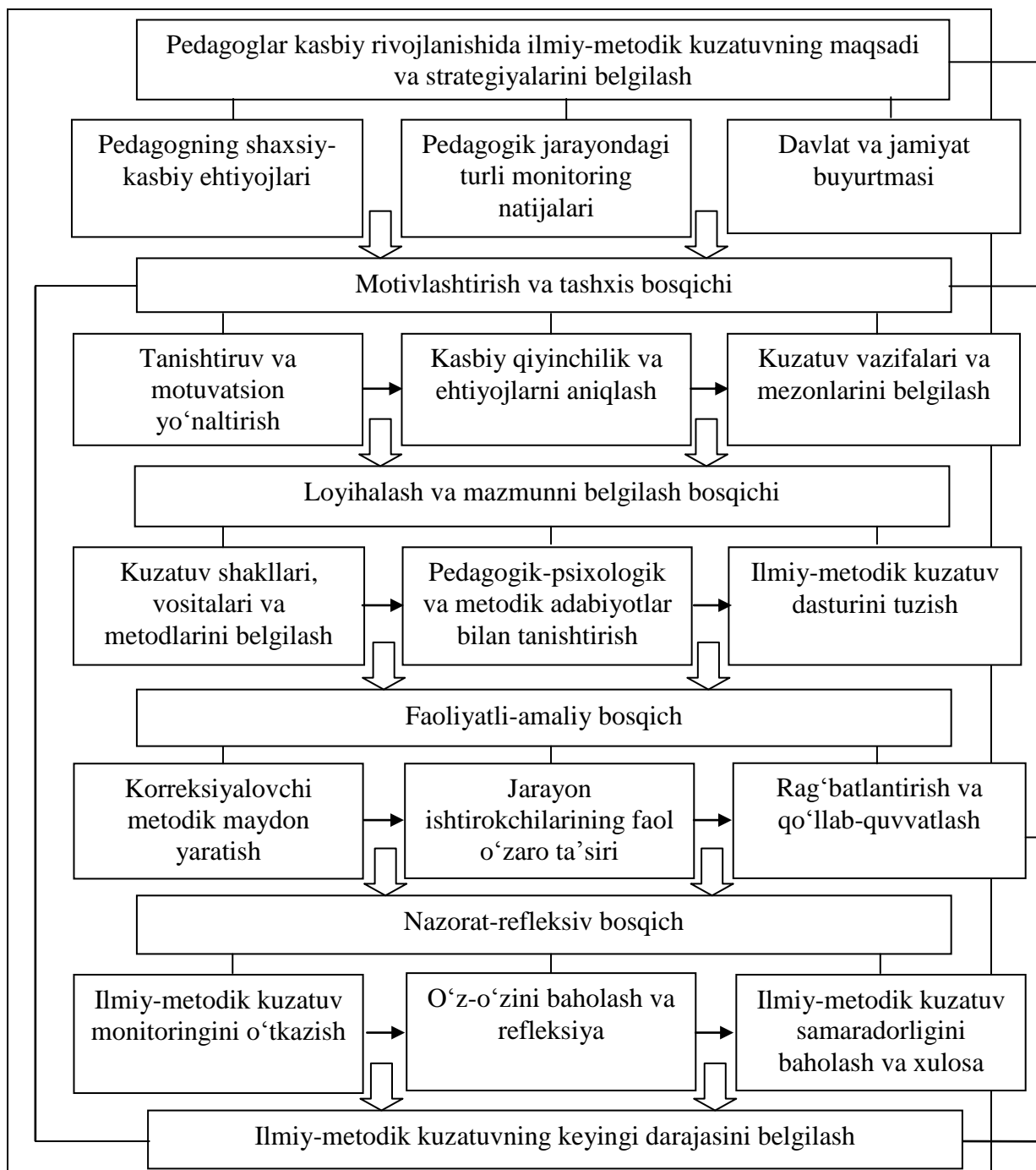
– *pedagogning kasbiy ehtiyojlari*: kasbiy muvaffaqiyatlarga erishish, ehtiyojlari, muammolari, qiyinchiliklarini anglash, aniqlash, korreksiyalash, bozor iqtisodiyoti sharoitidagi raqobat muhitida o‘zining o‘rnini tushunishi, kompetentligini oshirishga yo‘naltirilgan shaxsiy-istiqbolli dasturini mustaqil shakllantirishi, o‘zini namoyon qilish, ilg‘or tajribalarini ommalashtirish;

– *pedagoglar va o‘quvchilar bilan o‘tkaziladigan turli monitoring natijalari*: maktab metodik birlashmasi faoliyati yakunlari, pedagoglar attestatsiyasi, malaka toifalarini belgilash, pedagogik hamda metodik kengash xulosalari, malaka oshirishdan keyingi faoliyatni o‘rganish, turli tanlovlar, ta‘lim sifati monitoringi, o‘quvchilar yakuniy attestatsiyasi, bilimlar bellashuvi natijalari va boshqalar.

Tadqiqot natijalari o‘qituvchilar kasbiy rivojlanishiga qaratilgan ilmiy-metodik kuzatuv strategiyalariga erishishni

ta'minlovchi pedagogik jarayonni o'zaro bog'liq va bir-birini taqozo qiluvchi quyidagi bosqichlarda amalga oshirish maqsadga muvofiqligini ko'rsatdi.

Motivlashtirish va tashxislash bosqichida pedagogik faoliyatning natijadorlik mezonlari asosida ma'lum maqsadga yo'naltirilgan hamda tizimlashtirilgan axborotlarni to'plash uchun kompleks tashxis o'tkaziladi. Bunda pedagogning kasbiy mahorati darajasi, o'z-o'zini rivojlantirishga ehtiyoji yoki motivi, innovatsion faoliyatga tayyorligi muhokama qilinadi va pedagogik faoliyatidagi muammolari ekspertiza qilinadi. Shuningdek, jarayon yakunigacha o'zgarishi kuzatib boriladigan dastlabki ko'rsatkichlar ham belgilanadi.

2.3-rasm. Pedagoglar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuv mazmuni

Mazkur bosqich avvalida pedagoglarni metodik kuzatuv mazmun-mohiyati, o'z-o'zini rivojlantirish, refleksiv munosabat, o'zaro ta'sir, kasbiy qiyinchiliklarini anglay olish va bartaraf etish mahorati bilan tanishtirish maqsadida trening o'tkaziladi. Bu davrda pedagoglar o'zining kasbiy kompetentligi (kompetentsizligi) darajasi chegaralarini ko'rish, faoliyati davomidagi imkoniyatlari, cheklanganlik holatlarini anglashi va his qilishi uchun sharoit yaratiladi. Ularda "Men-konsepsiyasi" va

kasbiy rivojlanishining xususiyatlari, amaliyotidagi qiyinchiliklarining kelib chiqish sabablarini aniqlashga qiziqish uyg'otish, mahoratini uzluksiz oshirib borishga turg'un motiv shakllantirishga yo'naltiriladi.

Pedagoglar tegishli tayyorgarlikka ega bo'lganlaridan so'ng kasbiy qiyinchiliklar va ehtiyojlar aniqlanadi. Kasbiy qiyinchiliklar deganda pedagogning muayyan vaziyatlarda kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan vazifalar yechimini adekvat va samarali ta'minlay oladigan hamda maqsadga yo'naltirilgan kasbiy harakatni bajarishdagi qiyinchiliklari tushuniladi. Tahlillar o'qituvchilar ish staji, malaka darajasi, yaratilgan sharoitlardan qat'i nazar pedagogik faoliyatlarining ixtiyoriy davrida kasbiy qiyinchiliklarga duch kelishlari mumkinligini ko'rsatdi.

Bu jarayonda qo'llaniladigan metodlar shaxsga yo'naltirilgan, refleksiv, moslashuvchan, o'zaro muloqotga asoslangan, pedagogik tashxis amaliyotining zamonaviy talablariga monand, aniq maqsadga qaratilgan, manzilli bo'lishi va ilg'or tajribalarni ommalashtirishga yo'naltirish imkoniyatini berishi lozim. Chunki har bir pedagogning kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlari individualligi sababli ularni tashxislash usullarini yaratishda ma'lum murakkabliklar yuzaga keladi.

Pedagogning kasbiy qiyinchiliklari, ehtiyojlarini tashxislash jarayonining puxtalik bilan malakali o'tkazilishi, tashxis majmualari mazmunining validligi, tahlillarni o'tkazish tartibiga qat'iy amal qilinishi, qo'llaniladigan usullarning ishonchliligi va samaraliligi natijalarning mumkin qadar aniq bo'lishini ta'minlaydi. Natijalarning aniqligi esa ilmiy-metodik kuzatuv maqsadi, vazifalari va nazorat shakllarini to'g'ri belgilash imkonini beradi.

Tadqiqotda pedagoglarning kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlarini aniqlashda M.I.Solodkova rahbarligidagi izlanuvchilar guruhi tomonidan taklif etilgan "Pedagoglar kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlarini kompleks tashxislash xaritasi" [152] hamda mualliflik anketa so'rovnomalaridan foydalanildi (1-ilova). Taklif etilgan metodika asosida kasbiy qiyinchiliklar va ehtiyojlarni tashxislash sohalari, namoyon bo'lish darajalari, ko'rsatkichlarni tahlil qilish bosqichlari hamda umumlashtirish holatlari mazmuni belgilandi (2.4-rasm).

Tashxis natijalariga muvofiq, pedagoglar kasbiy rivojlanishi va muammolarini bartaraf etishda ilmiy-metodik kuzatuvning vazifalari, erishilgan ko'rsatkichlarni korreksiyalash hamda nazorat qilib borish dasturi belgilanadi.

Loyihalash va mazmuni belgilash bosqichida pedagoglarning kasbiy faoliyati tashxisida kuzatilgan muammolari, ehtiyojlari hamda belgilangan strategiyalar asosida individual yoki alohida guruh uchun ilmiy-metodik kuzatuv dasturi tuziladi. Dasturda pedagog (pedagoglar guruhi)ning o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda ilmiy-metodik kuzatuvning shakl, metod, vositalari aniq ko'rsatiladi va mazmuni shakllantiriladi.

Tuzilgan dasturda tizimni rivojlantirish strategiyalari, davlat ta'lim standartlari, malaka oshirishga qo'yiladigan davlat talablari asosida pedagogda shakllantirilishi lozim bo'lgan kompetensiyalar ifodalanishiga urg'u berilishi lozim. Dasturni ishlab chiqishda jarayonni barcha ishtirokchilarning faol o'zaro ta'siri negizida, ya'ni pedagog, MOI o'qituvchisi, maktab rahbari yoki metodbirlashmasi boshlig'i, xalq ta'limi bo'limi metodisti, psixolog kabilarning hamkorlikda ishlashini tashkil qilish va loyihani shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

Kasbiy qiyinchiliklar va ehtiyojlarni tashxislash

Sohalar	<ul style="list-style-type: none">• umumpedagogik• ilmiy-nazariy• metodik• psixologik-pedagogik• kommunikativ
Darajalar	<ul style="list-style-type: none">• yuqori daraja (qiyinchiliklar doimo namoyon boʻladi, yaqqol aks etadi)• xavfli daraja (qiyinchiliklar tez-tez namoyon boʻladi, sezilarli aks etadi)• mumkin daraja (qiyinchiliklar gohida namoyon boʻladi, sezilarli aks etmaydi)• maqbul daraja (qiyinchiliklar namoyon boʻlmaydi, juda kuchsiz ifodalanadi)
Bosqichlar	<ul style="list-style-type: none">• dastlabki (har bir koʻrsatkich alohida tahlil qilinadiva baholanadi)• ikkinchi (sohalar va ularning mazmuni boʻyicha umumiy va oʻrtacha ball hisoblanadi)• uchinchi (kuzatilgan muammolar boʻyicha xulosalar chiqariladi)• yakuniy (qiyinchiliklar va ehtiyojlarni bartaraf etish boʻyicha metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi)
Holatlar	<ul style="list-style-type: none">• tashxislash sohaları boʻyicha kasbiy qiyinchiliklarni aniqlash• tashxislash sohaları tarkibiy mazmuni boʻyicha kasbiy qiyinchiliklarni aniqlash• tashxislash koʻrsatkichlari orqali pedagogning kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlarini aniqlash

2.4-rasm. Pedagog xodimlar kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlarini tashxislash jarayoni mazmuni

Ilmiy-metodik kuzatuvni guruh koʻrinishida amalga oshirishda ularni shakllantirish, dasturlarini tuzish pedagoglarning individual taʼlim trayektoriyalariga asoslangan holda yuqorida koʻrsatilgan tashxislash sohaları va parametrlariga koʻra tashkil etiladi. Oʻquv dasturlari pedagogning faol ishtiroki asosida mutaxassislar guruhi tomonidan variativ tarzda ishlab chiqiladi. Xalq taʼlimi boʻlimi metodistlari taʼlim muassasalariga mazkur oʻquv dasturlarini aniq mavzular, soatlar miqdori va oʻtkazilish

muddatlari ko'rsatilgan holda taqdim etadilar hamda arizalarga binoan guruhlarni shakllantiradilar.

So'rovnomalarda qatnashgan 486 nafar pedagoglarning 64 foizidan ortig'i kasbiy rivojlanishlari uchun tegishli pedagogik, psixologik, metodik va ilmiy adabiyotlarni topishda ham qiyinchiliklarga duch kelayotganliklarini bildirishgan. Keng axborot tarmoqlari muhitida tavsiya etilayotgan manbalarning turli-tumanligi va nihoyatda ko'pligi ulardan keraklilarini saralab olishda, bosma adabiyotlar haqida esa pedagoglarda yetarlicha ma'lumotning yo'qligi yoki ularning ta'lim muassasalarigacha yetib bormasligi holatlari o'ziga xos murakkabliklarni keltirib chiqaradi. Shuning uchun, bu bosqichda pedagogning ayni paytdagi kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlarini ta'minlashga qodir bo'lgan adabiyotlarni saralab olish hamda ulardan samarali foydalanish bo'yicha malakali maslahatlar berish ham alohida ahamiyatga molikdir.

Faoliyatli-amaliy bosqichda qo'yilgan vazifalar yechimiga yo'naltirilgan dasturga binoan saralangan shakl, metod, texnologiya va o'quv materiallari asosida ilmiy-metodik kuzatuv amalga oshiriladi. Shu maqsadda turli metodik tadbirlardan iborat bo'lgan korreksiyalovchi metodik maydon yaratildi. Bu jarayonda pedagogning shaxsiy salohiyatini kuchaytirishga ko'maklashuvchi, kasbiy o'sish va o'z-o'zini rivojlantirishning individual ta'lim trayektoriyasi amalga oshiriladi. Chunki jarayonning mumkin qadar har bir ishtirokchining o'ziga xosligini e'tiborga olgan holda individuallashtirilgan bo'lishi ilmiy-metodik kuzatuvning manzilliligi va natijadorligini ta'minlaydi.

Bu bosqich o'zida mavjud murakkab vaziyatlar yechimini mustaqil izlash, o'zaro ta'sir muhitini yaratish, yetishmayotgan, zaruriy axborotlarni ta'minlovchi resurslarni topish, muvaffaqiyati va kamchiliklarini o'zi tahlil qilishi, ilg'or tajribalarini namoyon etishiga sharoitlarni sifatli tashkillashtirishni ifodalaydi. Shuningdek, muammolarni hal qilishga motivatsiyani yo'qotmaslik, kutilgan natijalarga erishishni ta'minlovchi mazmuni saqlab qolish alohida ahamiyatga ega. Jarayonning murakkabligi vaziyatlardan chiqish, qiyinchiliklar, ehtiyojlarni aniqlash hamda ularni bartaraf etishda pedagogning butun faoliyati davomida shakllanib qolgan stereotiplaridan voz kechish orqali

yangicha fikrlash va innovatsion yechimlar topishga o'tishda ko'rinadi.

Ilmiy-metodik kuzatuv davomida pedagog bevosita o'zining shaxsiy tajribasi, fe'l-atvori, kasbiy bilim, ko'nikma, malaka va tajribasiga tayangan holda muayyan pedagogik vaziyatda qanday holatdaligini mantiqiy anglash imkoniyatiga ega bo'ladi. Kuzatuvda asosiy maqsad sifatida pedagogning kasbiy borlig'i layoqati, faoliyati va ta'lim jarayoni subyektlari bilan kasbiy o'zaro aloqadorlik xarakteriga oid refleksiyasida namoyon bo'ladi. Shu o'rinda, shaxs xulqining tabiati va natijalari uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olish zaruriyatini anglashi, bu vazifani qo'ya olishi, yechimini o'zi topishiga rag'batlantirilishi pedagogning kreativ qobiliyatlarini rivojlantirish hamda muayyan vaziyatlarda paydo bo'ladigan muammolarni muvaffaqiyatli hal etishida alohida ahamiyatlidir.

Ilmiy-metodik kuzatuvni amalga oshirishda maslahatchi va guruh a'zolarining to'g'ridan to'g'ri yoki bir-biri bilan faol o'zaro ta'sir muhitini yaratish pedagogning shaxsiy-kasbiy o'sishi, takomillashuviga professional yordam ko'rsatish hamda sharoitlar hozirlashning eng samarali usulidir. Bizningcha, aynan shunday o'zaro ta'sir muhiti pedagogda ehtiyojlarini chuqurroq anglash, qiyinchiliklari sabablarini aniqlash va kasbiy rivojlanish trayektoriyasini to'g'ri belgilash imkoniyatini beradi. Pedagogning yangiliklarni idrok qilish hamda o'zlashtirishga tayyor bo'lishi, turli o'quv harakatlarini shakllantirish va rivojlantirish metodlarini bilishi, o'qitishning kompetent-yo'naltirilgan yondashuvini egallaganlik darajasi olib boriladigan metodik ishlar samaradorligini belgilaydi.

Ilmiy-metodik kuzatuvda nafaqat to'g'ridan to'g'ri o'quv jarayoni qatnashchilari, balki tizim ishtirokchilarining ham o'zaro ta'sir faoliyati mukammal kasbiy takomillashuv muhitini ro'yobga chiqaradi (2.1-jadval).

2.1-jadval.

Ilmiy-metodik kuzatuvda o‘zaro ta’sirni tashkil etuvchilar

O‘zaro ta’sirning ichki tashkil etuvchilari	O‘zaro ta’sirning tizimli tashkil etuvchilari
pedagog; maslahatchi (fasilitator, moderator, kouch, tyutor, supervizor, muvofiqlashtiruvchi, murabbiy); psixolog; metodist; mutaxassis.	ta’lim muassasasi; uzluksiz metodik xizmat tuzilmasi; malaka oshirish ta’lim muassasalari; oliy ta’lim muassasalari; ilmiy-tadqiqot muassasalari; ta’limni boshqaruv organlari; o‘quvchilar va ularning ota-onalari.

S.T.Turg‘unovning tahlilicha, pedagoglarni kasbiy faollashtirish, refleksiv qobiliyatlarini rivojlantirish, ma’naviy va madaniy tushunchalarini chuqurlashtirishda muhim ahamiyatga ega bo‘lgan o‘zaro ta’sirni vujudga keltiruvchi malaka oshirish tizimini joriy qilish orqali quyidagi natijalarga erishish mumkin:

- kasbiy kompetentlilik darajasining ortishi;
- subyektning faolligi va tashabbuskorligining rivojlanishi;
- shaxsning psixologik xususiyatlarining o‘zgarishi;
- ma’naviy va madaniy tushunchalarning rivojlanishi;
- o‘z-o‘zini anglash va baholash ko‘nikmalarining rivojlanishi;

- hamkorlikdagi faoliyatning vujudga kelishi va unda axborotlar almashinuvi natijasida kasbiy faoliyatga psixologik moslashuvning vujudga kelishi [148; 220-b.].

Demak, pedagoglar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuv jarayonida samarali o‘zaro ta’sirni hosil qilishga tizimli yondashuv zarur bo‘lib, unda barcha subyektlarning faol ishtiroki ko‘zlangan strategiyalarga erishish imkonini beradi (2.2-jadval).

2.2-jadval.

Pedagoglar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvni amalga oshirishning o‘zaro ta’sir tizimi

O‘zaro ta’sir ishtirokchilari	Ishtirokchilarning o‘zaro ta’sir texnologiyasi
Ta’lim muassasasi	<ul style="list-style-type: none"> – pedagoglarning o‘z-o‘zini tashxislashini tashkil qilish va ta’lim muassasasi ichki monitoringini olib borish; – pedagoglar kasbiy kompetentligini uzluksiz oshirib borishga sharoit yaratish va uni ilmiy-metodik yo‘naltirish; – ta’lim jarayoni ishtirokchilarining doimiy aloqasini ta’minlash; – pedagoglarni rag‘batlantirib borishni yo‘lga qo‘yish va jarayonning shaffofligini ta’minlash.
Uzluksiz metodik xizmat	<ul style="list-style-type: none"> – pedagoglarning kasbiy qiyinchiliklari, ehtiyojlarini aniqlash, monitoringini yuritish va o‘zgarish sur’atini qayd qilib borish; – ilmiy-metodik kuzatuvning tashkiliy-pedagogik, o‘quv-metodik shart-sharoitlarini ta’minlash va o‘zaro ta’sir muhitini yaratish; – pedagoglarning o‘zini namoyon qilishi va ilg‘or tajribalarini ommalashtirishi uchun imkoniyat yaratish; – ilmiy-metodik kuzatuvning noan’anaviy samarali shakllarini joriy qilish va monitoringini olib borish.
Malaka oshirish ta’lim muassasalari	<ul style="list-style-type: none"> – pedagoglarning kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvni amalga oshirish; – malaka oshirishning bevosita, bilvosita, samarali, ko‘p vektorli, ko‘p darajali shakllarini joriy qilish; – pedagoglarga metodik ishlanmalarni yaratish va nashr etishga ko‘maklashish; – muassasalarda tajriba maydonchalarini tashkil qilish, mahorat darslari, anjumanlar va metodik tadbirlar uyushtirish.

<p>Oliy ta'lim va ilmiy-tadqiqot muassasalari</p>	<ul style="list-style-type: none"> – pedagoglar kasbiy mahoratini oshirishga doir ilmiy tadqiqotlarni rivojlantirish va tizimga tatbiq qilish; – ta'lim muassasalari pedagoglarini ilmiy tadqiqot faoliyatiga jalb qilish va hamkorlikdagi ishlarni rivojlantirish; – ilmiy tadqiqot, oliy, malaka oshirish va ta'lim muassasalari birgalikdagi loyihalarni amalga oshirilishini yo'lga qo'yish; – malaka oshirish jarayoniga faol qatnashish, konsultativ faoliyatini olib borish va turli metodik tadbirlar uyushtirish;
<p>Ta'limni boshqaruv organlari</p>	<ul style="list-style-type: none"> – pedagoglarning kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuv jarayoniga umumiy rahbarlikni uyushtirish; – ilmiy-metodik kuzatuvning me'yoriy-huquqiy, o'quv-uslubiy ta'minotini yaratish va reglamentini belgilash; – ilmiy-metodik kuzatuvning ilg'or shakllarini tajriba-sinovdan o'tkazish va joriy qilishni tashkillashtirish.
<p>O'quvchilar va ularning ota-onalari</p>	<ul style="list-style-type: none"> – ota-onalar yig'ilishlari va pedagoglarning kasbiy mahorati bo'yicha diskussiyalarda faol ishtirok etish; – pedagoglarning kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlarini aniqlash jarayonida ishtirok etish.

Ilmiy-metodik kuzatuvda pedagoglar uchun zaruriy sharoitlarni muhayyo qilish bilan birga, ulardan oqilona foydalanayotganlarini muntazam rag'batlantirib turish ham alohida ahamiyatga ega. Rag'batlantirish xodimni yanada samaraliroq, unumliroq ishlashga undaydi va pirovardida butun ta'lim muassasasi faoliyatining yuqori natijadorligini ta'minlaydi. Rag'batlantirish moddiy va ma'naviy ko'rinishlarda amalga oshirilishi mumkin. Moddiy rag'batlantirishning yetakchilik o'rnini inkor qilmagan holda, ma'naviy rag'batlantirishning ham pedagoglarning mehnat faolligiga ijobiy ta'sirini e'tirof etishimiz darkor.

Psixologik yondashuvda ruhiy ragʻbatlantirish mehnatni maʼnaviy ragʻbatlantirishning eng rivojlangan va koʻp qoʻllaniladigan turi sifatida qaraladi. Shuning uchun pedagogda ichki ragʻbatni uygʻotish, oʻz faoliyati va erishayotgan natijalaridan qoniqish hissini shakllantirish, oʻz “Men”ini namoyon qilishga imkoniyat yaratish muhim ahamiyatga ega.

Ilmiy-metodik kuzatuv jarayonida ragʻbatlantirishni quyidagi shakllarda amalga oshirish mumkin: tashakkurnoma; oshkora maqtov; ilgʻor tajribasini ommalashtirishga tavsiya berish; turli tanlovlarga qatnashish yoki hakamlilik qilishga yoʻnaltirish; mukofotlarga, maktabdan yuqori miqyosdagi tadbirlarga ishtirokiga yoki mansab koʻtarilishiga tavsiya kiritish; turli tashkiliy-ijodiy guruhlarni boshqarish; maktab boshqaruvida ishtirok etish; oʻquv mashgʻulotlarida moderatorlik yoki maslahatchilik vazifalarini berish; aniq natijalar uchun oylik maoshiga ustama belgilash; alohida ahamiyatga ega ekanligini sezdiruvchi nostandart yechimlar (va h.k.). Eng muhimi, har bir natija yoki muvaffaqiyatlar eʼtibordan chetda qolmasligi zarur.

Nazorat-refleksiv bosqichda ilmiy-metodik kuzatuvni amalga oshirish monitoringi oʻtkaziladi. Monitoring natijalari meʼyoriy hujjatlarda belgilangan hamda motivlashtirish va tashxislash bosqichida aniqlangan dastlabki koʻrsatkichlar bilan taqqoslanadi. Shu asosda ilmiy-metodik kuzatuv samaradorligi baholanadi. Monitoring xulosasiga koʻra pedagogga yoki manfaatdor muassasalarga erishilgan natijalarni taqdim etish va ularni rivojlantirishga ragʻbatni paydo qilish sharoiti yaratiladi.

Bu bosqichda pedagoglarning oʻz-oʻzini baholashi va refleksiyasi muhim ahamiyatga ega. Chunki pedagogga qoʻyilayotgan zamonaviy talablar oʻz faoliyatini mustaqil loyihalash, amalga oshirish va natijasi uchun masʼuliyatni his qilishni taqozo qiladi. Natijada, pedagog oʻz muvaffaqiyatlarini qayd qilib borish va ulardan muayyan vaziyatlarda unumli foydalanishga oʻrganadi.

Ilmiy-metodik kuzatuv jarayoni samarali kechishi uchun pedagogning erishgan natijalarini amorf holatdagi yagona darajali gorizontal, yaʼni hamkasblarining shu yoʻnalishdagi muvaffaqiyatlari bilan solishtirish maqsadga muvofiq emas. Ularni iyerarxik tuzilmaga ega boʻlgan vertikal, yaʼni oʻzining avvalgi natijalari hamda kasbiy qiyinchiliklarini yengib oʻtishi yoki

muammolarining yechimida shaxsiy hissasining miqdori bilan taqqoslash va xulosalash o‘rinli bo‘ladi.

Pedagoglar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuv yakka tartibdagi hamda guruhli vektorlarda amalga oshiriladi.

Yakka tartibdagi ilmiy-metodik kuzatuv bir kishi bilan ishlashni nazarda tutadi hamda unda yuqori aniqlik, o‘zaro ishonch va maslahatchining bevosita ishtiroki muhim shart bo‘lib xizmat qiladi. Lekin, bu holat resurslar va energiya sarfining yuqoriligi, emotsional holat, o‘zaro bog‘liqlikning paydo bo‘lishi kabi kamchiliklardan xoli emas.

Yakka tartibdagi ilmiy-metodik kuzatuvga ustoz-shogirdlik, murabbiylik, individual maslahatlar, kasbiy portfolioni yaratish, stajirovka, o‘zaro pedagogik muloqot kabilarni kiritishimiz mumkin. Ya’ni, yakka tartibdagi ilmiy-metodik kuzatuv pedagogning kasbiy kompetensiyasini oshirish mazmuni va qo‘llaniladigan yondashuvda muayyan shaxsning ehtiyojini maksimal darajada e’tiborga olish imkonini beradi.

Guruhli ilmiy-metodik kuzatuv bir vaqtning o‘zida bir necha xodimlar yoki guruh bilan ishlashni nazarda tutadi. Bu shakl pedagogik amaliyotning keng taqdim etilishi, qayta aloqaning mavjudligi, vaqt unumdorligi va iqtisodiy samaradorligi bilan ustunlikka ega. Guruh bilan ishlashda qulay sharoitning mavjudligi, atrofdegilar bilan axborot almashish va taqqoslash mumkinligi, nafaqat maslahatchi, balki hamkasblari bilan ham o‘zaro munosabatlarga kirishish imkoniyatining yaratilishi ijobiy muhitni vujudga keltiradi.

Shuni ham ta’kidlash o‘rinliki, ilmiy adabiyotlarda mutaxassislar tomonidan ilgari surilgan xulosalarga ko‘ra, guruhda olib boriladigan tadbirlar yakka tartibdigidan ko‘ra ancha samaraliroq bo‘ladi, ishtirokchilarni har birini alohida o‘zgartirishdan ko‘ra, ularni guruhlarga birlashgan holda o‘zgartirish osonroq kechadi [64; 343-348-b.].

Guruhli ilmiy-metodik kuzatuvni to‘g‘ri tarkibli, ya’ni maslahatchi va guruh yoki aralash tarkibli, ya’ni guruhdagilar navbat bilan maslahatchi-muvofiqlashtiruvchi vazifasini o‘tashlari usullarida tashkil etish mumkin. Hamkasblar doirasidagi bunday o‘zaro maslahatlashuvlar ishtirokchilarning amaliy faoliyatda yetarlicha tajribaga hamda yuqori darajadagi o‘z-o‘zini baholash layoqatiga egaligini nazarda tutadi. Guruhli ilmiy-metodik

kuzatuvni mazmun jihatdan kasbiy trening, maslahatlashuv, diskussiya, moderatsiya, fasilitatsiya, superviziya, turli seminarlar, mahorat darslari, ijodiy birlashmalar, o'yinli texnologiyalar (ishchan va vaziyatli o'yinlar), veb-kvest, vebinar, o'z tajribasini namoyish etish shakllarida tashkil qilish mumkin.

Ilmiy-metodik kuzatuvda ustoz-shogirdlik va murabbiylik pedagogik vaziyatlarda munosabat bildirishning yuqori moslashuvchanligi bilan ajralib turadi. Ustoz hayotiy va kasbiy tajribaga ega bo'lgan, bilimni tajribasizroq bo'lgan shogirdlarga o'zaro ishonch muhitida taqdim etishga tayyor, o'zining harakatlari, ishi bilan boshqalarga o'z salohiyatini namoyon qila olishga yordamlashadigan shaxsdir. Ustoz-shogirdlik mohiyatan ish joyida malaka oshirish bo'lib, asosiy maqsadi kuzatilgan bo'shliqlarni to'ldirishga tezkor munosabat bildirish va amaliy yo'nalganligini ta'minlashdir. Ustoz-shogirdlik va murabbiylik jarayonida ta'lim muassasasining ko'proq tajriba, yuqoriroq malakaga ega xodimi shogirdiga kasbiy majburiyatlarini samarali bajarishga yo'naltirilgan bilim, ko'nikmalarni rivojlantirishiga sharoit yaratadi, boshqacha aytganda, ustozlik shogirdning kasbiy kompetensiyalarini takomillashtirishga qaratiladi. Ustoz-shogirdlik va murabbiylik amaliy yo'nalganligi, ishlab chiqarish bilan to'g'ridan-to'g'ri aloqadorligi bilan ajralib turadi.

Pedagoglar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvning eng samarali shakllaridan yana biri pedagogik maslahatdir. Maslahat kasbiy muammolari, qiyinchiliklari yechimini topish hamda faoliyatiga ijobiy o'zgarishlar kiritishga yo'naltirilgan pedagog hamda maslahatchi orasidagi o'zaro ta'sirni shakllantirishni ifodalaydi. Maslahatchi sifatida malaka oshirish institutlari o'qituvchilari, metodik xizmat metodistlari, faoliyatida ilg'or innovatsion yondashuvlarni samarali qo'llayotgan tajribali mutaxassislar, pedagog-psixologlar yoki jamoat tashkilotlari xodimlari bo'lishi mumkin.

Shuni alohida ta'kidlash zarurki, pedagogik maslahatlarni tashkil qilishga alohida e'tibor va ehtiyotkorlik bilan qarash zarur. Chunki ko'p hollarda maslahat deganda lahzalik harakat, ya'ni kelding-maslahat oldingi qabilida tushuniladi. Ilmiy-metodik kuzatuvning farqli jihatlaridan biri esa maslahatning belgilangan vaqt oralig'ida yoki uzluksiz berib borilishi orqali o'zaro ta'sirning jadalligi vositasida mutaxassisning kasbiy kompetentligini

o'shirib borishga urg'u berilishidir. R.Kochyunas ta'бири bilan aytganda, "maslahat berishning o'zagi mijoz va maslahatchining "maslahatchilik o'zaro ta'siri" hisoblanadi" [114; 8-b.].

Maslahatda maslahatchi pedagogga muammodan chiqish yo'llarini ko'rsatmaydi, balki unga mazkur vaziyatning yechimini topishda hamjihatlik qiladi. Maslahatchi pedagogning muammolarini baholashi, tahlil qilishga yordamlashishi va yechim sifatida bir necha variantlarni taklif etishi mumkin. Tavsiya etilgan hamda pedagogning o'zi tomonidan ilgari surilgan g'oyalar birgalikda muhokama qilinadi va yagona to'xtamga kelinadi. Shunga qaramay, muammodan chiqishning qaysi yo'nalishini tanlash bo'yicha yakuniy qarorni pedagogning o'zi qabul qiladi.

Pedagoglarga faoliyati davomidagi muvaffaqiyatlari, yutuqlari, ilg'or tajribasini namoyish etishga imkon yaratish, unga ilmiy-metodik kuzatuvni tashkil qilish ularda shaxsiy va kasbiy sifatlarini namoyon etish, mahorat jihatidan rivojlanishga intilishga rag'batni paydo qiladi. Ilg'or tajribani namoyish qilishning asosiy ko'rinishlaridan biri mahorat darsidir. Mahorat darsini pedagogning kasbiy rivojlanish vektori sifatida hamda tajribasini ommalashtirish uchun qulay maydon ko'rinishida qarash mumkin. V.A.Skakun pedagogik tajribani "amaliyotni quvvatlantiruvchi va pedagogika fanining "quvvatlantiruvchi muhiti"ni yaratuvchi" pedagogik amaliyotning "oltin fondi"ga qiyoslaydi [140; 137-b.].

Ilg'or pedagogik tajribaning ahamiyatli tomoni individual tabiatga egaligidir. Shuning uchun ilg'or tajribani bevosita o'z holaticha qabul qilish kutilgan natijalarni bermasligi mumkin, chunki u tegishli shart-sharoitlarda aniq natijalarga erishgan muayyan shaxsning tajribasidir. Natijadorlik esa ilg'or pedagogik tajribaning muhim mezonidir.

Ilmiy adabiyotlarda pedagogik tajriba turlicha talqin etiladi. Pedagogik tajriba keng ma'noda – o'quvchilarni o'qitish va tarbiyalashda barqaror yuqori natijalar namoyon etgan pedagoglarning ta'lim muassasalari xodimlarini o'z-o'zini takomillashtirishi yoki muayyan mutaxassisni rivojlantirishdagi faoliyatidir. Bu faoliyat yuqori reproduktiv professionallik bilan tavsiflanadi. Tor ma'noda esa, pedagogik tajriba – ta'lim-tarbiya jarayonining sifat va samaradorligini oshirish imkonini beruvchi yangiliklardan ijodiy foydalanishdir. Bu faoliyat o'zining innovatsion xarakteri bilan ajralib turadi.

Malaka oshirish kurslari tinglovchilari bilan o'tkazilgan suhbatlarda ular mahorat darslarini ilg'or tajribalarni ommalashtirish, faoliyatda paydo bo'ladigan muammolarni tez yechimini topish, hamkasblari bilan kasbiy qiyinchiliklari va muvaffaqiyatlari (o'zini namoyon qilish salohiyati) haqida tajriba almashish, mustaqil bilim olish ko'nikmalarining oshishi, pirovardda, kasbiy kompetentliklarining rivojlanishida katta ahamiyatga egaligini e'tirof etdilar.

Ilg'or tajribalarni ommalashtirish pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini kasbiy ehtiyojlari asosida tuzish mumkin bo'lgan bilvosita malaka oshirish chegaralarini kengaytiradi. Natijada, pedagoglarda ehtiyojlarga va mustaqil ta'limga asoslangan innovatsion tajribani tanqidiy anglash, o'z faoliyatini refleksiv tahlil etish, kasbiy faoliyatini ongli ravishda qayta qurish hamda pedagogik vaziyatlarda to'g'ri qaror qabul qilish kompetentligini rivojlantirishga sharoit yaratiladi.

Tadqiqot davomida pedagoglar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuv doimiy harakatdagi o'quv mashg'ulotlari shaklida tashkil etildi. O'quv mashg'ulotlarini to'g'ri tarkibli va aralash tarkibli qilib olib borildi. O'tkazilgan so'rovnomalarda ishtirok etgan o'qituvchilarning aksariyat qismi malaka oshirishning kasbiy faoliyatlaridan uzilmagan holda va mumkin qadar ish joylariga yaqinlashtirilgan holda tashkil etilishini maqsadga muvofiq, deb hisoblashlarini bildirdilar. Shu nuqtayi nazardan o'quv mashg'ulotlari o'qituvchilarning yashash joylari, kelib-ketish imkoniyatlarini inobatga olgan holda belgilangan tayanch maktablar negizida hamda ularning mustaqil ta'lim olishi va kasbiy mahoratlarini oshirishlari uchun mo'ljallangan metodik kunlarda o'tkazilishi samarali bo'ldi.

O'quv mashg'ulotlarini ayrim hollarda maslahatchi (to'g'ri tarkibli), asosan, guruhdagi barcha ishtirokchilar navbat (aralash tarkibli) bilan olib bordilar. Bu ularni jarayonga yuqori mas'uliyatda munosabatda bo'lish, o'zining va hamkasblari kasbiy muammolari yechimini birgalikda izlash, faol o'zaro ta'sir ko'rsatish, o'zini namoyon qilish, hamkasblari oldida noqulay holatlarga tushib qolishdan qochishga yo'naltirishga imkon yaratdi. O'quv mashg'ulotlarining asosiy tamoyili o'qituvchining o'qitishda o'qishi hisoblanadi. Ilmiy-metodik kuzatuvda tadqiqotchilar P.Xopkins va R.Shoxetlarning fikricha,

rivojlantirish modeli asosiy andaza sifatida namoyon bo‘ladi [156; 108-113-b.] Mazkur modelga ko‘ra, o‘quv mashg‘ulotlarida pedagog o‘qitishning ilg‘or texnologiyalari va tajribalarni hamkasblaridan qabul qilish birgalikda, maslahatchi sifatida o‘zi ham tajriba orttirish, rivojlanishning keyingi pog‘onasiga ko‘tarilish uslubi hamda munosabatlariga ega bo‘ladi.

O‘quv mashg‘ulotlarini o‘tkazish uchun tegishli materiallar (uslubiy qo‘llanmalar, mustaqil shug‘ullanish uchun topshiriqlar, audio-video resurslar, nazorat, tarqatma va boshqa materiallar) kasbiy tashxis natijalari asosida tizimdagi yetakchi mutaxassislarni jalb qilgan holda ishtirokchi o‘qituvchilar bilan hamkorlikda ishlab chiqildi.

O‘quv rejasi tuzilishi jihatidan faoliyatli va refleksiv qismlardan iborat qilib tuzildi. Faoliyatli qismi har bir mashg‘ulotda o‘zlashtirilayotgan faoliyat mazmunini ifodalovchi aniq mavzulardan iborat bo‘ladi. Masalan, birinchi haftada, “O‘quvchilarda fan dasturi asosidagi mavzularni o‘qitishda kompetensiyalarni shakllantirish”, to‘rtinchi haftada “O‘qitishda integratsiyani ta’minlash imkoniyatlari” va h.k. Refleksiv qismida ustuvorlik o‘z-o‘zini nazorat va o‘zaro nazoratga qaratiladi.

O‘quv mashg‘ulotlarining metodik kunlarda o‘tkazilishi olingan nazariy ma’lumotlarni amaliyotda sinab ko‘rish, vujudga kelgan bahsli holatlarni, dolzarb muammolar yechimi hamda muvaffaqiyatlarini maslahatchi va guruh ishtirokchilari bilan hamkorlikda batafsil muhokama qilishga sharoit yaratdi. Shuningdek, ularda o‘z vaqtini to‘g‘ri rejalashtirish, o‘z-o‘zini nazorat va refleksiyani amalga oshirish, kommunikativ layoqatini rivojlantirish, muammolarini ayta olish, yutuqlarini namoyon qilish ko‘nikmalarining o‘sishi kuzatildi. Eng muhimi, ta’lim muassasalari hamda o‘qituvchilarning aniq ehtiyojlarini qanoatlantirish, kasbiy qiyinchiliklarini yengish, tezkor munosabat bildirish, nazariya va amaliyotning o‘zaro bog‘lanishini ta’minlash muhiti paydo bo‘ldi.

O‘quv mashg‘ulotlari jarayonida o‘zaro ta’sir uzluksiz malaka oshirish tizimining asosiy xislatlaridan biri sifatida jamoaviylik g‘oyalarini inobatga olgan holda qaraldi. Bu holatda nazorat funksiyasining sezilarli darajada pasayishi uning qimmatini yanada oshiradi. Nazorat funksiyasi o‘rniga rivojlantiruvchi qayta aloqaning ustuvorligi malaka oshirish

tizimida pedagog kasbiy rivojlanishining asosiy qo'zg'atuvchi motivi bo'lib xizmat qiladi. Birinchi darajaga o'qituvchilar ijodiy izlanishlarini har taraflama qo'llab-quvvatlash chiqadi va tizimning qat'iy iyerarxiyasiga ehtiyoj susayadi. Boshqaruv funksiyasining yetakchiligini inkor qilmagan holda, ta'lim muassasalari rahbarlari, metodik va malaka oshirish xizmati ko'rsatuvchi tuzilmalar xodimlari maslahatchi yoki o'zaro ta'sir jarayonining tashkilotchilari vazifalarini bajaradilar.

Pedagogning o'zini mustaqil, o'z-o'zini boshqaradigan shaxs sifatida anglashi, o'z-o'zini namoyon qilishi, ta'lim olishining asosiy manbasi bo'lgan hayotiy, kasbiy, maxsus tajriba zaxirasiga egaligi, muayyan vazifalar yechimini, muhim muammolarini kasbiy mahoratini oshirish orqali hal etish hamda egallangan bilim, ko'nikma va malakalarini kechiktirmay ta'lim jarayonida foydalanish kabi psixologik xususiyatlari qo'yilgan maqsadga erishishni belgilaydi.

Ilmiy-metodik kuzatuvni pedagoglar malakasini oshirish tizimining muqobili emas, balki kasbiy kompetentligini uzluksiz rivojlantirishning to'ldiruvchisi, manzilliligini belgilovchi strategiya sifatida qarash va mavjud resurslar bilan uyg'unlikda qurilishi samarali bo'ladi (2.3-jadval).

2.3-jadval.

Ilmiy-metodik kuzatuvning malaka oshirish resurslari bilan uyg'unligi

Ichki resurslar	Tashqi resurslar
Ochiq darslar o'tkazish va kuzatish, ustoz-shogird tizimi, mahorat darslari, yakka tartibdagi va guruhli maslahatlar, metodik birlashmalar faoliyati, faol va interfaol o'yinlar, mustaqil ta'lim, ilg'or tajribalarni namoyon qilish va b.	An'anaviy malaka oshirish kurslari, qisqa muddatli kurslar, masofadan malaka oshirish, mahorat maktabi, konferensiyalar, seminarlar, internet manbalari, vebinar va b.

Ilmiy-metodik kuzatuv shakllari va vositalarini kengaytirish, unga majmuaviy yondashuv nuqtayi nazaridan zamonaviy axborot texnologiyalaridan ham maqsadli foydalanish zarur. Toshkent viloyati XTXQTMOI da bajarilgan “Malaka oshirish tizimini takomillashtirishning axborot xizmatini yaratish va amaliyotga tatbiq etish” loyihasi doirasida mualliflar jamoasi (R.K.Choriyev, G.T.Boymurodova, A.A.Ibragimov, D.Sultonmurodov, A.Xoliqnazarovlar) tomonidan o‘quv-metodik materiallarni uzluksiz taqdim qilib borish, o‘zaro masofadan muloqot qilish hamda pedagogik tajriba almashishning axborot-metodik kuzatuv tizimi ishlab chiqildi.

Axborot-metodik kuzatuv pedagog xodimlar axborot faolligini ta’minlanishiga, faoliyatlariga oid o‘quv-metodik materiallarni manzilli izlash imkoniyatining yaratilishiga imkon berdi. Resurslardan faol foydalanish, tarmoq orqali muloqot qilish zarurligi sababli pedagoglarda axborotlar bilan ishlash, keraklarini izlash, topish, qayta ishlash, umumli foydalanish, taqdimot va nazorat materiallarini tayyorlash, umuman olganda, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari bilan o‘zaro ta’sir kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiladi.

XTXMO jarayonini tashkil qilishda ish muddati, vaqt me’yori, aniq vazifalar, kutilgan natijaning mavjudligi, pedagogning kasbiy xulqi va harakatlarini baholashni belgilovchi o‘rganish jarayoni, bo‘shliqlarini aniqlash hamda ularni to‘ldirish resurslarini topish yuzasidan refleksiya yo‘naltirilganligi ilmiy-metodik kuzatuvning istiqbolli ekanligini bildiradi. Demak, ilmiy-metodik kuzatuv malaka oshirishning innovatsion shakli sifatida jamiyatning pedagog xodimlar kasbiy kompetentligiga qo‘yadigan talablari, ularning shaxsiy ehtiyojlarini ta’minlash, motivlarini chuqurlashtirish, individual xususiyatlarini e’tiborga olish, faoliyatlariga qulay sharoitlar yaratish, muammolarini tashxislash va samarali yechimini topish, o‘z-o‘zini rivojlantirishlariga ko‘mak berish, asosiysi jarayonning uzluksizligiga erishishni ta’minlaydi.

2.3-§. Malaka oshirish o‘quv dasturlarini takomillashtirib borish va modulli-jamg‘ariladigan tizimga o‘tish omillari

Ma'lumki, o'qituvchi professionalizmiga an'anaviy tarzda qarash pedagoglar malakasini oshirish amaliyotida maqsadga yo'naltirilgan va refleksiyasiga tayangan holda ta'lim olishi orqali tegishli faoliyatni samarali yuritish kompetentligini takomillashtirilishi bilan izohlanadi.

Hozirgi paytda xalq ta'limi tizimida pedagog xodimlar malakasini oshirishning turli shakllarini qo'llash hamda kasbiy mahoratlarini uzluksiz rivojlantirish uchun qulay sharoitlar yaratishga ijobiy moyillik kuzatilmoqda. Ya'ni, an'anaviy malaka oshirish kurslariga qo'shimcha ravishda o'tkazilayotgan qisqa muddatli kurslar, harakatdagi o'quv mashg'ulotlari, mahorat maktabi kabi innovatsion shakllar pedagoglarni kasbiy rivojlantirishning tarkibiy komponentlariga aylandi.

Xuddi shunday, XTXMOning shaxsga yo'naltirilgan o'qitish strategiyasini amaliyotga tatbiq etishning istiqbolli vektori sifatida tizimga modulli o'qitishga asoslangan jamg'ariladigan malaka oshirish texnologiyasini joriy qilish kutilgan natijalarga erishishga sharoit yaratadi.

Modulli-jamg'ariladigan tizim deganda pedagoglar malakasi tegishli o'quv dasturlarini o'zlashtirish natijalarini jamg'arishni nazarda tutuvchi uzoq muddatli va uzluksiz oshirilish jarayoni tushuniladi. Bu jarayonda pedagoglarda kasbiy qiyinchiliklari, ehtiyojlari, qiziqishlariga mos holda dasturlar, modullar mazmunini, shuningdek, qulay muddat va o'qitish shakllarini tanlash imkoniyatini hisobga olgan holda individual ta'lim trayektoriyasini tuzish, modullarni hamda ularni o'zlashtirish ketma-ketligini erkin belgilash uchun sharoit paydo bo'ladi. Alohida ta'kidlash lozimki, shaxs hayotining turli davrlarida o'qishning shakl, usul, vositalarini tanlash imkoniyatiga ega bo'lishi psixologik va fiziologik jihatdan muhim ahamiyat kasb etadi. Bu omil, o'z navbatida, XTXMO jarayoniga ijobiy va rivojlantiruvchi ta'sir ko'rsatadi.

Modulli-jamg'ariladigan tizimning asosiy tashkiliy mohiyati malaka oshirish yakunida pedagoglar tomonidan individual ta'lim yo'nalishini hosil qiladigan modulli kurslar o'quv dasturlarini o'zlashtirish ko'rsatkichlari umumiy yig'indisiga (oraliq yoki

boshqa nazorat turlari doirasida) tayanadigan tegishli hujjat olishdan iborat.

Modulli-jamg'ariladigan tizim pedagoglar individual ta'lim trayektoriyasini ifodalovchi muhitni yaratish, yuqori sifatli xizmatlar ko'rsatish, malaka oshirish uzluksizligini ta'minlash, o'quv mazmuni, tashkiliy shakllari va tinglovchilar bilan ishlash metodlarini innovatsion ta'lim siyosatiga mos holda tezkor boshqarish kabi maqsadlarni ko'zlaydi. Mazkur tizim quyidagi imkoniyatlarga ega:

- ta'limga doir tadbirlarni tizimlashtirish, barcha darajadagi malaka oshirish shakllari uzviyligini ta'minlash, muassasalar va pedagoglarning individual ehtiyojini inobatga olgan holda ish joyiga yaqinlashtirilgan o'qitish natijadorligi hamda samaradorligiga erishish;

- pedagogda kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlarini aniqlash jarayonida ishtiroki hamda faoliyatining ongli refleksiya sababli shaxsiy motivatsiyaning kuchayishi;

- butun faoliyatining loyihalaniishi, metodik ta'minotning takomillashtirilishi va ilmiy-metodik kuzatuvning amalga oshirilishi;

- dasturlarning modulli xarakterga ega bo'lishi, ta'lim sifatining talablari, mazmunining yangilanishi, maqsadga yo'naltirilgan innovatsion xarakterini ifodalashi;

- pedagoglarga modullarni jamg'arish hisobiga o'qish muddatlarini qisqartirish imkoniyatini berish (ishdan ajralmagan holda, masalan, ta'til davrida), kasbiy kompetensiyalarga erishish darajasini qayd qilish, tegishli ma'lumotnomalar orqali uzluksiz malaka oshirish jarayonini shakllantirish;

- jamg'ariladigan birliklar ro'yxatida individual ta'lim dasturida belgilangan modullardan tashqari ilmiy-amaliy konferensiyalar, seminarlarda qatnashish, turli metodik tadbirlardagi ishtiroki, mahorat darslari o'tish, nashr ishlari, ilg'or tajribalarni ommalashtirish kabi faoliyatli shakllarning ham nazarda tutilishi va b.

Tadqiqot doirasida tinglovchilar orasida modulli-jamg'ariladigan malaka oshirishning pedagoglar kasbiy ehtiyojlarini qoplashni o'zida qanchalik aks ettirishini o'rganish maqsadida so'rovnoma o'tkazildi. Avvalo, tinglovchilarga mazkur tizimning mazmun-mohiyati, tatbiq qilish mexanizmi va

kutiladigan natijalar to'g'risida batafsil ma'lumot berildi. So'rovnomada qatnashgan 465 nafar pedagoglarning deyarli barchasi modulli-jamg'ariladigan malaka oshirishning joriy qilinishiga ijobiy munosabat bildirdilar. "Modulli-jamg'ariladigan malaka oshirish joriy etilsa samaradorlikka va jarayonning manzilliligini ta'minlanishiga erishiladimi?", - degan savolni ishtirokchilarning aksariyati ma'qulladilar, ya'ni 62,1 foizi - "ha, samaradorlik oshadi", 32,1 foizi "samaradorlik oshsa kerak", deb javob berdilar. Qolganlar, 2,2 foiz va 1,4 foiz ishtirokchilar mos ravishda "samaradorlik oshmasa kerak" hamda "aniq oshmaydi", deb hisoblasalar, yana 2,2 foiz ishtirokchilar esa javob berishga qiynaldilar.

So'rovnomaga bildirilgan javoblarni solishtirma qiyoslaganda o'qituvchilarning asosiy qismi ish staji hamda o'z kasbiy darajalarining oshirishga bo'lgan munosabatlaridan qat'i nazar modulli-jamg'ariladigan tizimni istiqbolli va yuqori samaradorlikka ega texnologiya, deb hisoblashlari namoyon bo'ldi. Ayniqsa, bu holat 10-20 yillik ish stajiga ega bo'lgan pedagog xodimlar (74,4%) orasida yaqqol namoyon bo'ldi.

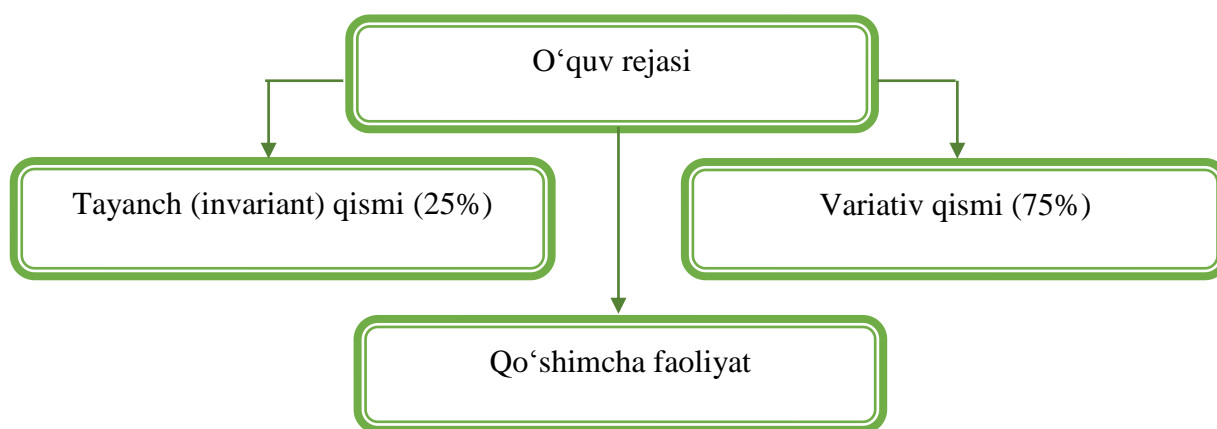
So'rovnoma natijalaridan ta'lim muassasalarida faoliyat yuritayotgan pedagoglar o'z malakalarini uzluksiz oshirib borishga ehtiyojlari borligini anglaydilar va ijobiy munosabatda bo'ladilar, degan xulosaga kelish mumkin. Shuni ham ta'kidlash kerakki, o'qituvchilarning malaka oshirishga motivlari, avvalo, tashqi qo'zg'atuvchilardan ko'ra ko'proq ichki ehtiyojlariga asoslangan. Ular asosiy e'tiborni mutaxassisliklari sohasidagi bilimlarini rivojlantirish, kasbiy ehtiyojlarining inobatga olinishi hamda malaka oshirishning ishlab chiqarishdan uzilmagan holda mumkin qadar ish joylariga yaqinlashtirilgan holda tashkil etilishiga qaratadilar.

Tajribalar va tadqiqotlardan m'lumki, har bir pedagog alohida shaxs ekanligi, o'ziga xosligi bir xil kasbiy qiyinchiliklar hamda ehtiyojlarga ega bo'lgan tinglovchilardan iborat bo'lgan guruhni shakllantirish nihoyatda mushkul vazifa. Shuning uchun mumkin qadar bir-biriga yaqin kasbiy qiyinchiliklar va ehtiyojlarga ega tinglovchilardan iborat guruhlarni yig'ish, o'quv mazmunini anketa so'rovlari, monitoring hamda suhbat asnosida shakllantirish lozim bo'ladi. Yana bir yechim esa, o'quv dasturlarining variativligini oshirish orqali vaziyat taqozosiga

ko'ra, tinglovchilarning ehtiyojlarini mumkin qadar unifikatsiyalash imkoniyatini hosil qilish yo'li bilan guruhlarini shakllantirish va ta'lim dasturlarini tuzishga tinglovchilar tanlovi asosida noan'anaviy yondashuvni ta'minlaydi.

Malaka oshirish dasturlarini modulli tuzish nazorat, o'qitish texnologiyalari, o'quv soatlari birliklaridagi mehnat sig'imi kabi xarakteristikalarini o'zida ifodalovchi modullar orqali ta'lim jarayonini tashkil etish mazmuni va natijalarini alohida qismlarga ajratishni nazarda tutadi.

Shuningdek, malaka oshirish o'quv jarayonining o'ziga xos xususiyatlari ta'lim dasturlarining blok-modulli tuzilishini taqozo qiladi. Malaka oshirish o'quv rejasining blok-modulli tuzilishi jarayonning variativligi va individualligini ta'minlash bilan birga uni moslashuvchan holda tashkil etish imkonini beradi. O'quv rejalari blok-modulli yondashuv nuqtayi nazaridan tayanch (invariant), variativ va qo'shimcha faoliyat turlarini ifodalovchi tarkibiy qismlarga bo'linadi. Tarkibiy qismlar nisbatini amaldagi o'quv rejalardan farqli o'laroq quyidagicha belgilash maqsadga muvofiq bo'ladi (2.5-rasm):

2.5-rasm. Xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirish kurslari o'quv rejasining tuzilishi

O'quv rejasining tayanch (invariant) qismi barcha pedagoglar tomonidan o'zlashtirilishi zarur bo'lgan modullar blokidan iborat bo'ladi va malaka oshirishga mo'ljallangan umumiy 144 soatlik kursning kamida 36 soatini qamrab oladi. Mazkur modullar mazmuni ta'lim rivojlanishining zamonaviy muammolari, pedagogika va psixologiya nazariyasi, tizimga qo'yilayotgan vazifalar, me'yoriy-huquqiy hujjatlar, jarayonga tatbiq etilayotgan

innovatsion texnologiyalar hamda jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar asosida shakllantiriladi. Shu o'rinda, pedagog nafaqat ta'lim beruvchi, balki ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarning faol ishtirokchisi ekanligini ham e'tibordan chetda qoldirmasligimiz zarur. Zero, "...bugungi kun o'qituvchisi, avvalo, o'z fanini puxta bilishi, uning nazariy va amaliy asoslarini, mohiyatini, rivojlanish bosqichlarini, bugungi ahvolini, kelajak istiqboli hamda kundalik ijtimoiy munosabatlari bilan qay darajada bog'liq va mutanosib ekanligini chuqur anglab yetishi lozim" [44; 67-b.].

O'quv rejasining variativ qismi mazmunini shakllantirishda pedagoglarning kasbiy ehtiyojlari va qiyinchiliklari tashxisi natijalariga tayaniladi hamda ajratilgan sohalarining alohida xususiyatlariga e'tibor qaratiladi. Modullarni shakllantirishda ularni kasbiy ehtiyojlar va qiyinchiliklar sohalariga ko'ra tizimlashtirish, bartaraf etishda zaruriy kompetensiyalar mazmunini aniqlashtirish, shu asosda manzilli, variativ dasturlar tuzish, pedagogning malaka oshirish yo'l xaritasini belgilash, samaradorligini baholash hamda refleksivligini ta'minlash imkoniyatini beradi.

O'quv rejasining variativ qismini umumpedagogik, ilmiy-nazariy, metodik, psixologik-pedagogik, kommunikativ ehtiyojlar va shaxsiy-kasbiy qiziqishlarni nazarda tutuvchi tarkibiy bloklar tashkil etadi.

Umumpedagogik kasbiy ehtiyojlar va qiyinchiliklarni bartaraf etishga yo'naltirilgan blok modullari mazmuni pedagogning zamonaviy ta'lim texnologiyalari, maqbul metodik usullar, vositalar, pedagogik tashxis texnologiyalari, psixologik-pedagogik korreksiya, monitoring, refleksiyani baholash texnologiyalari, axborot manbalari bilan ishlashga doir bilim, ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratiladi.

Ilmiy-nazariy kasbiy ehtiyojlar va qiyinchiliklarni bartaraf etishga yo'naltirilgan blok modullari mazmuni pedagogning o'qitadigan fani nazariy asoslari, metodologiya, fan taraqqiyoti, tarixi, muvaffaqiyatlari, ilmiy-tadqiqot faoliyati, tajriba-sinov maydonchalari, adabiyotlar bilan ishlashga doir bilim, ko'nikmalarini rivojlantirishga yo'naltiriladi.

Metodik kasbiy ehtiyojlar va qiyinchiliklarni bartaraf etishga yo'naltirilgan blok modullari mazmuni pedagogning o'z fani doirasida o'qitishni tashkil qilishning shakl, vosita, metod,

usullarini bilishi hamda samarali foydalanish darajasini oshirish maqsadida tuziladi.

Psixologik-pedagogik kasbiy ehtiyojlar va qiyinchiliklarni bartaraf etishga yo'naltirilgan blok modullari mazmuni pedagogning o'qitish, tarbiyalash, o'quvchilarni barkamol voyaga yetkazishning psixologik-pedagogik qonuniyatlari, nazariy asoslari hamda psixologik xususiyatlariga oid bilim, ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratiladi.

Kommunikativ kasbiy ehtiyojlar va qiyinchiliklarni bartaraf etishga yo'naltirilgan blok modullari mazmuni pedagogning insonlar bilan o'zaro ta'sir strategiyasi, taktikasi, texnikasini ishlab chiqish, aniq maqsadga erishishda ular bilan hamkorlikdagi faoliyatini tashkillashtirish, o'z nuqtayi nazarini asoslash, ishontirish, muammoli vaziyatlarda tashabbus ko'rsatish, adekvat, mas'uliyatli qarorlar qabul qilish hamda kasbiy diskussiyalar, muhokamalarda ishtirok etish ko'nikmalarini takomillashtirishga qaratiladi.

Shaxsiy qiziqishlariga yo'naltirilgan blok modullari pedagogning shaxsiy-kasbiy kompetentligini rivojlantirishga, ya'ni imidjini takomillashtirish, idealini yaratish, nutq madaniyatini oshirish, liderlik sifatlarini shakllantirishga qaratiladi.

Shuningdek, malaka oshirish ta'limi maqsadiga erishishga nisbatan uning mazmunini to'ldiruvchi, zaruriy kompetensiyalarni rivojlantiruvchi hamda sifatni nazorat qilish kabi faoliyat turlari ham belgilanadi.

Modulli-jamg'ariladigan tizimda ta'lim jarayoni an'anaviy yoki masofaviy kurslarda, ustoz-shogird, stajirovka, metodik tizimdagi tadbirlar (masalan, harakatdagi o'quv mashg'ulotlari, mahorat maktabi, seminarlar va b.) va qisqa muddatli kurslar shaklida o'tkazilishi mumkin.

Qisqa muddatli kurslar jamiyatdagi, xususan, ta'lim tizimidagi o'zgarishlar, innovatsion ishlanmalarni pedagoglarga tezkor yetkazish usullaridan bo'lib, malaka oshirish kurslari modulli o'quv dasturlarining tarkibiy qismi yoki jamg'ariladigan tizim birligi sifatida qabul qilinishi mumkin. Qisqa muddatli kurslar o'quv dasturlari mualliflik, maqsadli va muammoli shakllarga ajratiladi.

Mualliflik kurslari o'quv dasturlari – pedagog yoki

pedagoglar jamoasi tomonidan tayyorlanadigan, innovatsion g'oyalar, ishlanmalar, ta'limdagi muammolarni yechish yo'llari va takliflarining yig'indisini ifodalovchi hamda o'zining dolzarbligi, yangiligi bilan ajralib turuvchi hujjatdir. Mualliflik dasturlari pedagoglarning o'zgaruvchan ehtiyojlari, talablarini qoplash, ijodiy kamoloti uchun imkoniyatlar yaratish, maqsadni aniqlashtirish va unga yetish yo'llarini belgilashda samarali hisoblanadi.

Maqsadli kurslar o'quv dasturlari – tizimga oid me'yoriy-huquqiy hujjatlardagi o'zgarishlar, davlat ta'lim standartlarining takomillashtirilishi, dasturlarga yangi mavzular kiritilishi, fanlarni o'qitishda samarali metod va vositalardan foydalanishni o'rgatishga yo'naltirilgan hujjatdir. Maqsadli dasturlar pedagoglarning ilmiy-metodik tayyorgarligi darajasini hamda ta'lim-tarbiya jarayonining samaradorligini orttirishni ta'minlashga yo'naltiriladi.

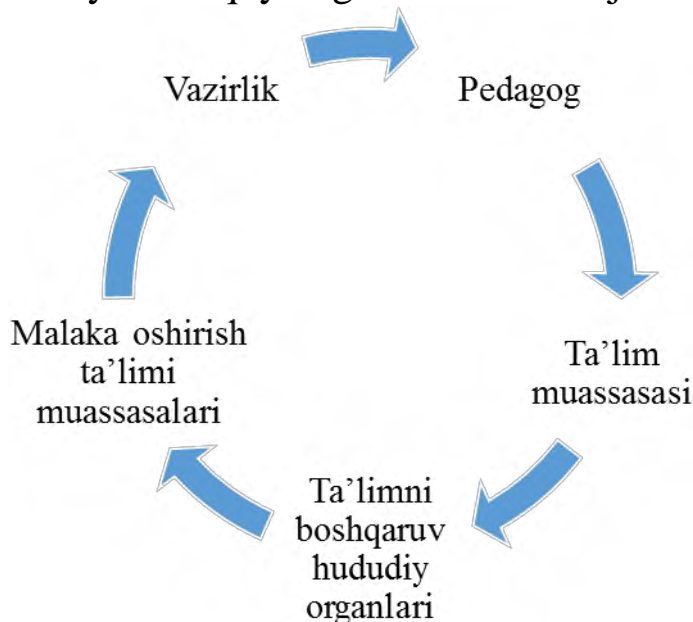
Muammoli kurslar o'quv dasturlari tinglovchilarning pedagogik tafakkurini kengaytirish, kasbiy tayyorgarligi darajasini orttirish, faoliyatida paydo bo'lgan muayyan muammoni hal etish uchun zarur bo'lgan kompetensiyalarini yangilash va chuqurlashtirish maqsadida tuziladi.

Hozirda qisqa muddatli kurslar amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etilib kelinmoqda. Masalan, kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan davlat ta'lim standartlarining qabul qilinishi munosabati bilan xalq ta'limi tizimida ularning mohiyati va tatbiq qilinishiga mo'ljallangan qisqa muddatli kurslar tashkil etildi.

Shu o'rinda ta'kidlash kerakki, jahon amaliyotida ta'lim muassasalarida alohida holda modulli o'qitish texnologiyalarini tatbiq etish kutilgan natijalarni bera olmasligi kuzatilgan. XTXMO jarayoniga modulli o'qitishni joriy qilishda tizimda to'plangan ilg'or tajribalar, malakali professor-o'qituvchilar salohiyatidan to'g'ri foydalanish, ta'limni boshqaruv organlari hamda tegishli muassasalarni jalb etish, o'zaro samarali va tezkor aloqani yo'lga qo'yishga alohida ahamiyat qaratish zarur. Shuning uchun, tizimda amaldagi me'yoriy hujjatlarni takomillashtirish, modulli o'quv dasturlari, metodik materiallarni ishlab chiqish va joriy qilish uchun tegishli malaka oshirish toifalari kesimida tayanch ta'lim muassasalarini belgilash maqsadga muvofiq bo'ladi.

Malaka oshirish o'quv mazmunini shakllantirish va amaliyotga joriy qilishda tegishli subyektlarning doimiy aloqadorligi, ehtiyojlar, o'zgarishlarga sezgirligi, tezkor yechimni topishga yo'nalganligi kutilgan natijalarga erishish, shu bilan birgalikda, jarayonning samaradorligini ta'minlaydi (2.6-rasm).

Malaka oshirish o'quv mazmunini ishlab chiqish hamda joriy qilishda tegishli subyektlar quyidagi vazifalarni bajaradilar:

2.6-rasm. Modulli o'quv dasturlarini shakllantirish va joriy qilish sikli

pedagog – pedagogik faoliyati haqidagi refleksiv xulosalarini ta'lim muassasasiga taqdim qiladi hamda o'quv modullari dasturini shakllantirishda ishtirok etadi;

ta'lim muassasalari – o'tkaziladigan turli monitoringlar, anketa so'rovnomalari va tashxis natijalariga ko'ra xodimlarning kasbiy ehtiyojlarini aniqlaydi. Ehtiyojlarni o'rganish natijalariga ko'ra malaka oshirish turlari va shakllarini belgilaydi hamda tegishli tartibda ta'limni boshqaruv hududiy organlariga taqdim qiladi;

ta'limni boshqaruv hududiy organlari – tegishli muassasalarning ehtiyojlarga asoslangan taklif va tavsiyalariga ko'ra o'quv mazmuni bo'yicha buyurtmalarni belgilangan muddatlarda hududiy malaka oshirish ta'lim muassasalariga kiritadi;

malaka oshirish ta'lim muassasalari (shuningdek, tegishli malaka oshirish toifasi bo'yicha tayanch ta'lim muassasasi sifatida):

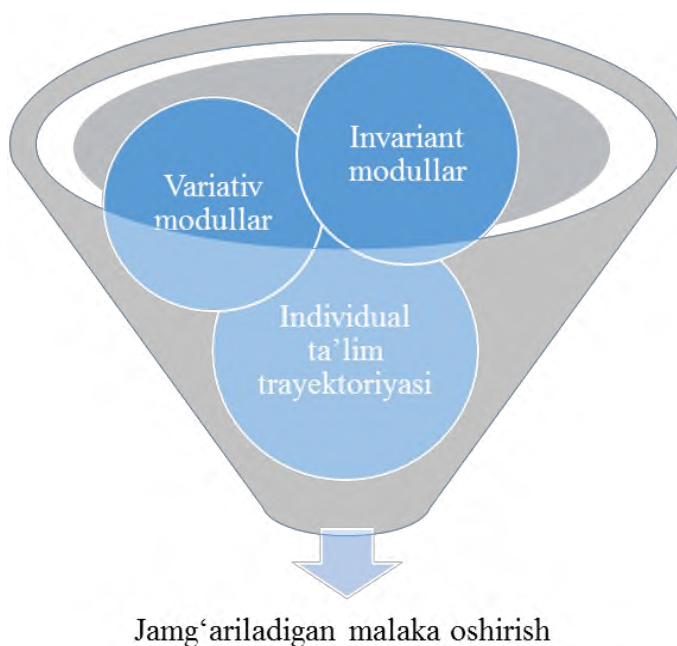
- pedagog xodimlarning kasbiy ehtiyojlari asosida malaka oshirish mazmuniga berilgan taklif, tavsiyalar va amaldagi dasturlarni qiyosiy tahlil qiladi, natijalarini umumlashtiradi, tegishli toifa bo'yicha takomillashtirilgan o'quv-mavzu reja hamda dasturlarni ishlab chiqadi;

- o'quv reja, dasturlardagi o'zgarishlar yuzasidan doimiy monitoringni yo'lga qo'yadi hamda uning natijalariga ko'ra "Xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish ta'limining mazmuni va sifatiga qo'yiladigan Davlat talablari"ni takomillashtirishga doir takliflar kiritadi;

- Davlat talablari asosida o'quv reja, dasturlar mazmunining invariant va variativ qismlarini belgilaydi;

vazirlik – ishlab chiqilgan o'quv reja, dasturlarni tegishli xulosalar asosida tasdiqlaydi va amaliyotga joriy etish uchun yo'naltiradi.

Modulli-jamg'ariladigan tizim jarayonni individuallashtirish va differensiallashtirishga imkon beruvchi hamda kasbiy ehtiyojlarni qamrab olish mexanizmlaridan biri bo'lishi mumkin. Shu nuqtayi nazardan, XTXMOning modulli-jamg'ariladigan modeli tinglovchilar tomonidan tanlanadigan invariant hamda variativ o'quv modullarini individual ta'lim trayektoriyasida belgilangan muayyan muddatlar va shakllarda o'zlashtirishi natijalari yig'indisini tashkil qiladi (2.7-rasm).

2.7-rasm. Pedagog xodimlar malakasini oshirish modulli-jamg'ariladigan tizimi modeli

Yuqorida e'tirof etilganidek, invariant modullar malaka oshirish ta'lim muassasalarini tomonidan tuziladi va barcha pedagoglar tomonidan o'zlashtirilishiga yo'naltiriladi. Bunday modullar quyidagicha nomlanishi mumkin: "Muassasalarda ta'lim sifatini boshqarishning dolzarb muammolari", "Ta'lim muassasalarida yangi tahrirdagi Davlat ta'lim standartlarini joriy qilish muammolari va istiqbollari", "Fanga oid darsliklar va boshqa o'quv adabiyotlari tahlili", "O'quvchilarning axborot tahdidlariga qarshi immunitetini oshirish omillari" va b.

Variativ modullar sifatida malaka oshirish ta'lim muassasalarini yoki metodik xizmat tuzilmasi tomonidan taklif etiladigan modullar, qisqa muddatli kurslar, harakatdagi o'quv mashg'ulotlari, mahorat maktabi, konferensiyalar, seminarlar, davra stollari, mahorat darsi, stajirovka, konkurslarda ishtiroki va boshqalar olinishi mumkin.

Invariant va variativ modullarning mavjudligi malaka oshirishni individuallashtirishni hamda ko'p vektorliligini ta'minlaydi.

Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini loyihalash va amalga oshirish haqida keyingi paragrafda batafsil to'xtalamiz.

Modullar ta'lim dasturining tarkibiy qismi bo'lib, pedagoglarning malaka oshirish davriyligini e'tiborga olgan holda ko'pi bilan 5 yilga mo'ljallab tuziladi, ya'ni belgilangan muddatdan so'ng modullar dasturi tizimdagi islohotlar, mahalliy hamda xorijiy tendensiyalar asosidagi takliflar, ehtiyojlarga muvofiq qayta ishlanishi va yangilanishi shart. Shuni ham nazarda tutish kerakki, tavsiya etiladigan malaka oshirish dasturi har qanday kasbiy kompetentlikka ega bo'lgan tinglovchilar uchun tegishli modullarni tanlay olishiga sharoit yaratishi zarur.

Har bir modul soatlarda qayd qilingan mehnat sig'imini ifodalaydi. Shunga ko'ra, modullar mazmuni 2-36 yoki undan ko'p soatga mo'ljallanishi mumkin. Modul tuzilmaviy birlikni nazarda tutganligi sababli, unda ta'lim jarayonining tashkiliy holati, o'qitish maqsadi, mazmuni, shakli, metodlari, texnologiyalari, nazorat va baholash mezonlari ko'rsatiladi. Modulli tuzilish o'quv jarayonini tinglovchilarning individual xususiyatlari, salohiyati, bilish mustaqilligi va refleksiyasini rivojlantirishga yo'naltirib tashkil qilishga yordam beradi.

Dasturlarni o'zlashtirish tinglovchilarning modullarni

o'zlashtirganligini bildiruvchi birliklarda (kredit) ifodalanadi. Birliklar orqali o'zlashtirish miqdori, ya'ni modullarning vaqt va mazmun sig'imi belgilanadi. Shunday ekan, birliklar har bir modulning malaka oshirish sikli oxirida rejalashtirilgan natijalaridagi hissasini aniq ko'rsatadi.

Pedagog xodimlar malakasini oshirish modulli-jamg'ariladigan tizimi ularning kasbiy refleksiyasi va ilmiy-metodik kuzatuvda tuziladigan individual ta'lim trayektoriyasini belgilaydi hamda uning mazmunini loyihalashda tizim subyektlarining izchil faoliyatini nazarda tutadi (2.4-jadval).

Malaka oshirish jarayoniga mas'ul tuzilmalar modulli-jamg'ariladigan tizim samaradorligini ta'minlash, hammabop va qulayligiga erishish uchun quyidagilarga e'tibor qaratishlari zarur:

- malaka oshirish jarayonini modulli tashkil etish texnologiyalari va me'yoriy bazasini takomillashtirish;

- modulli-jamg'ariladigan malaka oshirishga sharoit yaratuvchi modullar bankini tuzish, bunda davlat va jamiyat buyurtmasi hamda tinglovchilarning ehtiyojlari aksini topishiga ustuvor munosabatda bo'lish;

- o'quv modullarini ishlab chiqish innovatsion texnologiyalarini yaratish va mavjudlarini takomillashtirish;

- pedagoglar bilan individual ishlash metodikalarini hamda ularning reflektiv ko'nikmalarini rivojlantirish;

- masofadan malaka oshirish tizimi imkoniyatlaridan samarali foydalanish va jarayonni tarmoq orqali tashkil qilish chegaralarini kengaytirish;

- pedagoglarning kasbiy kompetentligini oshirishga qaratilgan o'qitishdan ta'lim natijalariga e'tibor qaratishga o'tish (hosil qilingan kompetensiyalar) va b.

Shunday qilib, modulli-jamg'ariladigan malaka oshirish tizimi tinglovchilarning kasbiy rivojlanishiga doir mustaqil faoliyatini samarali tashkillashtirish imkonini berishi bilan birgalikda joriy holatdagi o'quv jarayoni elementlarini qaytadan ko'rib chiqishni taqozo qiladi.

2.4-jadval.

Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini loyihalashda malaka oshirish tizimi subyektlarining faoliyati

Subyektlar	Faoliyat mazmuni
Malaka oshirish ta'lim muassasalari	<ul style="list-style-type: none"> – o'quv dasturini tayanch va variativ modullarga ajratadi hamda uning elementlarini (maqsadi, mazmuni, shakli, metodlari, vositalari, texnologiyasi, nazorat turi) belgilaydi; – modullarni belgilash, o'zlashtirish natijalarini tahlil qilish va lozim hollarda korreksiyalashga ilmiy-metodik kuzatuvni amalga oshiradi; – malaka oshirish kurslari natijasiga ko'ra o'zlashtirilgan o'quv modullari va soatlari haqida tegishli hujjat beradi
Xalq ta'limi bo'limi metodistlari	<ul style="list-style-type: none"> – ta'lim muassasasida pedagoglarning kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlari tashxisini o'tkazilishini muvofiqlashtiradi hamda umumlashtirgan holda malaka oshirish ta'lim muassasasiga yetkazadi; – pedagoglarning individual ta'lim dasturlari asosida guruhlarni shakllantiradi va malaka oshirish ta'lim muassasasiga taqdim qiladi; – metodik xizmat tomonidan tashkil etiladigan kurslar (m-n, harakatdagi o'quv mashg'ulotlari, mahorat maktablari, qisqa muddatli kurslar) natijalariga ko'ra tegishli hujjat beradi; – pedagog portfoliosining tuzilishini belgilaydi va tahlilini olib boradi.
Ta'lim muassasalari rahbarlari	<ul style="list-style-type: none"> – muassasadagi pedagoglarning kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlari tashxisini o'tkazadi hamda tuman xalq ta'limi bo'limi metodistlariga yetkazadi; – ta'lim muassasasida faoliyat yuritayotgan pedagoglarga tavsiya etilayotgan malaka oshirish dasturlari va ularning tarkibiga kiruvchi modullar haqida ma'lumotlarni yetkazadi; – muassasaning hamda xodimlarning kasbiy

	<p>ehtiyojlari asosida o‘quv modullarini tanlash bo‘yicha maslahatlar tashkil qiladi;</p> <ul style="list-style-type: none"> – malaka oshirish ta’lim muassasasi rahbari bilan kelishilgan holda pedagogning individual ta’lim trayektoriyasini tasdiqlaydi.
Pedagog	<ul style="list-style-type: none"> – tavsiya etilgan malaka oshirish ta’lim dasturlari, o‘quv modullari tarkibidan kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlari asosida tegishli dastur hamda modullarni tanlaydi; – dasturlarning invariant qismi va variativ qismi o‘quv modullarining o‘tkazilish muddatlariga ko‘ra individual ta’lim yo‘nalishini belgilaydi; – individual ta’lim dasturini belgilangan muddatlarda va rejalashtirilgan hajmda bajarilishi mas’uliyatini oladi; – dastur tarkibiga kirgan o‘quv modullarini o‘zlashtirganligi haqidagi ma’lumot va qayd daftarchasini taqdim qiladi; – faoliyati refleksiyasini amalga oshiradi.

Modulli-jamg‘ariladigan tizim vositasida pedagogning individual ta’lim trayektoriyasini amalga oshirishga sharoit yaratish orqali jarayonni individuallashtirishga mumkin qadar ko‘proq erishiladi hamda tizimga innovatsion texnologiyalarni tatbiq qilishga undovchi omil paydo bo‘ladi. Rejalashtirilgan modullarni ma’lum vaqt oralig‘ida va ketma-ketlikda doimiy o‘zlashtirilishi natijasida pedagoglar malakasini oshirishning uzluksizligi ta’minlanadi. Modulli-jamg‘ariladigan tizim mantiqiy tuzilmasiga ko‘ra tinglovchida kasbiy takomillashuv maqsadini mustaqil qo‘yishi, natijalariga ko‘ra mas’uliyatini his qilishiga sharoit paydo qilishi pedagogda doimiy o‘z-o‘zini rivojlantirishga rag‘batni kuchaytiradi va motivatsiyasini oshirishga xizmat qiladi.

2.4-§. Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini loyihalash

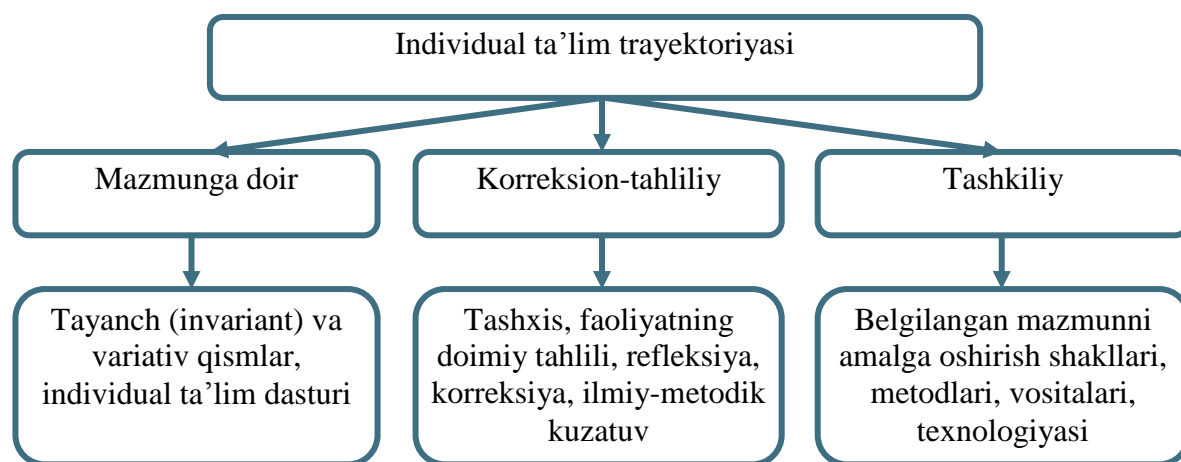
Malaka oshirish ta'lim muassasalari amaliy faoliyati, o'quv reja va dasturlarining tahlili hamda bir necha yillik kuzatishlar kurslarda asosiy e'tibor pedagog xodimlarning umumiy tayyorgarligini, kasbiy kompetentligini takomillashtirilishiga qaratilishini, barcha uchun bir xildagi usul, metodlarning qo'llanilayotganligini, ularning kasbiy xususiyatlari individualizmi, mahorat darajasi va ehtiyojlari yetarlicha inobatga olinmayotganligini ko'rsatdi. Shu nuqtai nazardan, malaka oshirish tizimi oldida kechiktirmasdan hal etilishi lozim bo'lgan muhim vazifalar turibdi. Ulardan biri pedagogni sust obyektдан faol, mustaqil, intiluvchan, raqobatbardosh, ya'ni faoliyatidan ko'zlangan maqsad, vazifalarini tushunadigan, qanday va qay darajada kasbiy mahoratga ega bo'lishi lozimligi, imkoniyati hamda qobiliyatlarini biladigan subyektga aylantirishdir. Demak, pedagogni faol hayotiy, kasbiy pozitsiyasini shakllantirish, dunyoqarashini o'zgartirish, rivojlanishining individual ta'lim trayektoriyasini tuzish orqali kompetentligini muntazam oshirishga yo'naltirish zarur bo'ladi.

Individual ta'lim trayektoriyasi malaka oshirish muhitining chegaralarini, imkoniyatlarini kengaytiradi, pedagoglarda motivlarining mustahkamlanishi, kasbiy kompetentligini uzluksiz rivojlantirishning qulay va samarali vositalarini tanlash hamda amalga oshirishga sharoit yaratadi. Shuningdek, pedagoglarning individual xususiyatlari, qiziqishlari, kasbiy qiyinchiliklari, ehtiyojlari, shaxsiy motivlari, tajribasi, malaka darajasi va ijtimoiy imkoniyatlarini inobatga olishga xizmat qiladi.

Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini tuzish undan kasbiy ehtiyojlari miqdorini anglash, baholay olish, loyihalash va rivojlanish nuqtalarini oldindan ko'ra olish kabi ko'nikmalarga ega bo'lishini talab qiladi. Tadqiqot davomida tinglovchilar bilan o'tkazilgan so'rovnomalar natijalari pedagoglar individual ta'lim trayektoriyasini tuzish va amalga oshirishga ijobiy qarashlari hamda unga ehtiyojlari borligini ko'rsatdi. "Siz individual ta'lim trayektoriyasini tuzish orqali malaka oshirishni samarali deb hisoblaysizmi?", - degan savolga qatnashchilarning ko'pchiligi ijobiy javob bergan bo'lsalar-da, ularning 69 foizidan ortig'i

mustaqil ravishda individual ta'lim trayektoriyalarini tuza olmasliklarini belgilaganlar. Bu esa pedagoglarning malaka oshirish shakli, usullari, vositalari haqida yetarlicha ma'lumotga ega emasliklarini hamda individual ta'lim trayektoriyasini tuzish jarayoniga ilmiy-metodik kuzatuvni uyushtirish lozimligini tasdiqlaydi. Shu bilan birgalikda, bu jarayonda malaka oshirish ta'lim muassasasi o'qituvchilari, metodistlar, tegishli malakaga ega mutaxassislar va pedagogning yaqin o'zaro ta'siri alohida ahamiyat kasb etadi.

Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini tuzilmaviy jihatdan mazmunga doir, korreksion-tahliliy va tashkiliy komponentlarga ajratish mumkin (2.8-rasm).

2.8-rasm. Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasi tuzilmasi

Individual ta'lim trayektoriyasining *mazmunga doir komponenti* malaka oshirish mazmunini belgilaydi. Uning tayanch (invariant) qismi Davlat talablarida belgilangan, ta'lim-tarbiya sifati va pedagogning kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan modullarni o'zlashtirishni, variativ qismi esa kasbiy ehtiyojlar tashxisi natijalari hamda shaxsiy qiziqishlarga ko'ra tanlov asosida belgilanadigan modullarni o'zlashtirishni nazarda tutadi. Bu modullar pedagogning individual ta'lim dasturida o'z aksini topadi.

Korreksion-tahliliy komponent pedagogning kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlari tashxisi, faoliyati davomida doimiy monitoring, o'z-o'zini tahlil va ularning natijalariga ko'ra individual ta'lim trayektoriyasiga o'zgartirishlar kiritishni ifodalaydi, shuningdek, tashkiliy komponentni moslashtirishga

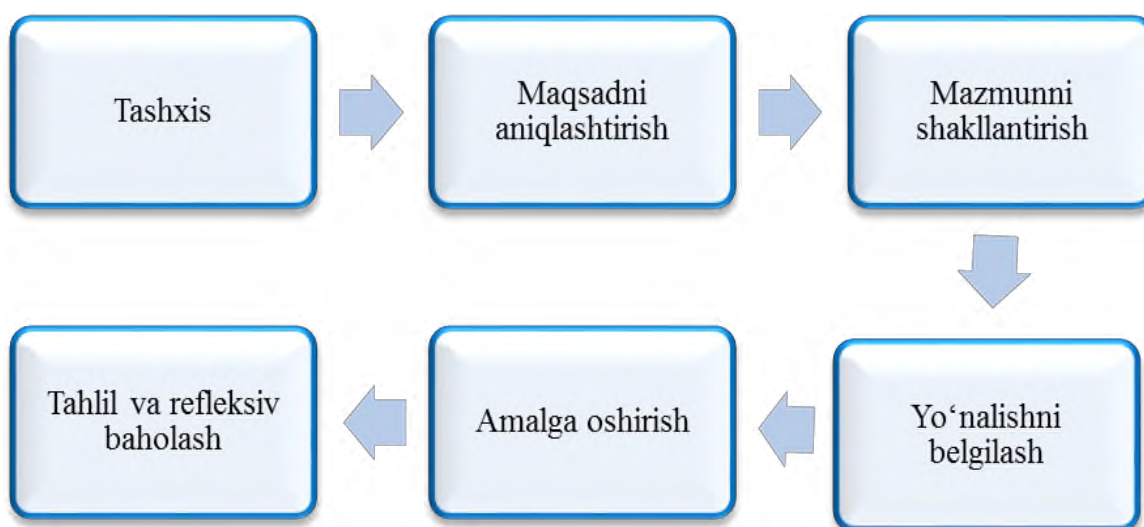
yoʻnaltiriladi. Shu oʻrinda pedagogga individual taʼlim dasturini tuzish va yoʻnalishini belgilashda ilmiy-metodik kuzatuv amalga oshiriladi. Chunki individual taʼlim trayektoriyasini loyihalash hamda amalga oshirish jarayonida MOI oʻqituvchisi va metodistlarning funksional vazifalari oʻzgarib, oʻzaro taʼsir funksiyasi maslahatchi, tahlilchi, tashkilotchi, muvofiqlashtiruvchiga aylanadi.

Tashkiliy komponent belgilangan oʻquv mazmunini oʻzlashtirishning metodik va texnologik usullari yigʻindisini, pedagogning taʼlim faoliyati shakli, metodlari, vositalari hamda qoʻllab-quvvatlovchi omillar kabi metodik tizimni ifodalaydi.

Individual taʼlim trayektoriyasini loyihalashda pedagog va maslahatchi hamkorlikda ishlashlari hamda quyidagilarni inobatga olishlari lozim boʻladi:

- pedagogning umumiy kasbiy tayyorgarligi, ish tajribasi, kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlari;
- kasbiy va ijtimoiy faoliyati holati;
- psixologik xususiyatlari (temperamenti, xarakteri, emotsionalligi va b.), kommunikativ xususiyatlari;
- kasbiy, ijtimoiy, bilish motivlarining shakllanganligi va turgʻunligi;
- optimal qarorlar qabul qila olishi, oʻzi uchun eng qulay hamda samarali shakl va usullarni tanlay olishi;
- refleksiyasi, faoliyati mazmuni, ehtiyojlarini anglashi va b.

Pedagogning individual taʼlim trayektoriyasini tuzish algoritmining tashxis, maqsadni aniqlashtirish, mazmunni shakllantirish, yoʻnalishni belgilash, amalga oshirish, tahlil va reflektiv baholash bosqichlaridan iborat boʻlishi uning mantiqiy zanjirining izchilligi, uzluksizligi hamda tugallanganligini bildiradi (2.9-rasm).

2.9-rasm. Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini tuzish va amalga oshirish algoritmi

Tashxis. Birinchi bosqichda pedagogning boshlang'ich holati, ya'ni ayni vaqtdagi kasbiy mahorati darajasi, kasbiy qiyinchiliklari, ehtiyojlari, qiziqishlari, subyektiv pozitsiyasi, intellektual-ijodiy faoliyatining individual uslubi va o'ziga xos xususiyatlari aniqlanadi. Buning uchun kompleks kasbiy tashxis o'tkaziladi. Tashxis anketa, test, suhbat metodlaridan foydalanib, maslahatchi bilan hamkorlikda o'tkaziladi. Shu o'rinda, alohida ta'kidlash lozimki, pedagogning o'z-o'zini tashxislash, o'z-o'zini tahlil qilish, o'z-o'zini baholay olish tajribasi hamda shaxsiy salohiyati, kasbiy ehtiyojlari, imkoniyatlari chegarasini anglashi va turg'un motivga ega bo'lishi juda ham muhim. Chunki, pedagog o'zini kasbiy anglashi orqaligina faoliyatidan ko'zlangan maqsad va vazifalariga erishish vektorini ko'ra olishi mumkin.

Maqsadni aniqlashtirish. Mazkur bosqichda o'tkazilgan tashxis natijalariga ko'ra malaka oshirish maqsadi (malaka oshirish maqsadining individual tanlovi) va kutiladigan natijalar belgilanadi. Maqsadni belgilashda nafaqat pedagogning kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlari, balki tashqi talablar (davlat va jamiyat buyurtmasi, ta'lim muassasasi ehtiyojlari, ota-onalar, o'quvchilar takliflari) mutanosibligi ham inobatga olinadi.

Mazmunni shakllantirish. Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasi mazmunini loyihalashda mavjud resurslar moslashtiriladi. Avval o'quv rejalarining invariant qismi, ya'ni o'zlashtirilishi lozim bo'lgan (tayanch) modullar bilan tanishtiriladi, keyin esa maslahatchi bilan birgalikda dasturning

variativ qismi shakllantiriladi. Bu qism malaka oshirish o'quv rejalarining variativ modullari, turli metodik tadbirlarda ishtiroki, loyihalar tayyorlash (yoki ilg'or tajribasini) va tatbiq qilish, mustaqil ta'lim hamda pedagogik faoliyatiga doir boshqa ishlardan iborat bo'lishi mumkin. Loyihalangan mazmun qo'yilgan maqsadga erishish uchun egallanadigan kompetensiyalarni to'liq qamrab olishi zarur.

Dasturning metodistlar, pedagogning mutaxassisligiga mos bo'lgan kafedra o'qituvchilari bilan birgalikda ishlab chiqilishi zaruriy taomil bo'lib, unda invariant modullar soni va soatlari miqdori aniq ko'rsatiladi hamda ixtiyoriy miqdordagi variativ modullar belgilanadi.

Yo'nalishni belgilash. Bu bosqichda pedagogning malaka oshirish ta'lim ishtirokchilari bilan o'zaro ta'sir mexanizmi va harakat yo'nalishlari belgilanadi. Unda pedagog maslahatchi bilan hamkorlikda malaka oshirish shakllarini (an'anaviy yoki masofaviy kurslar, harakatdagi o'quv mashg'ulotlari, ustoz-shogird tizimi, stajirovka, bilvosita malaka oshirish, mahorat maktabi, turli metodik tadbirlar va b.), vaqt mezonlari, hisobot, tahlil hamda nazorat turlarini belgilaydi. Individual ta'lim yo'nalishi ta'lim muassasasi rahbari tasdig'idan o'tkazilib, tegishli kelishuvlar asosida me'yoriy jihatdan mustahkamlanganidan so'ng uni amalga oshirish jarayoni boshlanadi.

Amalga oshirish. Belgilangan individual ta'lim yo'nalishi maslahatchining ilmiy-metodik kuzatuvida va shaxsiy tajribalariga tayangan holda amalga oshiriladi. Bu bosqich juda murakkab bo'lib, pedagogning o'z oldiga qo'ygan maqsadiga erishishida sabotliligi va mas'uliyatni zimmasiga ola bilishini belgilaydi. Pedagogning mahorati individual faoliyatini maqsadli tashkillashtirish, samarali amalga oshirish vositalarini qidirish, harakatlarini tahlil qilish mezonlarini belgilashi, tahriray va baholay olishi hamda aniq muddatlar bilan ishlash ko'nikmasida ko'rinadi. Zarur hollarda maslahatchi bilan birgalikda qo'shimcha mutaxassislar jalb qilinadi yoki maslahatlashiladi.

Jarayonda individual ta'lim trayektoriyasi uning maqsadi, mazmuni, amalga oshirish strategiyalari va taktikasi tahriri natijasida o'zgarishi mumkin. Yo'nalish davomida pedagog malaka oshirish shakllari (masalan, an'anaviydan masofaviyga yoki teskarisi), tanlangan variativ modullar (masalan, qaysidir

modullardan voz kechish yoki boshqasini tanlash) va belgilangan vaqtni o'zgartirishi mumkin.

Tahlil va reflektiv baholash. Bu bosqich yakuniy bo'lib, unda jarayondagi faoliyatning ta'limiy mahsulotlari namoyon qilinadi, natijalar tahlil qilinadi va qo'yilgan maqsadga solishtiriladi. Refleksiya individual suhbat, o'z-o'zini baholash, o'z-o'zini tahlil qilish, o'zaro baholash va nazorat, o'zgarishlarni taqqoslash hamda reflektiv esse shakllarida tashkil etiladi.

Shunday qilib, kasbiy rivojlanish individual ta'lim trayektoriyasi pedagogga o'z kompetentligini takomillashtirishga faol intilish, tezkor reflektiv rostdash, ilmiy-metodik kuzatuv asosida kasbiy, shaxsiy individualligini ko'rsatish va isbotlash, qadriyatli-anglangan dunyoqarashi, e'tiqodini yuksaltirish, ilg'or tajribalarini namoyon qilish, ommalashtirish hamda alohida o'ziga xos bo'lgan professionalizmini o'stirishga sharoit yaratadi (2-ildovada pedagogning kasbiy rivojlanish individual ta'lim trayektoriyasini tuzish shakli keltirilgan).

Tadqiqot davomida individual ta'lim trayektoriyasini rejalashtirishda Gant diagrammasidan foydalanildi. *Gant diagrammasi* – ustunchalar ko'rinishidagi diagramma (gistogramma)larning keng tarqalgan shakli bo'lib, biror-bir loyiha rejasi yoki ish grafigini yaqqol tasvirlashda foydalaniladi. Loyihalarni rejalashtirish metodi sifatida qilinadigan ishlar ro'yxati, topshiriqlar va harakatlarning vaqt mezonlarini, bajarilish ketma-ketligini ifodalaydi. Loyihalarni boshqarishda bosqichlar, vazifalar, harakatlarni aks ettirishning standart tarkibiy qismi va muhim vositasi bo'lib xizmat qiladi.

Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini loyihalashda unga ilmiy-metodik kuzatuvni tashkil qilish, maslahatchi va tegishli mutaxassislar bilan faol o'zaro ta'sirni vujudga keltirish, kasbiy kompetentligini oshirishga qaratilgan metodik tadbirlar (an'anaviy, masofaviy kurslar rejasi, metodik tuzilmalar tadbirlari, harakatdagi o'quv mashg'ulotlari, virtual pedagogik uyushmalar, konferensiya, forum, seminar va b.) haqida aniq manzilli ma'lumotlar yetkazish lozim bo'ladi.

Shu o'rinda yana bir innovatsion yondashuvga to'xtalib o'tish o'rinlidir. Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini loyihalashtirishda "yo'l xaritasi" texnologiyasidan (*Roadmap, Roadmapping, Technology roadmap*) foydalanish ularning malaka

oshirish faoliyatini innovatsion rejalashtirish, shaffofligini ta'minlash hamda natijalarga erishishda shaxsiy tanlovi va mas'uliyatini belgilash imkonini beradi.

Tadqiqotchilar tomonidan mazkur atamaga oid bildirilgan fikrlarga murojaat qilganimizda, uni jarayonni rejalashtirishning eng ilg'or va natijaga yo'naltirilgan vositalaridan biri sifatida e'tirof etilishiga guvoh bo'ldik. Jumladan, Yu.Kuzikning ko'rsatishicha, yo'l xaritasi – aniq obyekt, alohida mahsulot, mahsulotlar guruhi, biror-bir texnologiya, o'zaro bog'langan texnologiyalar guruhi, biznes, kompaniya, tarmoq, sanoat, hattoki, siyosiy, ijtimoiy muvaffaqiyatlar rejasi ssenariysining qadambaqadam yaqqol taqdim etilishi [46; 1-b.].

Bir qator tadqiqotchilar (I.N.Pak, Ye.G.Doroshenko, L.B.Xegay) esa “o'quv yo'l xaritasi” tushunchasini loyihalashgan metodik tizimda o'qitish sifatini oshirish va individuallashtirishning samarali vositasi deb, qaraydilar. Ularning fikricha, yo'l xaritasi – yechimi umumiy maqsadga erishishga olib boradigan hamda tashabbuslarni kuzatib borishga imkon beradigan indikator va vazifalarning tuzilmaviy to'plamidir. Yo'l xaritalari loyihalar rivojlanish jarayonini harakatlar rejasining bosqichlari ko'rinishida tuzishning qulay metodi sifatida namoyon bo'ladi. Yo'l xaritalarini tuzish jarayoni loyiha rivojlanishining istiqboldagi maqsadini aniqlashtirish va ularni amalga oshirishning yo'llarini ishlab chiqish imkonini beradi. Demak, yo'l xaritasiga avval qo'llanilgan texnologiyalardan foydalanishning yangi yo'llarini hosil bo'lishini ta'minlaydigan, tartiblangan axborotni yig'ish va jamg'arish orqali uzoq muddatli strategik rejalashtirish vositasi sifatida qarash lozim. Yo'l xaritasi resurslar, bajaruvchilar, muddatlar bilan bog'liq barcha tadbirlar qat'iy ko'rsatilgan odatiy reja va dasturlardan farqli ravishda rejalashtirilgan tadbirlarni amalga oshirish jarayonida vujudga keladigan yangi g'oyalar, texnologiyalar, resurslar asosida oxirgi natijaga erishishning variativligini nazarda tutadi. Yo'l xaritasini tuzish o'quvchiga rejalashtirilgan o'quv faoliyatini vizuallashtirish vositasida o'zining akademik kelajagini ko'rishga yordam beradi hamda individual ta'lim trayektoriyasini mas'uliyat va ishonchli loyihalashga o'rgatadi [60; 104-105-b.].

Pedagogning malaka oshirish yo‘l xaritasi va texnologiyasini ta’riflashda matnda bayon qilingan yondashuvlarga [60] tayangan holda quyidagi xulosalarga keldik.

Malaka oshirish yo‘l xaritasi – pedagogning aniq maqsadga yo‘naltirilgan, shaxsiy mas’uliyatiga asoslangan, kasbiy rivojlanishining eng muhim aspektlariga e’tibor qaratiladigan, malaka oshirish turi, shakli, vositalarini erkin tanlash, ishlab chiqish, ro‘yobga chiqarish hamda kutilgan natijalarga erishishining manzilli, loyihalashgan individual ta’lim trayektoriyasidir.

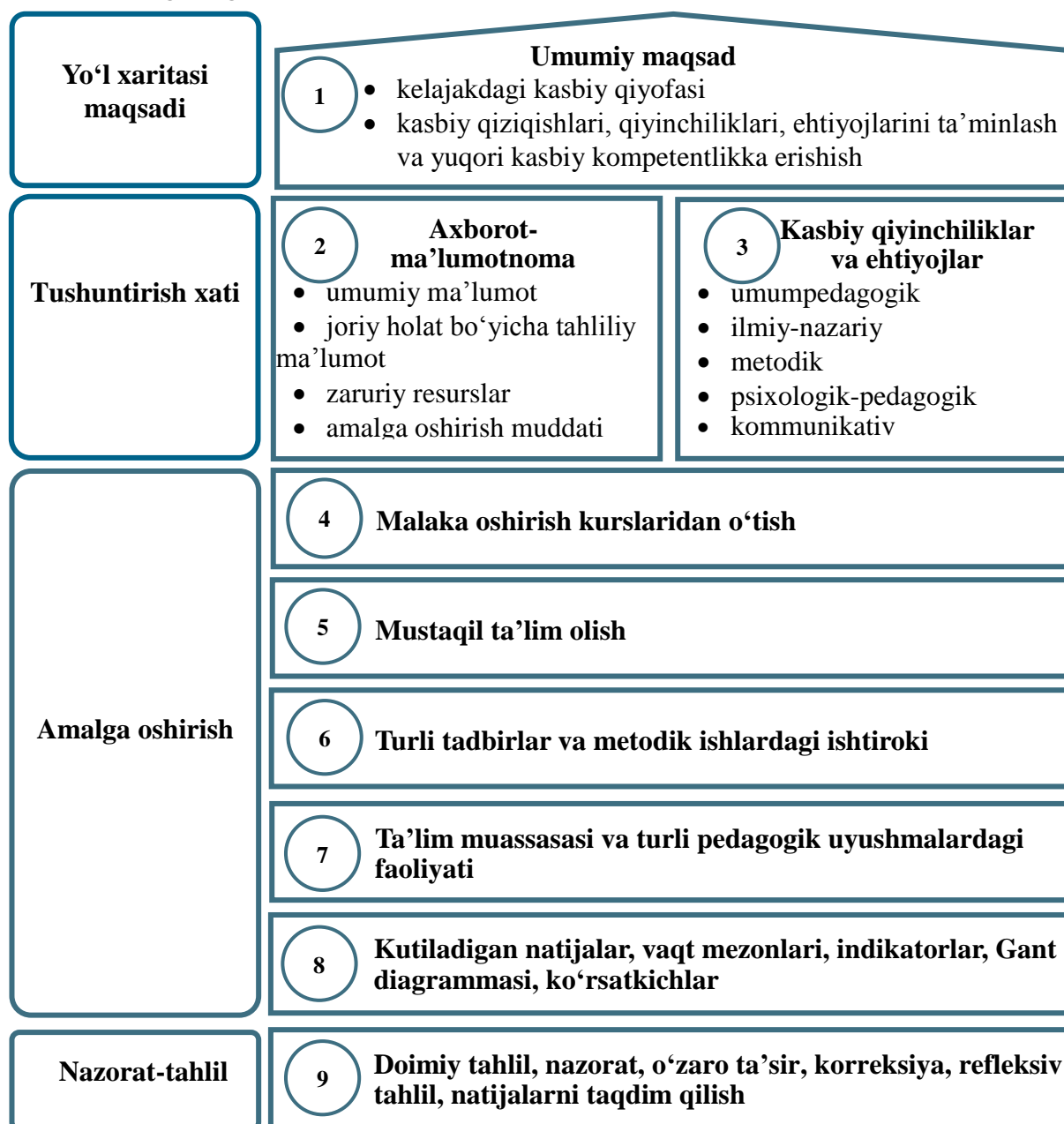
Malaka oshirish yo‘l xaritasi texnologiyasi moslashuvchanlikni nazarda tutib, pedagogning vizual individual ta’lim trayektoriyasini mavjud va ma’qul bo‘lgan yo‘llar, shakl, metod, vositalar asosida maslahatchining ilmiy-metodik kuzatuvda mustaqil tuzish, kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, chuqurlashtirish hamda loyihalangan individual ta’lim yo‘nalishini belgilangan muddatlarda bajarishni ifodalaydi.

Malaka oshirish yo‘l xaritasi texnologiyasi malaka oshirishning bevosita, bilvosita shakllarini erkin tanlash, muassasa, kasbiy uyushmalardagi faoliyati, masofadan o‘qish, axborot resurslaridan foydalanish, turli tadbirlar, metodik ishlardagi ishtiroki, o‘qitishning an’anaviy, innovatsion metodlaridan hamda mustaqil ta’limdan keng foydalanish va uyg‘unlashtirish mumkinligi kabi afzalliklarga ega.

Malaka oshirish yo‘l xaritasi pedagog kasbiy rivojlanishida samarali ilmiy-metodik kuzatuvni tashkil qilish, jarayon ishtirokchilarining o‘zaro ta’sirini muvaffaqiyatli tashkillashtirish, “boshlang‘ich” hamda “yakuniy” manzil (maqsad va natija)larni belgilashning optimal trayektoriyasini tanlashga sharoit yaratadi. Yo‘l xaritasi pedagogning kasbiy rivojlanishiga doir strategik qaror qabul qilish va amalga oshirishning detallashtirilgan rejasini nazarda tutadi. Yo‘l xaritasini ishlab chiqishda “Maqsad – tashxis – rejalashtirish – amalga oshirish – refleksiya” shaklidagi tuzilmaviy yondashuv zarur bo‘lib, u quyidagi savollarga javob topish imkonini beradi: Kasbiy mahoratim (kompetentligim yoki kompetentsizligim) darajasi qay holatda? Pedagogik faoliyatimdan maqsad va vazifalarim nimalardan iborat? Kasbiy kompetentlilik darajam qanday bo‘lishi kerak? Bu darajaga qanday erishaman?

Nima uchun harakat qilishim kerak? Buni qachon va qanday amalga oshiraman?

Malaka oshirish yo‘l xaritasi pedagogning kasbiy rivojlanish vektorini ko‘rsatadi va yo‘l xaritasi maqsadi, tushuntirish xati, amalga oshirish, nazorat-tahlil kabi tarkibiy qismlardan iborat tuzilmaga ega bo‘lishi mumkin (2.10-rasm).

2.10-rasm. Pedagogning malaka oshirish yo‘l xaritasi tuzilmasi

Malaka oshirish yo‘l xaritasini ishlab chiqishda faoliyatning barcha elementlari nazarda tutiladi: tadbirlarni rejalashtirish va tashkillashtirish; maqsad va vazifalarni qo‘yish; vujudga kelishi mumkin bo‘lgan xatarlar va zarur resurslarni baholash; manfaatdor

subyektlarning ishtiroki va tegishli mutaxassislarni jalb etish; harakatlarni kuzatib borish, baholash, natijalarni tahlil qilish va refleksiya.

Malaka oshirish yo‘l xaritasi pedagoglarning kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlarini ta‘minlash, kasbiy-shaxsiy rivojlanish jarayonini boshqarish, turfa xil individual ta‘lim trayektoriyalarini me‘yorlashtirishning samarali vositasidir. Uni muvaffaqiyatli bajarish pedagogning kasbiy rivojlanishi va erishgan natijalarini tashxis qilib borish, korreksion muhit yaratish, refleksiv ko‘nikmalarini takomillashtirish hamda ilmiy-metodik kuzatuv sifatiga bog‘liq bo‘ladi.

Jamg‘ariladigan malaka oshirish tizimi pedagogning individual ta‘lim trayektoriyasini bajarishning samarali mexanizmi bo‘lib xizmat qiladi hamda erishilgan natijalar portfoliosi orqali kasbiy rivojlanish va mustaqil ta‘lim olish faoliyatini moslashuvchan, insonparvarona boshqarish imkonini beradi.

Portfolio pedagogning o‘z faoliyatida tizimlashtirilgan metodik materiallari yig‘indisi bo‘lib, o‘ziga xos yutuqlari jamlanmasi vazifasini bajaradi [32; 11-b.] hamda mustaqil bilim olish, o‘z-o‘zini bilish, o‘z-o‘zini faollashtirish mexanizmlarini “ishga tushirish”ni ta‘minlaydi, shuningdek, motivatsiyani shakllantirishga yordam beradi [42; 1-b.].

Kasbiy faoliyat portfoliosiga pedagogning kasbiy mahorati darajasini belgilash, kompetentligi va faoliyati natijadorligini baholashning zamonaviy shakli sifatida qarash mumkin. Portfolio texnologiyasi pedagogning individual ta‘lim trayektoriyasini amalga oshirishdagi faoliyati mahsulini aniqlash, jamg‘arish, tartiblashtirish va namoyish qilish imkoniyatini beradi. Portfolioda pedagogning kasbiy darajasi, faoliyati (umumiy va tahliliy ma‘lumotlar), malaka oshirishining aniq pedagogik mahsulotlar shaklidagi yutuqlari (metodik ishlanmalar, nashrlar, ilg‘or tajribalar, sertifikatlar), ko‘zlangan maqsad va vazifalarga erishilganligi tahlili (natijalar, mutaxassislar xulosalari), ularga subyektiv munosabati (refleksiya) hamda taqdimotga oid ma‘lumotlar kiritiladi.

Portfolio quyidagi funksiyalarni bajaradi:

- motivatsion (kasbiy muvaffaqiyatlarda yanada ilgarilashni rag‘batlantirishi);

- diagnostik (belgilangan muddatlarda kasbiy rivojlanish darajasini qayd qilib borilishi);
- maqsadni aniqlashtirish (tashxis natijalariga ko‘ra aniq maqsad qo‘yish va ustuvor yo‘nalishlarni belgilash);
- mazmunga doir (malaka oshirishga oid barcha ma‘lumotlarning bir joyda to‘planishi);
- rivojlantiruvchi (butun pedagogik faoliyat davomida ta‘lim jarayoni uzluksizligining ta‘minlanishi);
- reyting (ko‘nikma va malakalarning o‘zlashtirish doirasini ko‘rsatishi);
- taqdimot (yutuqlari va salohiyatini namoyish qilishi);
- loyihalash (kasbiy faoliyati samaradorligini rejalashtirish va oldindan ko‘ra bilish).

Pedagogning kasbiy muvaffaqiyatlar portfoliosi kasbiy o‘sishi, o‘z-o‘zini rivojlantirish namoyishi, faoliyati natijalariga ko‘ra qadrlanishi, rag‘batlantirilishi va xizmat pillapoyalaridan ko‘tarilishi stimuli sifatida qaraladi. Portfolioni qog‘oz ko‘rinishida (ma‘lumotlarning bir papkada jamlanmasi), elektron ko‘rinishda (ma‘lumotlarning raqamli ko‘rinishdagi jamlanmasi) va veb ko‘rinishda (ma‘lumotlarning internet tarmog‘ida jamlanmasi) yuritish mumkin.

Pedagogning individual ta‘lim trayektoriyasi XTXMO jarayoniga ko‘p vektorli yondashuvni joriy qilishning samarali mexanizmi sifatida namoyon bo‘ladi. Ushbu jarayonni pedagogik amaliyotga dolzarb va istiqbolli yo‘nalish sifatida tatbiq qilishda nafaqat malaka oshirish ta‘lim muassasalari yoki metodik xizmat resurslari, balki boshqaruv nuqtayi nazaridan ham yechim zarur. Chunki, XTXMO jarayoniga ko‘p vektorli yondashuvning mazkur modeli tizimning tashkiliy tuzilmasiga ba‘zi bir o‘zgartirishlar kiritish va tegishli me‘yoriy-huquqiy hujjatlar ishlab chiqilishi zarurligini taqozo qiladi.

Quyida pedagog xodimlar malakasini oshirishni ko‘p vektorli yondashuv asosida individuallashtirishning resurs ta‘minoti tahlilini keltiramiz (2.5-jadval).

2.5-jadval.

Pedagogning kasbiy rivojlanish individual ta'lim trayektoriyasini amalga oshirishda samarali boshqaruv resurs ta'minoti tavsifi

Resurs ta'minoti yo'nalishlari	Resurs ta'minoti ko'rsatkichlari
Tashkiliy boshqaruv va me'yoriy-huquqiy resurslar	<ul style="list-style-type: none"> – malaka oshirishga doir me'yoriy hujjatlarga pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini nazarda tutuvchi qo'shimcha va o'zgartirishlar kiritish; – malaka oshirishni modulli dasturlar asosida tashkil qilish; – malaka oshirish samaradorligi hamda pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini tashqi, ichki va refleksiv monitoringini olib borilishini me'yorlash; – ta'lim muassasasi miqyosida pedagoglar kasbiy kompetentligini uzluksiz oshirib borishga sharoit yaratish va yo'naltirish; – malaka oshirish subyektlarining doimiy aloqadorligini va o'zaro ta'siri mexanizmini takomillashtirish; – malaka oshirish jarayonini mumkin qadar pedagogning yashash va ish joyiga yaqinlashtirish choralarini ko'rish; – malaka oshirish natijalariga ko'ra pedagoglarni rag'batlantirib borishni yo'lga qo'yish va jarayonning shaffofligini ta'minlash.
Moliyaviy-iqtisodiy va moddiy-texnik resurslar	<ul style="list-style-type: none"> – tizimda pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini inobatga olgan holda moliyalashtirish mexanizmini yaratish; – ta'lim muassasasi shtat jadvalini individual ta'lim trayektoriyasiga mos holda shakllantirish; – pullik ta'lim xizmatlari ko'rsatish imkoniyatlarini yaratish; – tegishli ta'lim muassasalari zaruriy

	<p>jihozlanishini ta'minlash;</p> <ul style="list-style-type: none"> – ta'lim muassasalarida metodik xonalarni tashkil qilish.
O'quv-metodik resurslar	<ul style="list-style-type: none"> – pedagoglarning uzluksiz malakasini oshirish jarayoniga ilmiy-metodik kuzatuvni tashkil qilish; – malaka oshirishning bevosita, bilvosita, samarali, ko'p vektorli va ko'p darajali shakllarini joriy qilish; – pedagoglar kasbiy kompetentligini oshirishga yo'naltirilgan darslik, o'quv va metodik qo'llanmalar ishlab chiqish; – pedagoglarga metodik ishlanmalarni yaratish va nashr etishga ko'maklashish; – muassasalarda tajriba maydonchalarini tashkil qilish, mahorat darslari, anjumanlar va turli metodik tadbirlar uyushtirish.
Xodimlar resurslari	<ul style="list-style-type: none"> – malaka oshirish ta'lim muassasalari o'qituvchilari ilmiy salohiyatini rivojlantirish; – ta'lim muassasalarida barcha pedagoglarning oliy ma'lumotli bo'lishiga erishish; – pedagoglar sifat tarkibini yaxshilash, oliy toifali o'qituvchilar salmog'ini oshirish.
Axborot resurslari	<ul style="list-style-type: none"> – axborotlarni yaratish va foydalanish uchun AKT vositalarini ko'paytirish; – axborot tarmoqlariga chiqish imkoniyatini yaratish, pedagoglarning tarmoq orqali o'zaro ta'siri va muloqotini uyushtirish; – malaka oshirish kurslari, modullari, turli metodik tadbirlar haqida axborotlarni tezkor yetkazish.
Pedagoglarning ichki resurslari	<ul style="list-style-type: none"> – pedagoglarning kasbiy rivojlanishida ichki va turg'un motivlarini kuchaytirish; – mustaqil ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirish; – pedagogning shaxsiy salohiyatini ko'rsatish, o'zini namoyon qilishiga imkon yaratish; – pedagogning refleksiya.

Keltirilgan fikrlar asosida malaka oshirish tizimida shaxsga yoʻnaltirilgan oʻqitish pedagogning kasbiy rivojlanish individual taʼlim trayektoriyasini mustaqil ravishdagi tanloviga muvofiq loyihalashini tashkillashtirish orqali amalga oshiriladi, degan xulosaga kelish mumkin. Bu jarayonda pedagogga malaka oshirishining samarali modeli boʻladigan individual taʼlim trayektoriyasini tuzishga yetarlichi imkoniyat va shart-sharoitlar yaratish asosiy omil boʻladi. Oʻtkazilgan tadqiqotlar ishni bu shaklda tashkil etish pedagogning malaka oshirish samaradorligi va natijadorligiga boʻlgan masʼuliyatini belgilaydi hamda faoliyatining maqsad, vazifalarini anglangan holda aniqlay olishi, yuritishi, refleksiv koʻnikmalarining rivojlanishi, oʻquv motivlari darajasining koʻtarilishi, qiziqishlari spektrining kengayishini koʻrsatdi.

Ikkinchi bob boʻyicha xulosalar

1. Xalq taʼlimi xodimlari malakasini uzluksiz oshirishning koʻp vektorli modeli motivlashtirish va maqsadni belgilash, konseptual, protsessual-mazmunga doir, refleksiv-kommunikativ komponentlardan tarkib topishi hamda oʻzaro bogʻliq holda bir-birini taqozo qilishi maqsadga muvofiq boʻladi.

2. Tadqiqotda qoʻllanilgan yondashuv va prinsiplar asosida:

– pedagoglarning kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvni amalga oshirish;

– malaka oshirish oʻquv mazmunini zamonaviy talablar asosida modulli shakllantirish va taʼlimning formal, noformal, informal turlarini integratsiyalash;

– malaka oshirish jarayonini individuallashtirish va uzluksizligini taʼminlash kabi tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar aniqlandi.

3. Pedagoglar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvning motivlashtirish va tashxislash, loyihalash va mazmunni belgilash, faoliyatli-amaliy, nazorat-refleksiv kabi iyerarxik bosqichlarda amalga oshirilishi hamda barcha elementlarining sifatli bajarilishi ijtimoiy buyurtma asosida belgilangan maqsadga erishish imkonini beradi.

4. Pedagoglarning tayyorgarlik holati, kasbiy qiyinchiliklari, ehtiyojlarini kompleks tashxislash natijasida ularni umumpedagogik, ilmiy-nazariy, metodik, psixologik-pedagogik,

kommunikativ sohalarga ajratish, XTXMO mazmunini shakllantirishda aynan shu xususiyatlarni e'tiborga olish o'quv reja, dasturlarning variativligi va samaradorligini oshiradi.

5. Ilmiy-metodik kuzatuvni yakka tartibda va guruhli vektorlarda amalga oshirilishi hamda ustoz-shogirdlik, murabbiylik, pedagogik maslahat, kasbiy portfolioni yuritish, o'zaro muloqot, ilg'or tajribani ommalashtirish, mahorat maktabi, kasbiy trening, harakatdagi o'quv mashg'ulotlari kabi shakllarda tashkil etilishi malaka oshirishni tinglovchilarning ish joylariga yaqinlashtirish hamda kasbiy muammolarini o'z vaqtida korreksiyalashga sharoit yaratadi.

6. Modulli-jamg'ariladigan tizim deganda pedagoglarga ularning kasbiy qiyinchiliklari, ehtiyojlari, qiziqishlariga mos holda modullar mazmunini, o'zlariga qulay muddat va o'qitish shakllarini tanlash imkoniyatini hisobga olgan holda tegishli o'quv dasturlarini o'zlashtirish natijalarini jamg'arishni nazarda tutuvchi uzoq muddatli hamda uzluksiz malaka oshirish jarayoni tushuniladi.

7. XTXMO mazmunini shakllantirishda tizim subyektlari, ya'ni, pedagog, ta'lim muassasalari, ta'limni boshqaruv hududiy organlari, malaka oshirish ta'lim muassasalari, vazirlik siklida samarali o'zaro ta'sirning mavjudligi o'quv reja va dasturlarning sifatini ta'minlaydi.

8. Modulli-jamg'ariladigan tizim pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini loyihalash va amalga oshirishda motivatsion omil sifatida ahamiyatga ega. Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasi tuzilmaviy jihatdan mazmunga doir, korreksion-tahliliy hamda tashkiliy komponentlardan iborat bo'lib, quyidagi algoritmni nazarda tutadi: tashxis, maqsadni aniqlashtirish, mazmunni shakllantirish, yo'nalishni belgilash, amalga oshirish, tahlil va refleksiv baholash.

9. Pedagogning kasbiy rivojlanish individual ta'lim trayektoriyasini loyihalashning zamonaviy texnologiyalari sifatida Gant diagrammasi va malaka oshirish yo'l xaritasidan foydalanish jarayonni innovatsion rejalashtirish, shaffofligini ta'minlash, samaradorligi hamda natijadorligini aniqlashning qulay vositasi bo'lib xizmat qiladi.

III BOB. XALQ TA'LIMI XODIMLARI MALAKASINI OSHIRISH TIZIMINI KO'P VEKTORLI YONDASHUV ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH SAMARADORLIGI

3.1-§. Xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirish tizimini ko'p vektorli yondashuv asosida takomillashtirish bo'yicha tajriba-sinov ishlarining tashkil etilishi

Tadqiqotimiz davomida xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirishga ko'p vektorli yondashuv muammolarini nazariy o'rganish, loyihalangan modelni ilmiy asoslash bilan bir qatorda ilgari surilgan g'oyalarni eksperiment tarzida samaradorligini sinab ko'rish zarurati ham mavjud. Ya'ni, "...chuqur o'ylangan va to'g'ri tashkil etilgan tajriba-sinov natijasidagina ishonchli natijalarni qo'lga kiritish mumkin" [121; 6-b.]. Shu asosda tajriba-sinov ishlari olib borildi hamda uning maqsadi sifatida tizimni ko'p vektorli takomillashtirishning tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarini amalga oshirish natijasida tinglovchilar motivatsiyasining ortishi, faollashuvi va refleksiv ko'nikmalarining rivojlanishiga ijobiy ta'sirini kuzatish belgilandi.

Tajriba-sinov ishlarini o'tkazish uchun maydonchalar sifatida A.Avloniy nomidagi XTXQTMOMI va Samarqand, Toshkent, Namangan, Farg'ona viloyatlari XTXQTMOIlari tanlab olindi.

Tajriba-sinov ishlarini tashkil etish bir-biri bilan o'zaro bog'liq, tadqiqot maqsadiga bo'ysunuvchi, shu bilan birgalikda, o'z mazmuni, vazifalari, natijalariga ega bo'lgan ikkita: aniqlovchi va ta'kidlovchi hamda shakllantiruvchi va umumlashtiruvchi bosqichlarda amalga oshirildi.

Aniqlovchi va ta'kidlovchi bosqichda XTXMO tizimi amaliyotida mavjud resurslar, tegishli tuzilmalarning safarbarlik darajasi, birvarakayiga turli yo'nalishlarni o'zaro bog'liqligi asosida jarayonni tashkil qilish imkoniyatlari, tinglovchilarda malaka oshirish motivi hamda faolligi holati tahlil qilindi.

Buning uchun tinglovchilarning shaxsiy malaka oshirish faoliyatlariga ongli munosabati, yetarlicha motivga egaligi, malaka oshirish turlari, shakllari, kasbiy ehtiyojlarini qamrab olishidan qanoatlanish darajasini aniqlashga qaratilgan anketa so'rovnomalari, individual suhbatlar o'tkazildi hamda amaliy jarayonni kuzatish va ta'lim tizimini me'yorlovchi tegishli hujjatlarni o'rganish ishlari olib borildi.

Natijalar tahlilidan tadqiqotning ilmiy farazini aniqlashtirish, dolzarbligini asoslash, nazariy rejalashtirish, XTXMO tizimini ko'p vektorli yondashuv asosida takomillashtirish yo'nalishlari va ularning mazmunini belgilashda foydalanildi. Shuningdek, shakllantiruvchi va umumlashtiruvchi bosqichni o'tkazish hamda tadqiq qilish uchun tegishli materiallar tayyorlandi.

Shakllantiruvchi va umumlashtiruvchi bosqichda tinglovchilarning kasbiy rivojlanishlariga ilmiy-metodik kuzatuvni amalga oshirish, ehtiyojlarga asoslangan modulli o'qitish, jarayonni individuallashtirish hamda uzluksizligiga erishish yuzasidan ishlab chiqilgan tavsiyalarga muvofiq amaliy-metodik faoliyat tashkil etildi. Unga ko'ra tavsiya etilayotgan yondashuvning samaradorligi, tinglovchilarda doimiy ravishda kasbiy kompetentligini rivojlantirib borishga qiziqishning ortishi, malaka oshirish faoliyatlariga anglangan munosabatlari va faolliklarining ortishi darajasi aniqlandi.

Pedagogik tajriba-sinov ishlarini tashkil qilishda malaka oshirish jarayonining o'ziga xos xususiyatlarini inobatga olgan holda, bir vaqtning o'zida parallel guruhlarda kuzatish olib borish imkoni bo'lmaganligi sababli, aniqlovchi va ta'kidlovchi bosqichdagi holat nazorat guruhi, ishlab chiqilgan tavsiyalar asosidagi amaliy-metodik faoliyat davri esa tajriba guruhi sifatida o'rganildi.

Ma'lumki, pedagogika va psixologiyaga oid ko'pchilik ilmiy adabiyotlarda pedagogik muammo yechimining asosiy mezon sifatida shaxsning o'z faoliyatida yuqoriroq darajaga erishishi qabul qilingan. Shu nuqtayi nazardan malaka oshirish tizimiga ko'p vektorli yondashuv samaradorligini belgilashning quyidagi mezonlarini aniqladik:

- tinglovchilarda malaka oshirish motivatsiyasining oshishi;
- tinglovchilarning malaka oshirish faoliyatidagi harakatchanligi;
- tinglovchilarda refleksiv ko'nikmalarining rivojlanishi.
- Amalga oshirilgan tajriba-sinov ishlari jarayonning yuqorida belgilangan ko'rsatkichlari bo'yicha natijadorligini aniqlash uchun yetarli darajada empirik ma'lumotlar to'plash imkonini berdi.

Tinglovchilarda malaka oshirish motivatsiyasining oshishi.
Tinglovchilarda malaka oshirishga bo'lgan qiziqishlari,

motivatsiyasi holati va uning tajriba-sinov jarayonida o'zgarib borishini o'rganishda A.A.Reanning kasbiy faoliyat motivatsiyasi metodikasidan (A.A.Rean modifikatsiyasidagi K.Zamfir metodikasi) [135] foydalandik (3-ilova). Tinglovchilarga taqdim qilingan savolnoma asosida motivatsion majmuaning uchta turi, ya'ni ularning ichki motivatsiyasi (IM), tashqi ijobiy motivatsiyasi (TIM) va tashqi salbiy motivatsiyasi (TSM) tekshirib ko'rildi. Tahlillar natijalarini darajalaganda tinglovchilarning malaka oshirishga bo'lgan motivatsiyasining yuqori darajasi majmuaning $IM > TIM > TSM$ hamda $IM = TIM > TSM$ ko'rinishida, o'rta darajasi oraliq shakllari ko'rinishida, past darajasi esa $TSM > TIM > IM$ ko'rinishida ajratildi.

Tinglovchilarning malaka oshirish faoliyatidagi harakatchanligi. Tinglovchilarning o'z faoliyatlarini loyihalay olishlari, kasbiy mahoratlarini rivojlantirishda malaka oshirishning turli shakllaridan foydalanishlari, o'quv mazmunini ishlab chiqishda ishtiroklari darajasi, mustaqil bilim olish bilan shug'ullanishlari anketa so'rovnomalari orqali o'rganildi (4-ilova). Tinglovchilarda malaka oshirish faolligini orttirish uchun turli metodik tadbirlar o'tkazildi. Shuningdek, "Xalq ta'limi xodimlari malakasini uzluksiz oshirishga ko'p vektorli yondashuv texnologiyasi" hamda "Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini loyihalash va amalga oshirish texnologiyasi" nomli qisqa muddatli malaka oshirish kurslari tashkil qilindi.

Tinglovchilarda refleksiv ko'nikmalarning rivojlanishi. Tinglovchilarning o'z faoliyatlariga ongli munosabatda bo'lishi, malaka oshirish maqsadini anglashi, o'z-o'zini hamda o'zaro nazorat qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun samarali o'zaro ta'sir muhiti va korreksion ilmiy-metodik kuzatuv maydonchasi tashkil etildi. Bu, ayniqsa, tadqiqot doirasida tashkil etilgan harakatdagi o'quv mashg'ulotlarini o'tkazishda sezilarli samaradorlik berdi. Tinglovchilarda mazkur ko'nikmalarning rivojlanishini belgilashda A.Karpovning [43] refleksivlik darajasini aniqlash metodikasidan foydalanildi (5-ilova).

Xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirish tizimiga ko'p vektorli yondashuv samaradorligini aniqlash uchun belgilangan mezonlar quyidagi ko'rsatkichlar bo'yicha o'zgarishi kuzatildi (3.1-jadval):

3.1-jadval.

Malaka oshirish tizimiga ko'p vektorli yondashuv samaradorligini aniqlash mezonlari va ko'rsatkichlari

Mezonlar	Ko'rsatkichlar
Tinglovchilarda malaka oshirish motivatsiyasining oshishi	<ul style="list-style-type: none">– tinglovchilar motivatsiyasining yo'nalishlari va motivlarining o'zgarib borishi;– malaka oshirishga motivatsion tayyorligi;– malaka oshirishga bo'lgan shaxsiy tashabbusi;– o'z-o'zini namoyon qila olishi;– kasbiy muvaffaqiyatlariga doir motivlarining ortishi;– pedagogik mahorati ustuvorligining ortishi;– o'z faoliyatidan qanoatlanishi;– shaxsiy, kasbiy sifatlarining rivojlanishi;– o'quvchilarining o'zlashtirishdagi ijobiy dinamikaning mavjudligi;– ijtimoiy muhit, ta'lim muassasasi va hamkasblari orasidagi mavqeining ko'tarilishi;
Tinglovchilarning malaka oshirish faoliyatidagi harakatchanligi	<ul style="list-style-type: none">– malaka oshirish muhitida faol mo'ljal ola bilishi;– tashabbuskorligi, malaka oshirish shakli va mazmunini belgilashda ishtiroki;– o'z tajribalarini targ'ib qilishi va o'zgalarning tajribalarini o'zlashtira olishi;– malaka oshirish jarayoniga safarbarlik holati;– mustaqil bilim olish ko'nikmasi;– ijodkorligi, o'z faoliyatini loyihalay olishi;– ta'lim muassasasi ichida malaka oshirish jarayonidagi ishtiroki;– hamkasblari bilan faol o'zaro ta'sirga kirisha olishi;– malaka oshirishga doir yangi vazifalar qo'yishi va ularni bajara olishi;– malaka oshirish faoliyatini doimiy kengaytirib borishga tayyorligi.
Tinglovchilarda refleksiv ko'nikmalarining rivojlanishi	<ul style="list-style-type: none">– o'z faoliyatiga ongli munosabati va o'z missiyasini his qilishi;– faoliyatidan maqsadini anglay olishi va uni ijtimoiy voqelik bilan bog'lay olishi;

	<ul style="list-style-type: none"> – o‘z-o‘zini boshqarish, o‘z-o‘zini rivojlantirish, o‘z-o‘zini nazorat qilish ko‘nikmalariga egaligi; – individual ta’lim trayektoriyasini loyihalay olishi; – muvaffaqiyatli faoliyat olib borishi mezonlarini o‘zi belgilay olishi; – zamonaviy ta’lim jarayonidagi o‘zgarishlar va innovatsiyalarni tahlil qila olishi va tushunishi; – malaka oshirish faoliyatidan kutiladigan natijalarni bashorat qila olishi; – zarur hollarda o‘z faoliyatini tezkor korreksiyalay olishi; – turli tashqi manbalardan olingan faoliyatiga doir axborotlarni saralay olishi; – o‘z faoliyatini tashqaridan baholay olishi.
--	---

Demak, XTXMOga ko‘p vektorli yondashuv o‘quv rejasida belgilangan modullarni o‘zlashtirish hamda tinglovchilarning malaka oshirishdan keyingi faoliyatini to‘liq qamrab olish imkonini beradi. Buning uchun jarayonni tashkil qilish, o‘qitish mazmunini ishlab chiqishda malaka oshirish ta’lim muassasalari, metodik xizmat tuzilmalari, pedagoglarning mustaqil ta’limi va o‘z-o‘zini rivojlantirishning uzviyligi hamda mustahkam aloqasini ta’minlash zarur bo‘ladi.

3.2-§. Tajriba-sinov ishlari natijalarining tahlili

Amalga oshirilgan tajriba-sinov ishlari asosida xalq ta’limi xodimlari malakasini oshirish tizimini takomillashtirish, ko‘p vektorli yondashuvning o‘ziga xos xususiyatlari, uni amaliyotga joriy qilishning tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlari, pedagoglar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvni tashkil etish, modulli-jamg‘ariladigan tizim imkoniyatlari va individual ta’lim trayektoriyasini loyihalashga doir tavsiyalar ishlab chiqildi.

XTXMO tizimiga ko‘p vektorli yondashuv asosida pedagoglar malakasini oshirish uzluksizligini ta’minlash natijasida tinglovchilarning motivatsiyasi, faoliyatidagi harakatchanligi va reflektiv ko‘nikmalarining rivojlanish dinamikasi kuzatildi.

Tajriba-sinov jarayonida nazorat guruhlarida 486 nafar, tajriba guruhlarida esa 465 nafar tinglovchilar ishtirok etishdi. Dinamika tinglovchilarda belgilangan mezonlarning rivojlanish ko'rsatkichlari asosida o'rganildi (3.2-jadval).

3.2-jadval.

Tajriba-sinov ishlari uchun tanlangan guruhlardagi tinglovchilar soni va rivojlanish ko'rsatkichlari

Hududiy MOllar	Tinglov -chilar soni	Tajriba guruhi			Tinglov -chilar soni	Nazorat guruhi		
		Yuqo -ri	O'rt a	Pas t		Yuqo -ri	O'rt a	Pas t
Toshkent	101	35	58	8	101	23	47	31
Namangan	107	41	53	13	102	22	50	30
Farg'ona	102	36	59	7	105	22	52	31
Samarqand	101	38	56	7	103	23	48	32
Markaziy institut	54	20	29	5	75	19	33	23
Jami	465	170	255	40	486	109	230	147
Umumiy o'rtacha	93	34	51	8	97	22	46	29

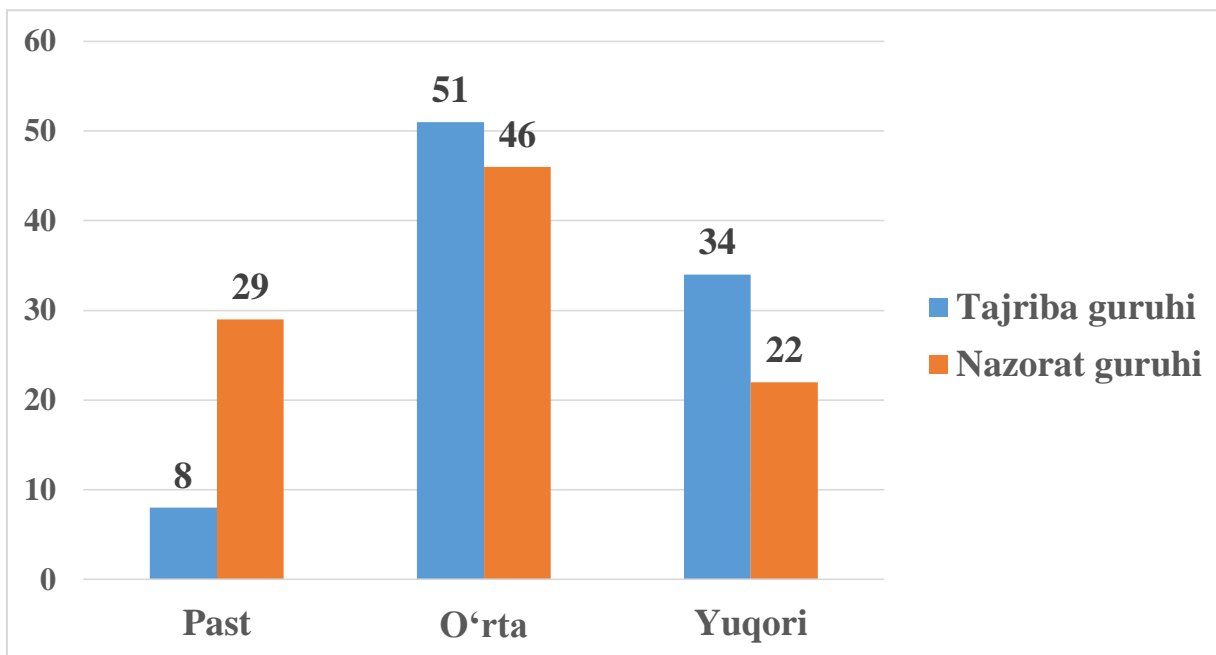
Tajriba-sinov ishlari yakunida nazariy va empirik metodlar asosida zaruriy natijalar aniqlandi. Tadqiqot natijalarining matematik-statistik tahlilini amalga oshirishda Student-Fisher kriteriyasidan foydalanildi. Tahlil uchun jadvalda keltirilgan ko'rsatkichlarning o'rtacha umumiy qiymati chiqarildi va tegishli hisoblashlar o'tkazildi (3.3-jadval).

3.3-jadval.

Tajriba va nazorat guruhlarining tajriba-sinov ishlari yakunidagi umumiy o'rtacha ko'rsatkichlari

Guruhlar	Tinglovchilar soni	Darajalar		
		Yuqori	O'rta	Past
Tajriba guruhi	93	34	51	8
Nazorat guruhi	97	22	46	29

Jadvalda keltirilgan o'rtacha qiymatlarni ustunchalar ko'rinishidagi grafikda ifodalasak, quyidagi holat vujudga keladi (3.1-rasm):

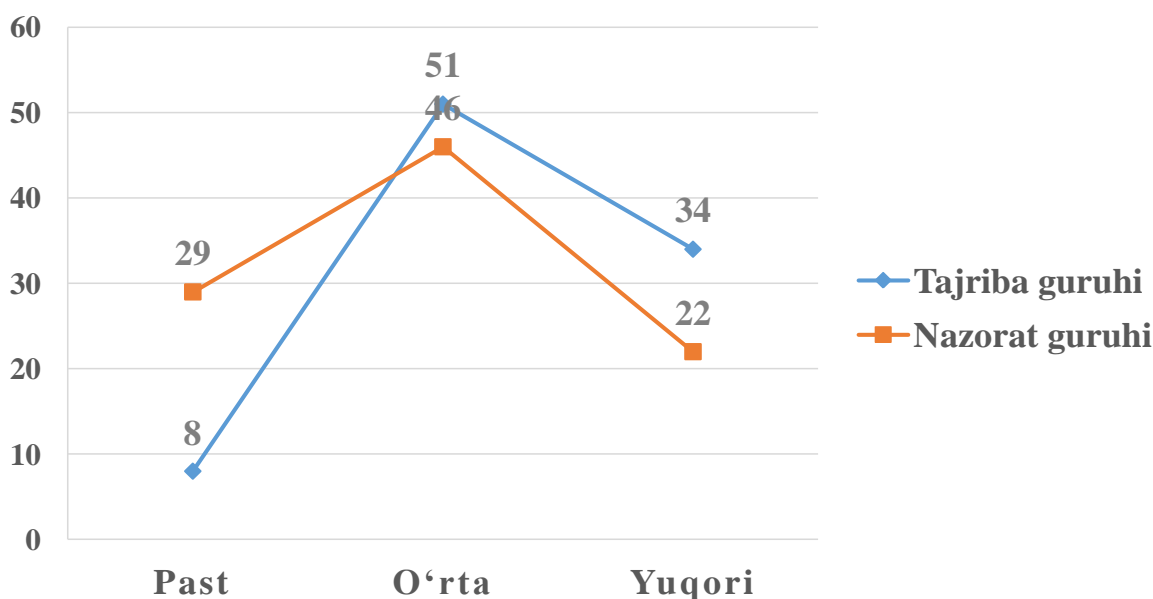
3.1-rasm. Tajriba va nazorat guruhlarining samaradorlik natijalari

Tajriba va nazorat guruhidagi baholash natijalarini mos ravishda 1- va 2-tanlanmalar deb olsak, quyidagi variatsion qatorlarga ega bo'lamiz.

1-tanlanma X_i : yuqori; o'rta; past;
 (tajriba guruhi) n_i : 34; 51; 8;
 $n=93$.

2-tanlanma Y_j yuqori; o'rta;
 past;
 (nazorat guruhi) n_j 22; 46; 29;
 $m=97$

Bu tanlanmalarga mos kelgan poligonlar chizilsa, quyidagi ko'rinishni oladi (3.2-rasm):

3.2-rasm. Tajriba va nazorat guruhlarining qiyoslanma ko'rsatkichlari

Poligonda qayd etilgan kesmalardan anglash mumkinki, bu tanlanmalar uchun mos o'rta qiymatlar ham $X > Y$ shartini qanoatlantirishini oldindan ko'rsatadi. Ularni quyidagi formula asosida hisoblaymiz:

$$\bar{X} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^3 n_i X_i = \frac{1}{93} (34 \cdot 5 + 51 \cdot 4 + 8 \cdot 3) = \frac{1}{93} (170 + 204 + 24) = \frac{398}{93} = 4,2795 \approx 4,3$$

$$\bar{Y} = \frac{1}{m} \sum_{j=1}^3 n_j Y_j = \frac{1}{97} (22 \cdot 5 + 46 \cdot 4 + 29 \cdot 3) = \frac{1}{97} (110 + 184 + 87) = \frac{381}{97} = 3,9278 \approx 3,9$$

Demak, tegishli formulalar yordamida hisoblashlar natijasida olingan $\bar{X} \approx 4,3$ va $\bar{Y} \approx 3,9$ qiymatlar tajriba guruhidagi o'rtacha ko'rsatkichlar nazorat guruhidagidan katta ekanligini bildiradi: $\bar{X} > \bar{Y}$.

Har ikki guruh uchun tarqoqlik koeffitsiyentlari hisoblandi. Shu maqsadda dastlab tanlanma dispersiyalar aniqlandi:

$$D_n = \sum_{i=1}^3 \frac{n_i (x_i - \bar{X})^2}{n-1} = \frac{34(5-4,3)^2 + 51(4-4,3)^2 + 8(3-4,3)^2}{92} = \frac{34 \cdot 0,49 + 51 \cdot 0,09 + 8 \cdot 1,69}{92} \approx \frac{16,66 + 4,59 + 13,52}{92} = \frac{34,77}{92} \approx 0,38$$

$$D_m = \sum_{j=1}^3 \frac{n_j (y_j - \bar{Y})^2}{n-1} = \frac{22(5-3,9)^2 + 46(4-3,9)^2 + 29(3-3,9)^2}{96} =$$

$$\frac{22 \cdot 1,21 + 46 \cdot 0,01 + 29 \cdot 0,81}{96} \approx \frac{26,62 + 0,46 + 23,49}{96} = \frac{50,57}{96} \approx 0,53$$

Tanlanma dispersiyalarni hisoblash natijasida olingan $D_n \approx 0,38$ va $D_m \approx 0,53$ qiymatlarga ko'ra o'rtacha kvadratik chetlanishlar topildi:

$$\tau_n = \sqrt{0,38} \approx 0,62; \quad \tau_m = \sqrt{0,53} \approx 0,73;$$

Bular asosida har ikki guruh uchun hisoblangan variatsiya ko'rsatkichlari quyidagi ko'rinishni oldi:

$$\delta_n = \frac{\tau_n}{X} = \frac{0,62}{4,3} \approx 0,14; \quad \delta_m = \frac{\tau_m}{Y} = \frac{0,73}{3,9} \approx 0,19;$$

Agar statistik alomatning qiymatdorlik darajasini $\alpha=0,05$ deb olsak, u holda ham tajriba guruhida o'rtacha ko'rsatkich nazorat guruhidagi ko'rsatkichdan yuqori bo'lishi aniqlandi. Asoslash uchun hisoblashlar o'tkazamiz:

Laplas funksiyasi jadvalidan statistika uchun kritik nuqta t_{kr} ni

$$\Phi(t_{kp}) = \frac{1-2\alpha}{2} = \frac{1-2 \cdot 0,05}{2} = \frac{0,9}{2} = 0,45$$

tenglikdan aniqlaymiz: $t_{kp} = 1,65$.

Bundan tajriba guruhi uchun baholashning ishonchli chetlanishlari

$$\Delta_n = t_{kp} \cdot \frac{D_n}{\sqrt{n}} = 1,65 \cdot \frac{0,38}{\sqrt{93}} = \frac{0,63}{9,6} \approx 0,07$$

ga tengligini, nazorat guruhida esa

$$\Delta_m = t_{kp} \cdot \frac{D_m}{\sqrt{m}} = 1,65 \cdot \frac{0,53}{\sqrt{97}} = \frac{0,87}{9,8} \approx 0,09$$

ga tengligini ko'rish mumkin.

Hisoblangan natijalardan ishonchli intervalni chiqaramiz.

Tajriba guruhi uchun:

$$\bar{X} - t_{kp} \cdot \frac{D_n}{\sqrt{n}} \leq a_x \leq \bar{X} + t_{kp} \cdot \frac{D_n}{\sqrt{n}}$$

$$4,3 - 0,07 \leq a_x \leq 4,3 + 0,07$$

$$4,23 \leq a_x \leq 4,37$$

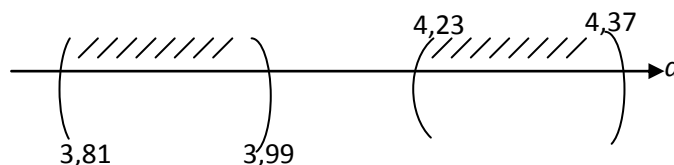
Nazorat guruhi uchun:

$$\bar{Y} - t_{kp} \cdot \frac{D_m}{\sqrt{m}} \leq a_y \leq \bar{Y} + t_{kp} \cdot \frac{D_m}{\sqrt{m}}$$

$$3,9 - 0,09 \leq a_x \leq 3,9 + 0,09$$

$$3,81 \leq a_x \leq 3,99$$

Ushbu natijalar quyidagi geometrik tasvirga ega bo'ladi:

Demak, $\alpha=0,05$ deb olingan qiymatdorlik darajasi tajriba guruhidagi o'rtacha ko'rsatkich nazorat guruhidagi o'rtacha ko'rsatkichdan yuqori bo'lishi yaqqol ko'rinib turibdi.

Keltirilgan natijalar tajriba-sinov ishlarining sifat ko'rsatkichini aniqlash imkonini beradi.

Ma'lumki, $\bar{X}=4,3$; $\bar{Y}=4$; $\delta_n=0,14$; $\delta_m=0,19$ ga teng.

Ko'rsatilgan miqdorlar asosidagi sifat ko'rsatkichlari:

$$K_{y\sigma} = \frac{(\bar{X} - \delta_n)}{(\bar{Y} + \delta_m)} = \frac{4,3 - 0,14}{3,9 + 0,19} = \frac{4,16}{4,09} = 1,02 > 1;$$

$$K_{\sigma\sigma} = (\bar{X} - \delta_n) - (\bar{Y} - \delta_m) = (4,3 - 0,14) - (3,9 - 0,19) = 4,16 - 3,71 = 0,45 > 0;$$

Yuqoridagi natijalarga asoslanib tajriba-sinov ishlarining sifat ko'rsatkichi hisoblanganda rivojlanish dinamikasi samaradorligini baholash mezoni birdan kattaligi ($K_{usb}=1,02>1$) va bilish darajasini baholash mezoni noldan kattaligini ($K_{bdb}=0,45>0$) ko'rish mumkin. Bundan ma'lum bo'ladiki, tajriba guruhi ko'rsatkichlari nazorat guruhidagilardan yuqori miqdorga ega. Ushbu ko'rsatkichlar foizlarda hisoblanganda tajriba guruhidagi samaradorlik nazorat guruhiga nisbatan 11,7% ga oshishiga erishilganligi aniqlandi:

$$\frac{\bar{X}}{3} \cdot 100\% - \frac{\bar{Y}}{3} \cdot 100\% = \frac{4,2795}{3} \cdot 100 - \frac{3,9278}{3} \cdot 100 = \frac{35,17}{3} \approx 11,7\%$$

Demak, yuqorida keltirilgan statistik tahlillar xalq ta'limi xodimlari malakasini oshirishga ko'p vektorli yondashuv tizim samaradorligi va natijadorligini oshiradi, degan farazning tajriba-sinov natijalariga ko'ra tasdiqlanganligini e'tirof etish mumkinligiga asos yaratadi.

Uchinchi bob bo'yicha xulosalar

1. Tadqiqot oldiga qo'yilgan maqsadning amalga oshishi darajasini o'rganish, XTXMO tizimini takomillashtirish uchun amaliyotda sinab ko'rilgan tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlarning ta'lim samaradorligiga ta'siri bo'yicha o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari natijalarining ishonchliligini tasdiqlashda Styudent-Fisher kriteriyasidan foydalanildi.

2. XTXMO tizimini takomillashtirish yo'nalishlarini amaliyotga tatbiq qilish yuzasidan amalga oshirilgan ishlar, ko'p vektorli yondashuv modeli, pedagoglarning kasbiy ehtiyojlari asosida individual ta'lim trayektoriyasini loyihalash hamda ilmiy-metodik kuzatuvni tashkil etishga doir tavsiyalar ta'lim sifatini ta'minlashda ijobiy holatlarni paydo qilishi isbotlandi.

3. Tajriba-sinov ishlari XTXMOga ko'p vektorli yondashuvni belgilangan tashkiliy-pedagogik shart-sharoitlar vositasida tizimga tatbiq etish orqali tegishli ta'lim muassasalari faoliyati natijadorligini oshirishga xizmat qilishi mumkinligiga asos yaratadi.

XULOSA

“Xalq ta’limi xodimlari malakasini oshirish tizimini ko‘p vektorli yondashuv asosida takomillashtirish” mavzusida olib borilgan tadqiqot ishi natijasida quyidagi xulosalarga kelindi:

1. Pedagog xodimlar kasbiy mahoratiga qo‘yilayotgan talablarning ortib borishi, mazkur vazifa yuklatilgan XTXMO tizimini modernizatsiya qilish, barcha resurslaridan optimal foydalanish, tinglovchilarning kasbiy ehtiyojlari, individual xususiyatlari, imkoniyatlarini inobatga olgan holda malaka oshirishning turli shakllarini erkin tanlash, o‘z-o‘zini rivojlantirish va mustaqil bilim olishini rag‘batlantirishga qulay sharoitlar yaratishni taqozo qiladi.

2. XTXMO tizimiga ko‘p vektorli yondashuv malaka oshirish ta’limi maqsadiga erishishda uning barcha subyektlari, resurslari, turlari va shakllarini safarbar qilgan holda innovatsion tajribalarni yagona yondashuvga integratsiyalashni ifodalaydi.

3. Xalq ta’limi xodimlari malakasini uzluksiz oshirishning loyihalangan ko‘p vektorli modeli jarayonning ijobiy dinamikasini belgilovchi turli vektorlarni uyg‘unlashtirish, malaka oshirishning barcha turlarini (formal, noformal, informal) maqbul qo‘llashni ta’minlaydi hamda samaradorlikka erishishga sharoit yaratuvchi o‘zaro bog‘liq bo‘lgan komponentlar (motivlashtirish va maqsadni belgilash, konseptual, protsessual-mazmunga doir, reflektiv-kommunikativ) tizimini ifodalaydi.

4. Ilmiy-metodik kuzatuv uzluksiz malaka oshirishda butun tizimni ifoda etib, innovatsion jarayon sifatida jamiyatning pedagog xodimlar kasbiy kompetentligiga qo‘yadigan talablari, ularning shaxsiy ehtiyojlarini ta’minlash, motivlarini chuqurlashtirish, individual xususiyatlarini e’tiborga olish va kasbiy faoliyatlariga qulay sharoitlar yaratishni nazarda tutadi. Shuningdek, muayyan muammoli vaziyatlarda pedagoglarning shaxsiy tajribalari asosida maqbul qarorlarni mustaqil qabul qilish, reflektiv qobiliyatlarini rivojlantirish, ijobiy o‘zaro ta’sir muhitini shakllantirish, pirovard natijada ta’lim sifati va samaradorligiga erishishni ta’minlaydi.

5. Pedagoglar kasbiy rivojlanishida ilmiy-metodik kuzatuvni amalga oshirishda motivlashtirish va tashxislash, loyihalash va mazmunni belgilash, faoliyatli-amaliy, nazorat-reflektiv

bosqichlarida barcha elementlarning sifatli bajarilishi ijtimoiy buyurtma asosida ifodalangan maqsadga erishish imkonini beradi. Ilmiy-metodik kuzatuvni yakka tartibda va guruhli vektorlarda amalga oshirilishi barcha ishtirokchilarning imkoniyatlari hamda xususiyatlarini inobatga olishga sharoit yaratadi.

6. XTXMO mazmunini modulli shakllantirishda o'quv rejalarining invariant va variativ qismlarining belgilanishi tizimga qo'yilayotgan vazifalar, ta'lim rivojlanishining zamonaviy muammolari bilan birgalikda pedagoglarning kasbiy ehtiyojlarini inobatga olish, tezkor rostdash, mumkin qadar ish joylariga yaqinlashtirish, tegishli o'quv modullarini o'zlashtirish natijalarini jamg'arishni nazarda tutuvchi uzoq muddatli hamda uzluksiz malaka oshirishni joriy qilish imkonini beradi.

7. Malaka oshirish subyektlarining tizimli o'zaro ta'siri hamda faolligi XTXMO ishtirokchilari orasidagi doimiy va uzviy aloqani vujudga keltirish, o'quv mazmunini ishlab chiqishda tinglovchilarning ishtirokini ta'minlash, butun faoliyat davrini qamrab olish orqali uzluksiz malaka oshirish jarayonini shakllantirish uchun asos bo'ladi.

8. Pedagogning kasbiy rivojlanishida o'z ta'lim faoliyatini loyihalashning bir-birini taqozo qiluvchi uchta darajaga ajratilishi tinglovchini ta'lim obyektidan o'z kasbiy mahoratini doimiy oshirib borishning faol subyektiga aylantirish, o'quv mazmunini kasbiy ehtiyojlari tashxisi natijasida shaxsiy ishtiroki asosida belgilash, jarayonni optimal rejalashtirish, moslashtirish, refleksiv tahlil qilish, konsultativ yordam ko'rsatish va ta'lim maqsadiga erishishda ichki salohiyatini to'g'ri yo'naltirish imkonini beradi.

9. Individual ta'lim trayektoriyasini tuzishga sharoitlar yaratilishi pedagogning malaka oshirish samaradorligi, natijadorligiga bo'lgan mas'uliyatining ortishi, faoliyatidan maqsad, vazifalarini anglangan holda belgilay olishi, ro'yobga chiqarishi, refleksiv ko'nikmalarining rivojlanishi, o'quv motivlari darajasining ko'tarilishi va qiziqishlari spektrining kengayishi hamda nafaqat malaka oshirish, balki butun ta'lim jarayonida mustaqilligining ortishini ko'rsatdi.

Mavzuga oid olib borilgan tadqiqotlarda belgilangan XTXMO tizimidagi mavjud muammolar va ularning yechimiga qaratilgan yondashuvlar kelgusida tizimning samaradorligini

oshirish hamda yanada takomillashtirishga qaratilgan quyidagi tavsiyalarga e'tibor qaratish lozimligini ko'rsatdi:

- XTXMOni tashkil qilishda tizimning barcha subyektlari, resurslari, malaka oshirish turlari, shakllari integratsiyasi va o'zaro ta'sirini kuchaytirishga qaratilgan boshqaruv yechimi sifatida huquqiy-me'yoriy hujjatlarga tegishli qo'shimchalar kiritish;

- pedagoglarning muayyan vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish, innovatsion yechimlarga ega bo'lish hamda ilg'or tajribalarini namoyon qila olish kompetentligini rivojlantirishga qaratilgan qo'llab-quvvatlash va ilmiy-metodik kuzatuv mexanizmlarini kuchaytirish;

- pedagoglar kasbiy qiyinchiliklari, ehtiyojlari tashxisini muntazam o'tkazib borish, kompleks monitoring asosida ularning bankini shakllantirish, shuningdek, muntazam ravishda o'z-o'zini tashxislab borishi va refleksiyasiga e'tibor qaratish;

- tinglovchilarning malaka oshirish o'quv mazmunini shakllantirishda ishtirokini ta'minlashga qaratilgan texnologiyalarni takomillashtirish;

- malaka oshirish o'quv mazmunini shakllantirish modulli texnologiyalarini rivojlantirish, tabaqalashtirilgan, variativ dasturlar to'plamini yaratish va tinglovchilarni oldindan xabardor qilish mexanizmlarini kuchaytirish;

- pedagoglarning kasbiy mahoratini rivojlantirishga qaratilgan faoliyatidagi har bir harakatni inobatga oluvchi kreditlarga asoslangan modulli-jamg'ariladigan tizimni joriy qilishga erishish;

- malaka oshirish jarayonini mumkin qadar tinglovchilarning ish joylariga yaqinlashtirish, ularning individual xususiyatlari, imkoniyatlari va boshqa sharoitlarini hisobga oluvchi individual ta'lim trayektoriyasi asosida tashkil qilish texnologiyalarini takomillashtirish;

- jarayonda malaka oshirishning noformal va informal shakllari salmog'ini kengaytirish, turli pedagogik klublar, birlashmalar, internet muhitida kasbiy tarmoqlar tashkil qilishga e'tiborni kuchaytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

Normativ-huquqiy hujjatlar va metodologik ahamiyatga molik nashrlar

1. Ўзбекистон Республикасининг Конституцияси. – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 14-сон, 213-модда, 22-сон, 406-модда.
2. Ўзбекистон Республикасининг “Таълим тўғрисида”ги Қонуни. – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 й., 41-сон, 543-модда.
3. Ўзбекистон Республикасининг “Кадрлар тайёрлаш миллий дастури тўғрисида”ги Қонуни. – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2013 й., 41-сон, 543-модда.
4. Каримов И.А. Ўзбекистон: миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура. – Т.: “Ўзбекистон”, 1996. – Ж.1. – 364 б.
5. Каримов И.А. Ватан саждагоҳ каби муқаддасдир. – Т.: “Ўзбекистон”, 1996. – Ж. 3. – 369 б.
6. Каримов И.А. Хавфсизлик ва барқарорлик йўлида. – Т.: “Ўзбекистон”, 1998. – Ж. 6. – 409 б.
7. Каримов И.А. Юксак маънавият – енгилмас куч. – Т.: “Маънавият”, 2008. – 107 б.
8. Каримов И.А. Бизнинг йўлимиз – демократик ислохотларни чуқурлаштириш ва модернизация жараёнларини изчил давом эттириш йўлидир. – Т.: “Ўзбекистон”, 2012. – Ж. 20. – 159 б.
9. Мирзиёев Ш.М. Эркин ва фаровон, демократик Ўзбекистон давлатини биргаликда барпо этамиз. – Т.: “Ўзбекистон”, 2016. – 56 б.
10. Мирзиёев Ш.М. Танқидий таҳлил, қатъий тартиб-интизом ва шахсий жавобгарлик – ҳар бир раҳбар фаолиятининг кундалик қоидаси бўлиши керак. – Т.: “Ўзбекистон”, 2017. – 104 б.
11. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2004 йил 21 майдаги “2004-2009 йилларда мактаб таълимини ривожлантириш умуммиллий дастури тўғрисида”ги ПФ-3431-сон Фармони. – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2004 й., 21-сон, 250-модда.

12. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида”ги ПФ-4947-сон Фармони. – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.

13. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 26 сентябрдаги “Педагог кадрларни тайёрлаш, халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПҚ-3289-сонли қарори. – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 2017 й.

14. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2006 йил 16 февралдаги “Педагог кадрларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш тўғрисида”ги 25-сон қарори. – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами, 2006 й., 6-7-сон. – 39-модда.

15. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2017 йил 28 декабрдаги “Педагог ходимларни қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини оширишни ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 1026-сон қарори. – Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари маълумотлари миллий базаси, 29.12.2017 й., 09/18/1026/0497-сон.

16. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирининг 2011 йил 4 июлдаги “Узлуксиз методик хизмат кўрсатиш тизимини такомиллаштириш тўғрисида”ги 144-сонли буйруғи.

17. Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигининг 2016-2017 ўқув йили асосий кўрсаткичлари.

18. Incheon Declaration / Education 2030: Towards inclusive and equitable quality education and lifelong learning for all [Word Education Forum, 19-22 may, 2015, Incheon, Republic of Korea.

Monografiya, ilmiy maqola, patent, ilmiy to'plamlar

19. Абдукуддусов О. Малака ошириш тизимида педагогик инновациялардан фойдаланиш // Халқ таълими. – Тошкент, 1999. – №6. – Б. 49-52.

20. Асмолов А.Г. Стратегия развития вариативного образования: мифы и реальность // Магистр. – Москва, 1995. – № 1. – С. 23-27.

21. Бобровникова Е.Р., Фоменко С.Л. Научно-методическое сопровождение деятельности современного учителя // Педагогическое образование в России. – Москва, 2014. – № 2. – С. 49-53.

22. Боймуродова Г.Т. Замонавий таълимда узлуксиз малака ошириш тизими // Замонавий таълим. – 2014. – № 2. – Б. 26-30.

23. Вдовина С.А., Кунгурова И.М. Сущность и направления реализации индивидуальной образовательной программы // Интернет журнал «Науковедение». – 2013. – № 6. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://naukovedenie.ruPDF40PVN613.pdf> (д. о: 19.09.2016).

24. Вершловский С.Г. Теоритические и организационные проблемы постдипломного педагогического образования // Педагогика. – Москва, 2010. – № 5. – С. 7-9.

25. Возгова З.В. Методологический регулятив развития системы непрерывного повышения квалификации научно-педагогических работников. – М.: “АПК и ПРО”, 2010. – 239 с.

26. Воропаева Е.Э. Методическое сопровождение совершенствования готовности педагога к инновационной деятельности // Политематический сетевой электронный научный журнал КубГАУ. – 2014. – №101(07), с.1-13. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.cyberleninka.ru/article/n/metodicheskoe-soprovoydenie-sovershenstvovaniya-gotovnosti> (д.о: 17.06.2017).

27. Газман О.С. Педагогика свободы: путь в гуманистическую цивилизацию XXI века // Новые ценности образования. – Вып.6. – М.: “Инноватор”, 1996. – С. 10-38.

28. Гареев В.Б., Куликов С.И., Дурко Е.М. Принципы модульного обучения // Вестник высшей школы. – Москва, 1987. – № 8. – С. 30 – 33.

29. Goldschmid B., Goldschmid M.L. Modular Instruction in Higer Education // Higher Education. – 1972. – Nr. 2. – P. 15 – 32.

30. Гончарова А.С., Чумичева Р.М. Организация индивидуальной образовательной траектории обучения бакалавров // Вестник НГПУ. – Новосибирск, 2012. – № 2. – С. 3-11.

31. Губанова М.И. Педагогическое сопровождение социального самоопределения старшеклассников // Педагогика. – Москва, 2002. - № 9. – С. 32-39.

32. Данияров Б.Х. “Яхши муаллим – сифатли таълим” номли ташкилий-методик тадбирлар комплекси – педагогик инновация сифатида // Узлуксиз таълим. – Тошкент, 2015. – № 1. – Б. 3-13.

33. Джураев Р.Х. Непрерывное образование и профессиональное развитие педагога // Узлуксиз таълим.. – Тошкент, 2014. – № 1. – С. 39-45.

34. Долженко О.В. Университет и образование: между прошлым и будущим // Педагогика и просвещение. – Москва, 2013. – № 1. – С. 19-36.

35. Жўраев Р., Ибрагимов Х. Педагогик жамоанинг инновацион фаолияти // Халқ таълими. – Тошкент, 2004. – № 2. – Б. 4-8.

36. Забоева М.А. К вопросу о соотношении понятий “педагогическое сопровождение” и “педагогическая поддержка” // [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.shgpi.edu.ru/files/nauka/vestnik/2013> (д.о: 2.06.2016).

37. Зверева М.В. О понятии “дидактические условия” // Новые исследования в педагогических науках. – М.: Педагогика. – 1987. – № 1. –С. 29-32.

38. Зеер Э.Ф. Психологическое сопровождение профессионального становления предпринимателей по ремесленным видам деятельности / Э.Ф. Зеер, Д.П. Заводчиков, А.М. Павлова. – Екатеринбург: “РГППУ”, 2005. – 170 с.

39. Иноятлов У.И. Халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш таълими сифати ва самарадорлигини таъминлашда замонавий ёндашувлар // “Халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш таълими сифати ва самарадорлигини таъминлашнинг долзарб масалалари” мавзусидаги респ. илмий-амалий конф. мат.тўп. – Тошкент, 2017. – Б. 11-14.

40. Кадырова Ф., Кадырова З. Образование как фактор качественного развития демократического общества // Педагогик таълим. – Тошкент, 2013. – № 2. – С. 15-20.

41. Казакова Е.И. Процесс психолого-педагогического сопровождения // На путях к новой школе. – Санкт Петербург, 2009. – №1. – С. 36-46.

42. Калмыкова И.Р. Портфолио как средство самоорганизации и саморазвития личности // Образование в современной школе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.uroki.ru/rus_k_metodkopilkaportfolio.htm (д.о: 3.10.2017).

43. Карпов А.В. Рефлексивность как психическое свойство и методика её диагностики // Психологический журнал. – Москва, 2003. – Т. 24. – №5. – С. 45-47.

44. Киямов Н.С. Муסיқа ўқитувчисига қўйилган замонавий педагогик талаблар // Узлуксиз таълимда янги педагогик ва информацион технологиялар. Республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Самарқанд, 2003.– 2-қисм. – Б. 67-68.

45. Концептуальные основы разработки и внедрения многоуровневой системы непрерывного повышения квалификации профессионально-педагогических кадров / В.В.Латюшин, руководитель проекта, В.В.Базелюк, Р.С.Димухамметов, Л.И.Дудина – Челябинск: ООО «Издательство РЕК-ПОЛ», 2009. – 152 с.

46. Кузик Ю. Что такое дорожная карта // Популярны нанотехнологии [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://popnano.ru/analit/index.php?task=view&id=1087> (д.о: 9.09.2015).

47. Кутузов А.В. Сущность индивидуализации образования в современной школе // Учёные записки

Забайкальского государственного университета. Серия: педагогические науки. – Чита, 2012. – №5. – С. 183-190.

48. Knowles, M.S. The Adult Learner: The Definitive Classic in Adult Education and Human Resource Development / M.S. Knowles, E.F. Holton III, R.A. Swanson. 6th ed. L.: ELSEVIER Butterworth Heinemann, 2005. – 189 p.

49. Марданов Ш.Қ. Янги таълимий кадриятлар асосида педагог кадрларни тайёрлаш ва малакасини ошириш. – Т.: “Фан”, 2006. – 228 б.

50. Маркова А.К. Психологические проблемы повышения квалификации // Педагогика. – Москва, 1992. – № 9-10. – С. 65-67.

51. Маскаева А.М. Проектирование ИОТ обучающихся // Инициативы 21 века. – Москва, 2010. – №3. – С. 23-24.

52. Махотин Д.А. Многовекторная модель дополнительного профессионального образования: подходы и перспективы реализации // Вестник РМАТ. – Москва, 2014. – №4. – С. 98-102.

53. Муранов Б.И., Аминов Р.А., Шокирова Ф.А. Педагог кадрлар касбий маҳоратларини такомиллаштириш // Халқ таълими. – Тошкент, 2011. – №1. – Б. 97-100.

54. Научно-методическое сопровождение персонала школы: педагогическое консультирование и супервизия / Под редакцией М.Н.Певзнера, О.М.Зайченко. – Великий Новгород: НовГУ им. Ярослава Мудрого; Институт образовательного маркетинга и кадровых ресурсов, 2002. – 316 с.

55. Нишонова С. Таълимни инсонпарварлаштириш ва культурология масалалари // Халқ таълими. – Тошкент, 2007. – № 4. – Б. 4-9.

56. Новиков М.В. Действующая модель непрерывного педагогического образования // Инновации в непрерывном образовании. – Барнаул, 2011. – № 3. – С. 3-7.

57. Олимов Ш.Ш., Рахимова Н.А. Малака ошириш жараёнида семинар-тренинглари ташкил этиш – педагогик технологияларни ўрганиш ва татбиқ қилишнинг муҳим воситаси // Тафаккур ва талқин. – Бухоро, 2016. – № 5. – Б. 129-133.

58. Онушкин В.Г. Кулюткин Ю.Н. Непрерывное образование – приоритетное становление науки // Педагогика. – Москва, 1992. – № 2. – С. 86-90.

59. Owens G. The Module in “Universities Quarterly” // Universities Quarterly, Higher education and society. – Vol. 25. – Nr. 1. – P. 20 – 27.

60. Пак Н.И., Дорошенко Е.Г., Хегай Л.Б. Учебные дорожные карты как средство личностно ориентированного обучения // Образование и наука. – Екатеринбург, 2015. – № 8 (127). – С. 97-111.

61. Постников П.Г. Научно-методическое сопровождение профессионального поведения учителя // Образование и наука. – Екатеринбург, 2005. – № 4(34). – С. 27-37.

62. Рахманкулова Н.Х., Бахрамов А.А. Халқ таълими ходимларининг малака ошириш курсларидан кейинги фаолиятларини педагогик қўллаб-қувватлаш масалалари // “Халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш таълими сифати ва самарадорлигини таъминлашнинг долзарб масалалари” мавзусидаги респ. илмий-амалий конф. мат.тўп. – Тошкент, 2017. – Б. 19-23.

63. Решетников В.Г. Организационно-методическое сопровождение и методическая поддержка деятельности педагогов в условиях модернизации образования // Омский научный вестник. – Омск, 2013. – № 5. – С. 174-177.

64. Rosenbaum L., Rosenbaum W. Morale and productivity consequences of group leadership style, stress, and type of task. Journal of Applied Psychology, 1971. – №55. – P. 343-348.

65. Russell J.D. Modular Instruction // A. Guide to the Design, Selection, Utilization and Modular Materials. Minneapolis, Minnesota: Burgess Publishing Company. – 1974. – P. 164.

66. Савинова Л.Ф. Современные модели повышения квалификации: опыт, проблемы, перспективы // Научные обеспечение системы повышения квалификации кадров. – Челябинск, 2013. – № 3-4 (16-17). – С. 5-12.

67. Сперанская Н.И., Яцевич О.Е. Самопроектирование индивидуального образовательного маршрута студента: миф и

реальность // Вестник ОГУ. – Оренбург, 2016. – № 2 (190). – С. 56-61.

68. Стерлягова Е.В. Обучение старшекласников по индивидуальным учебным планам // Педагогика. – Москва, 2014. – № 2. – С. 40-44.

69. Умумий ўрта таълим мактабларида модулли ўқитиш жараёнини технологик таъминлашнинг назарий-методологик асослари / Сафарова Р.Г. ва бошқ. – Т.: Чўлпон номидаги НМИУ, 2015. – 100 б.

70. Ускова С.А. Сопровождение как базовая категория современной педагогики: теоритическое обоснование // Человек и образование. – Санкт Петербург, 2013. - № 2 (35). – С. 84-88.

71. Фоменко С.Л. Научно-методическое обеспечение становления педагогического коллектива как субъекта реализации компетентностной модели образования: теория и практика. – М.: “АПК и ППРО”, 2011. – 246 с.

72. Фомина Н.В. Формирование положительной мотивации на уроках математики как средство повышения эффективности обучения // Инновационные направления развития дополнительного профессионального педагогического образования. Матер. межд. конф., 10 октября-13 ноября. – Донецк, 2016. – Т 2. – С. 445-451.

73. Фишман Б.Е. Педагогическая поддержка саморазвития педагогов в профессиональной деятельности. Концептуальные основы региональной системы // Педагогическое образование и наука. – Москва, 2004. – № 3. – С. 20-28.

74. Хидоятова Д.А. Малака ошириш жараёнида интерфаол методлардан фойдаланиш. – Т.: “ADU MATBUOT-KONSALT”, 2014. – 196 б.

75. Хуторской А.В. Современные педагогические инновации на уроке // интернет-журнал «Эйдос». – 2007. – 5 июля. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.eidos.ru/journal/2007/0705-4.htm> (д. о: 26.01.2015).

76. Чориев А., Чориев И. Педагогиканинг методологик асоси ва илмий тадқиқот методлари. – Тошкент: Nishon noshir, 2016. – 248 б.

77. Чориев Р.К. Малака ошириш тизимини модернизациялашнинг ўзига хос хусусиятлари // Замонавий таълим. – Тошкент, 2014. – №2. – Б. 22-25.

78. Шапошникова Н.Ю. Индивидуальная образовательная траектория студента: анализ трактовок понятия // Педагогическое образование России. – Екатеринбург, 2015. – № 5. – С. 39-44

79. Шарипов Ш.С., Исянов Р.Г., Уразова М.Б. Модель развития модульной компетентности преподавателей в условиях образовательного кластера // Педагогика. – Ташкент, 2014. - № 5. – С. 3-11.

80. Шодиев Н. Непрерывное повышение квалификации – важнейшее условие подготовки преподавателей общеобразовательных предметов к осуществлению экономического образования и воспитания учащихся профессиональных колледжей // “Иқтисодиётни эркинлаштириш ва жамиятни модернизациялаштириш шароитида кадрлар малакасини ошириш ва қайта тайёрлаш муаммолари” мавзусидаги респ. илмий-амалий анжумани матер. – Самарқанд, 2006. – Б. 222-224.

Foydalanilgan boshqa adabiyotlar

81. Абдуллаева Ш.А., Собиров Б.Б., Султонмуродов Д.Б. Замонавий ўқитувчининг компетенцияси. – Т.: “Komron press”, 2015. – 92 б.

82. Адизов Б.Р. Организационно-педагогические условия совершенствования системы повышения квалификации учителей начальных классов: автореф. дисс... канд. пед. наук. – Ташкент, 1990. – 21 с.

83. Азимов Э.Г., Щукин А.Н. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам). – М.: “ИКАР”, 2009. – 448 с.

84. Александрова Е.А. Педагогическое сопровождение старшеклассников в процессе разработки и реализации индивидуальных образовательных траекторий: автореф. дисс... док. пед. наук. – Тюмень, 2006. – 40 с.

85. Аминов А.Х. Умумий ўрта таълим педагог ходимларини малакасини ошириш тизимини

такомиллаштиришнинг назарий ва амалий асослари: пед. фан. ном... дисс. автореферати. – Тошкент, 2004. – 21 б.

86. Ананьев Б.Г. Психология и проблемы человекознания: избранные педагогические труды.– Воронеж: “МОДЭК”, 2008.–431 с.

87. Асадов Ю.М. Индивидуально-психологические особенности учителя и их учет в процессе повышения квалификации: дисс... канд. псих. наук. – Ташкент, 1995. – 150 с.

88. Аскарлов А.Д. Халқ таълими ходимлари малакасини масофадан ошириш тизимини такомиллаштириш: пед. фан... (PhD) дисс. автореф. – Тошкент, 2017. – 51 б.

89. Бегимкулов У.Ш. Педагогик таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил этиш ва бошқариш назарияси ва амалиёти: Пед. фан. док... дисс. – Тошкент, 2007. – 305 б.

90. Бегимкулов У.Ш., Мамаражабов М., Турсунов С. Программа FLASHMX и её возможность использования при обучении. – Т.: “ТГПУ”, 2006. – 29 с.

91. Битянова М.Р. Практическая психология в школе. – М.: “Совешенство”, 1997. – 296 с.

92. Вахобов М.М. Умумий ўрта таълим тизимида ўқитиш сифати мониторинги моделини такомиллаштириш: пед. фан. док... дисс. автореферати. – Тошкент, 2016 й. – 92 б.

93. Вербицкий А.А. Методологические проблемы непрерывного образования / Непрерывное образование: методология и практика. – М.: “Академия” 2000. - 98 с.

94. Вершловский С.Г. От повышения квалификации к постдипломному педагогическому образованию / Андрогогика постдипломного педагогического образования (под. ред С.Г.Вершловского, Г.С.Сухобской). – СПб.: “СПб АППО”, 2007. – С. 6-33.

95. Возгова З.В. Деятельностный подход к моделированию региональной системы непрерывного повышения квалификации научно-педагогических работников: дисс... док. пед. наук. – Москва, 2014. – 388 с.

96. Возняк И.В. Формирование готовности педагогов к инклюзивному образованию детей в системе повышения квалификации: дисс... канд. пед. наук. – Белгород, 2017. – 225 б.

97. Галкина О.В. Роль и место понятия “организационно-педагогические условия” в терминологическом аппарате педагогической науки: дисс... канд. пед. наук. – Самара, 2009. – 187 с.
98. Гулбоев А.Т. Педагогик ташхис воситасида ўқитувчилар малакасини узлуксиз ошириш: пед. фан. ном... дисс. – Тошкент, 2010. – 146 б.
99. Джураев Р.Х., Турғунов С.Т., Назирова Г.М. Педагогика. – Т.: ЎзПФТИ, 2013. – 88 б.
100. Жуманиёзова М.Т. Малака ошириш жараёнида ўқитувчиларни инновацион фаолиятга тайёрлашнинг педагогик асослари (тарих фани ўқитувчилари мисолида): пед. фан. ном... дисс. – Тошкент, 2007. – 176 б.
101. Зарипов К. Ўқитувчилар малакасини оширишда мактаб раҳбарларининг роли. – Т.: Абу Али ибн Сино номидаги тиббиёт нашриёти, 1993. – 112 б.
102. Зенкина С.А. Педагогические условия развития мотивации профессиональной деятельности педагога в процессе повышения квалификации: дисс... док. пед. наук. – Москва, 2003. – 194 с.
103. Змеев С.И. Андрогогика: основы теории и технологии обучения взрослых. – М.: “PerSe”, 2009. – 438 с.
104. Ибрагимов Х., Абдуллаева Ш. Педагогика назарияси. – Т.: “Фан ва технология”, 2008. – 288 б.
105. Ибраймов А.Е. Умумтаълим мактаби физика ўқитувчилари масофавий малака оширишларининг илмий-методик асосларини такомиллаштириш: пед. фан... (PhD) дисс. автореф. – Тошкент, 2017. – 51 б.
106. Йўлдошев Ж.Ғ. Малака оширишнинг назарий ва методологик асослари (ёхуд ўқитувчи бўлиш осонми). – Т.: “Ўқитувчи”, 1998. – 208 б.
107. Казакова Е.И., Тряпицина, А.П. Диалог на лестнице успеха (Школа на пороге нового века). – СПб.: “Пресс-Атташе”, 1997. – 160 с.
108. Каракозова Н.Ю. Формирование технологической компетентности воспитателей детского сада в процессе дополнительного профессионального образования: дисс... канд. пед. наук. – Тольятти, 2015. – 188 с.

109. Каримов К.А. Педагог кадрлар малакасини ошириш тизимида ахборот-таълим муҳитини такомиллаштириш (Касб-хунар таълими тизими кадрлари малакасини ошириш мисолида): пед. фан... (PhD) дисс. автореф. – Тошкент, 2018. – 50 б.
110. Каримова В. Психология. – Т.: А.Қодирий номидаги халқ мероси нашриёти, 2002. – 203 б.
111. Кирдянкина С.В. Научно-методическое сопровождение профессионального роста учителя: автореф. дисс... канд. пед. наук. – Хабаровск, 2011. – 29 с.
112. Ковалева Т.М., Кобыща Е.И., Попова (Смолик) С.Ю., Теров А.А., Чередилина М.Ю. Профессия «тьютор». – М.-Тверь: «СФК-офис», 2012. – 246 с.
113. Косолапова Ю.В. Сопровождение профессиональной деятельности учителя по введению федеральных государственных образовательных стандартов общего образования: дисс... канд. пед. наук. – Владивосток, 2015. – 241 с.
114. Кочюнас Р. Основы психологического консультирования / пер. с лит. – М.: “Академический Проект”, 2000. – 240 с.
115. Крисин Л.П. Толковый словарь иноязычных слов. – М.: “Эксмо”, 2006. – 944 с.
116. Кузнецова И.Ю. Андрогагические условия развития субъектной позиции педагога в процессе повышения квалификации: автореф. дисс... канд. пед. наук. – Кемерово, 2011. – 24 с.
117. Кукуев А.И. Андрогагический подход в образовании взрослых. – Ростов на Дону: “Булат”, 2008. – 176 с.
118. Липкина И.Н. Система образования взрослых в Германии. – Гродно: “ГрГУ”, 2001. – 104 с.
119. Михайлова Н.Н., Юсфин С.М., Александрова Е.А. и др. Педагогическая поддержка ребенка в образовании / под ред. В.А.Сластенина, И.А.Колесниковой. – М.: “Академия”, 2006. – 288 с.
120. Муслимов Н.А. ва бошқалар. Касб таълими ўқитувчиларининг касбий компетентлигини шакллантириш технологияси. – Т.: “Фан ва технология”, 2013. – 168 б.

121. Мусурманов Р. Педагогик тажриба-синов ишларини жорий этиш механизмлари. – Т.: “ЎзПФТИ”, 2013. – 122 б.
122. Никитин Э.М. Теоритические и организационно-педагогические основы формирования и развития Федеральной системы дополнительного педагогического образования: дисс... д-ра. пед. наук. – СПб, 1999. – 394 с.
123. Никитин Э.М. Андрогогика: история и современность / Э.М.Никитин, А.П.Ситник, И.Э.Савенкова, И.В.Крупина. – М.: “АПК и ПРО”, 2003. – 125 с.
124. Нишанов М.Н. Ўқитувчилар малакасини ошириш ишлари. – Т.: “Ўқитувчи”, 1988. – 96 б.
125. Новиков А.М. Я – педагог. – М.: “Эгвес”, 2011. – 136 с.
126. Новиков А.М., Новиков Д.А. Образовательный проект (методология образовательной деятельности). – М.: “Эгвес”, 2004. – 119 с.
127. Носков И.А. Организационно-педагогические основы индивидуализированной системы повышения профессиональной квалификации учителя: дисс... док. пед. наук. – Москва, 2002. – 391 с.
128. Ожегов С.И. Словарь русского языка: около 57000 слов / С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. – 18-е изд. – М.: “Русский язык”, 1987. – 797с.
129. Педагогика / М.Тохтоходжаеванинг умумий тахрири остида. – Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти нашриёти, 2010. – 400 б.
130. Педагогика дополнительного образования. Психолого-педагогическое сопровождение детей / отв. ред. Л.В.Байбородова. – М.: “Юрайт”, 2016. – 413 с.
131. Педагогика: энциклопедия. II жилд / тузувчилар: жамоа. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2015. – 376 б.
132. Педагогическая энциклопедия. Т. 2. – М.: “Академкнига”, 2004. – 456 с.
133. Петрова Л.И. Методическое сопровождение инновационной деятельности учреждений среднего профессионального образования: дисс... канд. пед. наук. – Москва, 2005. – 188 с.

134. Повышение качества общего среднего образования в Узбекистане: приоритет – педагогические кадры / Аналитическая записка. – Т.: “Центр экономических исследований”, 2010. – 50 с.

135. Реан А.А., Коломинский Я.Л. Социальная педагогическая психология. – СПб.: “Питер”, 2000. – 416 с.

136. Розанов В.В. Сумерки просвещения. – М.: “Педагогика”, 1990. – 624 с.

137. Ройтблат О.В. Развитие теории неформального образования в системе повышения квалификации педагогических работников: дисс... док. пед. наук. – Тобольск., 2015. – 392 с.

138. Саидкулов Ш. Педагогические основы дифференциации учебного процесса системы повышения квалификации учителей в Узбекистане: автореф. дисс... канд. пед. наук. – Ташкент, 1994. – 20 с.

139. Сердюк Е.А. Проектирование многоуровневой модели повышения квалификации управленческих кадров системы образования в условиях малого города: автореф. дисс... канд. пед. наук. – Ростов на Дону, 2006. – 26 с.

140. Скакун В.А. Организация и методика профессионального обучения. – М.: “Форум”, “ИНФРА-М”, 2007. – С. 310.

141. Сластёнин В.А. и др. Педагогика / В. А. Сластёнин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В.А. Сластёнина. – М.: «Академия», 2002. – 576 с.

142. Тайлақов Н.И. Узлуксиз таълим тизими учун информатикадан ўқув адабиётлари янги авлодини яратишнинг илмий-педагогик асослари: пед. фан. док... дисс. – Тошкент, 2006 й. – 359 б.

143. Тарита Л.Г. Методическое сопровождение инновационных процессов в районной образовательной системе: автореф. дисс... канд. пед. наук. – СПб, 2000. – 22 с.

144. Тимофеева С.В. Организационно-педагогические условия повышения квалификации руководителей общеобразовательных учреждений в процессе в центрах инновационного опыта: автореф. дисс... канд. пед. наук. – Йошкар-ола, 2011. – 24 с.

145. Толипова Ж.О. Биология ўқитувчисининг илмий-методик тайёргарлиги даражасини орттириш назарияси ва амалиёти: пед. фан. док... дисс. – Тошкент, 2006. – 315 б.

146. Толипов Ў.Қ., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари. – Т.: “Фан”, 2006. – 261 б.

147. Торосян Л.Д. Оптимизация самостоятельной работы студентов бакалавриата при обучении чтению на основе электронно-методического сопровождения (английский язык, экономический профиль): дисс... канд. пед. наук. – Москва, 2014. – 193 с.

148. Турғунов С.Т. Умумий ўрта таълим муассасалари директорлари бошқарув фаолиятининг назарий асослари: пед. фан. док... дисс. – Тошкент, 2007. – 324 б.

149. Турғунов С.Т., Данияров Б.Х. ва бошқалар. Ўқитувчиларнинг касбий маҳорати ва компетентлигини ривожлантириш. – Т.: “Сано-стандарт”, 2012. – 172 б.

150. Уразова М.Б. Бўлажак касбий таълим педагогини лойиҳалаш фаолиятига тайёрлаш технологиясини такомиллаштириш: пед. фан. док... дисс. автореф. – Тошкент, 2015. – 80 б.

151. Умарова Х.А. Бошланғич таълимда иктисодий билимларни ўрганишга йўналтирилган модулли технологияларнинг дидактик асослари: пед.фан.ном... дисс. – Тошкент, 2006. – 156 б.

152. Управление разработкой и реализацией персонифицированных программ повышения квалификации / под редакцией М.И.Солодковой. – Челябинск: “ЧИППКРО”, 2011. – 196 с.

153. Фрумина Е.Л. Непрерывное образование для педагогов: модели и особенности / Непрерывное образование в политическом и экономическом контекстах / отв. ред. Г.А.Ключарев. – М.: “ИС РАН”, 2008. – С. 274-292

154. Хасанов Б.Э. Использование международного опыта в процессе повышения квалификации руководителей профессиональных колледжей (на примере Федеративной Республики Германия): дисс... канд. пед. наук. – Ташкент, 2012. – 149 с.

155. Ходжаев Б.Х. Умумтаълим мактаби ўқувчиларида тарихий тафаккурни модернизациялашган дидактик таъминот воситасида ривожлантириш: пед. фан. док... дисс. – Тошкент, 2016. – 260 б.

156. Хопкинс П., Шохет Р. Супервизия. Индивидуальный, групповой и организационный подходы. – СПб.: “Речь”, 2002. -236 с.

157. Хурвалиева Т.Л. Мактаб амалиётчи-психологлари малакасини оширишда педагогик технологиялардан фойдаланиш: пед. фан. ном... дисс. автореферати. – Тошкент, 2008. – 24 б.

158. Хуторской А.В. Дидактическая эвристика. Теория и технология креативного обучения. – М.: “МГУ”, 2003. – 416 с.

159. Царан А.А. Нравственное самоопределение будущего менеджера в процессе профессиональной подготовки в вузе: дис... канд. пед. наук. – Тольяти, 2013. – 259 с.

160. Цыбина Е.А. Педагогическое сопровождение коммуникативного развития студентов: автореф. дис...канд. пед. наук. – Ульяновск, 2005. – 27 с.

161. Шадиметова Д. Х. Таълим хизматлари бозорида малака ошириш тизими маркетинг стратегиясини такомиллаштириш (иктисодиёт соҳаси профессор-ўқитувчилари малакасини ошириш институтлари мисолида): иктис. фан. ном... дисс. – Тошкент, 2011. – 155 б.

162. Шамов А.Н. Лингводидактические основы когнитивного подхода в организации обучения лексике на уроках немецкого языка в средней школе. – Н.Новгород: “НГЛУ им. Н.А.Добролюбова”, 2004. – 190 с.

163. Шамова Т.И. Управление образовательными процессами / Т.И.Шамова, Т.М.Давыденко, Г.Н.Шибанова – М.: “Академия”, 2002. – 384 с.

164. Шедровицкий Г.П. Очерки по философии образования. – М.: “Логос”, 1993. – 235 с.

165. Шепилова А.В. Коммуникативно-когнитивный подход к обучению французскому языку как второму иностранному. – М.: “Школьная книга”, 2003. – 488 с.

166. Шоймардонов Т.Т. Педагог кадрлар малакасини ошириши ва касбий фаолияти мониторингини ташкил

этишнинг электрон тизими: пед. фан... (PhD) дисс. автореферати. – Тошкент, 2017 й. – 51 б.

167. Экспресс информация. Труд и социальные вопросы. Зарубежный опыт. – М.: “ВНМ центр”, 1986. Выпуск 10.

168. Юлдашев М.А. Халқ таълими ходимларининг малакасини оширишда таълим сифати менежментини такомиллаштириш: пед.фан. док... дисс. автореферати. – Тошкент, 2016 й. – 92 б.

169. Юцявичене П. Теория и практика модульного обучения. – Каунас: “Швиеса”, 1989. – 272 с..

170. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 5-жилд / Таҳрир ҳайъати: Т.Мирзаев ва б.; ЎзР ФА Тил ва адабиёт институти. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2008. – 592 б.

171. Ўзбекистон миллий энциклопедияси. 2-жилд / Таҳрир ҳайъати: М.Аминов, Б.Аҳмедов, Ҳ.Бобоев ва б. – Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2001. – 704 б.

172. Ўқувчиларда дўстона муносабатлар асосида ҳамкорлик кўникмаларини шакллантириш жараёнининг мазмуни / Р.Г. Сафарова ва бошқ.– Т.: “Ўзбекистон миллий энциклопедияси” Давлат илмий нашриёти, 2015. – 216 б.

173. Қурбонов Ш., Сейтхалилов Э. Таълим сифатини бошқариш. – Т.: “Турон-Иқбол”, 2006 й. – 592 б.

174. Ғозиев Э. Умумий психология. – Т.: “Университет”, 2002. – 238 б.

Тадқиқот юзасидан эълон қилинган ишлар рўйхати

I бўлим

1. Ибрагимов А. Халқ таълими ходимлари малакасини узлуксиз оширишга кўп векторли ёндашув модели // Самарқанд давлат университети илмий ахборотномаси. – Самарқанд, 2018. – №4. – Б. 140-148. (13.00.00; №7).

2. Ибрагимов А. Organizational and Pedagogical Aspects of Muti-Vector Approach to Professional Developing Public Educational Personnel // Eastern European Scientific Journal. – Düsseldorf – Germany, 2018. – №2. – P. 50-54. (13.00.00; Европа мамлакатлари нашрлари №1).

3. Ибрагимов А. Халқ таълими ходимлари малакасини ошириш тизимини кўп векторли ёндашув асосида такомиллаштиришнинг ўзига хос хусусиятлари // Илим ҳам жамият. – Нукус, 2017. – №4. – Б. 69-72. (13.00.00; №3).

4. Ибрагимов А. Педагогнинг индивидуал таълим траекторияси: моҳияти ва амалга ошириш босқичлари // Самарқанд давлат университети илмий ахборотномаси. – Самарқанд, 2017. – №6. – Б. 106-111. (13.00.00; №7).

5. Ибрагимов А. Ўқитувчилар касбий ривожланишига илмий-методик ҳамроҳлик технологияси // Замонавий таълим. – Тошкент, 2017. – №10. – Б. 30-46. (13.00.00; №10).

6. Ибрагимов А. Халқ таълими ходимлари малакасини оширишнинг модулли-жамғариладиган тизимини жорий қилиш омиллари // Узлуксиз таълим. – Тошкент, 2017. – №5. – Б. 4-9. (13.00.00; №9).

7. Ибрагимов А. Педагог ходимлар касбий компетентлили-гини такомиллаштиришга илмий-методик ҳамроҳликнинг педагогик-психологик хусусиятлари // ЎзМУ хабарлари. – Тошкент, 2017. – №1/5. – Б. 214-219. (13.00.00; №15).

8. Ибрагимов А. Халқ таълими ходимлари малакасини оширишнинг ўқув режа ва дастурларини тузиш ҳамда жорий қилишнинг ўзига хос хусусиятлари // Халқ таълими. – Тошкент, 2017. – №2. – Б. 54-62. (13.00.00; №17).

9. Ибрагимов А. Informational-Methodological Service – an Innovative Form of Organization Continuous Professional Development of Public Education Personnel // Eastern European

Scientific Journal. – Düsseldorf – Germany, 2016. – № 6. – Б. 223-226. (13.00.00; Европа мамлакатлари нашрлари №1).

10. Ибрагимов А. Малака ошириш тизимида модулли ўқитиш истиқболлари // Халқ таълими. – Тошкент, 2016. – №4. – Б. 68-72. (13.00.00; №17).

11. Ибрагимов А. Modernization the System of Teacher in the Republic of Uzbekistan // Eastern European Scientific Journal. – Düsseldorf – Germany, 2016. – №3. – P. 63-69. (13.00.00; Европа мамлакатлари нашрлари №1).

12. Ибрагимов А. Халқ таълими ходимлари малакасини ошириш тизимини модернизациялашнинг инновацион технологиялари // ЎзМУ хабарлари. – Тошкент, 2016. – №1/5. – Б. 106-109. (13.00.00; №15).

13. Ибрагимов А. Мустақил таълим жараёнида ахборот технологияларидан фойдаланишда учрайдиган муаммолар ва уларнинг ечимлари // Халқ таълими. – Тошкент, 2015. – №1. – Б. 99-103. (13.00.00; №17).

14. Ибрагимов А. Тингловчиларнинг мустақил билим олиши ижтимоий-педагогик муаммо сифатида // Замонавий таълим. – Тошкент, 2015. – №12. – Б. 45-51. (13.00.00; №10).

15. Ибрагимов А. Дорожная карта повышения квалификации как технология проектирования индивидуальной образовательной траектории педагога // Современный менеджмент: проблемы, модели, перспективы. Материалы 6-й международной научно-практической конференции. – Екатеринбург, 2018. – С.-32-33.

16. Ибрагимов А. Многовекторный подход к совершенствованию системы повышения квалификации педагогов // Инновации в образовании: философия, психология, педагогика. Материалы международной научно-практической конференции. – Суми, 2017. – Т 1. – С. 337-342.

17. Ибрагимов А. Халқ таълими ходимлари малакасини узлуксиз ошириш кўп векторли моделининг тузилмаси // “Халқ таълими тизимида педагог ходимлар компетенциясини такомиллаштириш: муаммолар ва уларнинг ечимлари” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Самарқанд, 2018. – Б. 194-196.

18. Ибрагимов А. Халқ таълими ходимлари малакасини оширишга кўп векторли ёндашув: амалга ошириш

истиқболлари // “Мактабгача таълим муассасаларида таълим жараёнининг сифати ва самарадорлигини такомиллаштириш муаммо ва ечимлар” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Тошкент, 2017.– Б. 65-67.

II бўлим

19. Ибрагимов А. Умумий ўрта таълим мактаблари меҳнат таълими фани ўқитувчиларининг масофадан малака ошириш курси мутахассислик фанлари блокини ўқитиш методикаси // ХТХМО курслари тингловчилари учун ўқув қўлланма. – Самарқанд, 2017. – 218 б.

20. Ибрагимов А. Халқ таълими ходимлари малакасини ошириш курслари ўқув режа ва дастурларини тузишнинг замонавий параметрлари // методик қўлланма. – Т.: ЎзПФТИ, 2017. – 64 б.

21. Ибрагимов А. Малака ошириш йўл харитаси – педагогнинг индивидуал таълим траекториясини лойиҳалаш технологияси сифатида // Таълимда инновациялар: стратегия, назария ва амалиёт. Халқаро илмий мақолалар тўплами. – Самарқанд: СамДУ, 2018. – Б. 183-187.

22. Ибрагимов А. Халқ таълими ходимлари малакасини оширишда ахборот-методик хизматни ташкил қилиш хусусиятлари // “InfoCOM.UZ”. – Тошкент, 2017. – № 1. – Б. 48-49.

23. Ибрагимов А. Педагог ходимлар малакасини оширишнинг инновацион шакллари // Таълимнинг долзарб муаммолари. Илмий мақолалар тўплами. – Самарқанд: СамДУ, 2016. – Б. 34-37.

24. Ибрагимов А. Қисқа муддатли курслар – халқ таълими ходимлари малакасини узлуксиз ошириш вектори сифатида // “Бошланғич таълим ва жисмоний маданият йўналишида сифат ва самарадорликни ошириш: муаммо ва ечимлар” мавзусидаги халқаро илмий конференция материаллари. – Тошкент, 2017. – Б. 432-433.

25. Ибрагимов А. The role of distance learning in increasing of the ICT competence of labor teachers // XII International Scientific and Practical Conference “European Research: Innovation Inscience, Education and Technology”, P. 89. London, November 28-29, 2016.

26. Ибрагимов А. Модульное обучение в повышении квалификации: сущность и преимущества // Инновации в образовании: поиски и решения. Материалы 3-й международной научно-практической конференции. – Астана: НАО, 2016. – Т 1. – С. 121-123.

27. Ибрагимов А. Повышение квалификации педагогических кадров как путь к совершенствованию педагогических знаний // Образование через всю жизнь: непрерывное образование в интересах устойчивого развития. Материалы 13-й международной конференции. – Санкт-Петербург, 2015. – Ч. 2. – С.-272-274.

28. Ибрагимов А. Масофавий малака ошириш жараёнини режалаштириш ва ташкил қилишнинг айрим жиҳатлари // “Глобал олий таълим тизимида илмий тадқиқотларнинг замонавий услублари” мавзусидаги халқаро илмий конференция материаллари. – Навоий, 2015. – 2-тўплам. – Б. 80-82.

29. Ибрагимов А. Халқ таълими ходимлари малакасини оширишга кўп векторли ёндашув имкониятлари // “Узлуксиз таълим тизимида модулли ўқитиш технологияларини қўллаш истиқболлари: муаммо ва ечимлар” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Тошкент, 2018. – Б. 89-90.

30. Ибрагимов А. Маҳорат мактаби – педагог ходимлар малакасини узлуксиз ошириш вектори сифатида // “Халқ таълими тизимидаги “Маҳорат мактаблари” фаолиятини ташкил қилишнинг илмий-назарий ва методологик асослари” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Тошкент, 2017. – Б. 58-60.

31. Ибрагимов А. Халқ таълими ходимлари малакасини оширишга инновацион ёндашув: методик хамроҳлик // “Ўқув жараёнига замонавий инновацион технологияларни жорий этиш: муаммо ва ечимлар” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Тошкент, 2017. – Б. 92-94.

32. Ибрагимов А. Педагоглар индивидуал таълим траекториясини тузиш ва амалга ошириш босқичлари // “Узлуксиз таълим тизимида филология фанларини модернизациялаш ҳамда ўқитиш сифат-самарадорлигига

эришиш технологиялари” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Самарқанд, 2017. – Б. 43-46.

33. Ибрагимов А. Жамғариладиган малака ошириш: тингловчилар фаолиятини индивидуаллаштириш аспекти // “Умумтаълим фанларидан синфдан ва мактабдан ташқари таълим ва тарбия самарадорлигини ошириш: муаммолар ва ечимлар” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари – Наманган, 2017. – Б. 6-7.

34. Ибрагимов А. Педагог ходимлар касбий маҳоратини такомиллаштиришнинг методик ҳамроҳлик босқичлари // “Амалий фанларни ўқитиш ва ўқув-тарбия жараёнининг сифат ва самарадорлиги: муаммолар ва ечимлар”. Республика амалий фанлар ўқитувчилари форуми материаллари. – Тошкент, 2017. – Б. 153-155.

35. Ибрагимов А. Халқ таълими ходимлари малакасини оширишга инновацион ёндашув: малака ошириш йўл харитаси // “Халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш таълими сифати ва самарадорлигини таъминлашнинг долзарб масалалари” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Тошкент, 2017. – Б. 70-72.

36. Ибрагимов А. Педагоглар малакасини ошириш жараёнини индивидуаллаштиришнинг баъзи-бир хусусиятлари // “Малака ошириш тизимида бошланғич таълим фанларини ўқитишда замонавий педагогик технологиялардан фойдаланиш: муаммо ва ечимлар” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Тошкент, 2017. – Б. 166-168.

37. Ибрагимов А. Халқ таълими ходимлари малакасини ошириш тизимида лойиҳалаштириш методидан фойдаланиш имкониятлари // “Фан ва таълим-тарбиянинг долзарб масалалари” мавзусидаги республика илмий-назарий ва амалий анжумани материаллари – Нукус, 2016. – 3-бўлим. – Б. 211-2013.

38. Ибрагимов А. Масофадан ўқитиш – малака ошириш тизимини модернизациялашнинг инновацион технологияси сифатида // “Малака ошириш тизими узвийлигини такомиллаштиришда ахборот хизмати: муаммо ва ечимлар”

мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Тошкент, 2016. – Б. 178-179.

39. Ибрагимов А. Ўқитувчилар касбий маҳоратини такомиллаштиришда ахборотлардан фойдаланишнинг айрим жиҳатлари // “Таълим-тарбия жараёнига замонавий педагогик ва ахборот коммуникация технологияларини самарали жорий этиш: муаммо ва ечимлар” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Бухоро, 2016. – Б. 18-20.

40. Ибрагимов А. Модулли ўқитиш – педагог ходимлар малакасини оширишнинг инновацион шакли сифатида // “Таълимда инновациялар, инвестициялар ва интеллектуал салоҳият: муаммолар, таҳлиллар ва истиқболлар” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Навоий, 2016. – Биринчи қисм. – Б. 190-192.

41. Ибрагимов А. Педагоглар малакасини оширишнинг айрим жиҳатлари // “Педагогик кадрлар тайёрлаш: тарихийлик, замонавийлик, истиқбол” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Тошкент, 2015. – Б. 57-59.

42. Ибрагимов А. Малака ошириш тизимида инновацион жараёнларни бошқариш // “Таълимнинг узвийлиги ва узлуксизлигини таъминлаш” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Тошкент, 2015. – 2-шўба. – Б. 226-227.

43. Ибрагимов А. Малака ошириш таълими жараёнида ахборот технологияларидан фойдаланиш // “Ўқитувчилар касбий маҳоратини такомиллаштиришнинг узлуксизлиги муаммолари ва ечимлари” мавзусидаги республика илмий-амалий конференцияси материаллари. – Самарқанд, 2014. – Б. 10-12.

SHARTLI BELGILAR VA ATAMALAR RO‘YXATI

MOI	– malaka oshirish instituti
MDH	– mustaqil davlatlar hamdo‘stligi
XTXMO	– xalq ta’limi xodimlari malakasini oshirish
XTXQTMOI	– xalq ta’limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish instituti

ILOVALAR

1-ilova

Pedagoglar kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlarini kompleks tashxislash xaritasi (*M.I.Solodkova rahbarligidagi tadqiqotchilar guruhi tashxis xaritasi asosida*)

Tashxislash sohalari	Tashxislash sohalarining tarkibiy mazmuni	Tashxislash ko'rsatkichlari	Ball
Umumpedagogik	1. Zamonaviy ta'lim texnologiyalarini bilishi	<p>1. O'qitishning turli shakl, usul, metod va vositalaridan, shuningdek, individual o'quv rejalaridan foydalana olish ko'nikmasi.</p> <p>2. O'quv predmetlari va darsdan tashqari faoliyatga doir ishchi dasturlarni ishlab chiqish ko'nikmasi.</p> <p>3. O'quvchilarning turli xil faoliyatlarini ularning shaxs ekanliklariga tayanib tashkil qilish va qo'llab-quvvatlash ko'nikmasi.</p> <p>4. O'quvchilarning tadqiqot va mustaqil ishini tashkil etish ko'nikmasi.</p> <p>5. Ta'lim faoliyatida zamonaviy ta'lim texnologiyalarini qo'llashi: muammoli o'qitish, rivojlantiruvchi o'qitish, tabaqalshtirilgan o'qitish (va h.k.).</p> <p><i>O'rtacha to'plangan ball</i></p>	

<p>2. Pedagogik tashxis, psixologik-pedagogik korreksiya, stressdan chiqarish texnologiyalarini bilishi</p>	<p>1. O'quvchilarni fan bo'yicha o'qitish natijalari va samaradorligini bilimlarni o'zlashtirishi, ko'nikmalarga egaligi, ijodiy faoliyati tajribasi rivojlanishini inobatga olgan holda baholash ko'nikmasi.</p> <p>2. O'quvchilarda xavotirlanish darajasini tashxis qilish va stressdan chiqarish usullarini bilishi.</p> <p>3. O'quvchilar bilan dolzarb hodisa va voqealarni muhokama qilish ko'nikmasi.</p> <p>4. O'quvchilarning psixologik-fiziologik xususiyatlaridan foydalanish ko'nikmasi.</p> <p><i>O'rtacha to'plangan ball</i></p>
<p>3. Metodik usullar, pedagogik vositalar va ularni takomillashtirishni bilishi</p>	<p>1. Predmetning ilmiy asoslarini bilishi.</p> <p>2. Tajriba-sinov natijalarini qayta ishlash metodlarini bilishi.</p> <p>3. Predmetni o'qitish metodikasini bilishi.</p> <p>4. O'quvchilarni o'qishga motivatsiyasini shakllantirish, bilishga oid qiziqishlarini rivojlantirish ko'nikmasi.</p> <p>5. Predmetning amaliyot bilan bog'lashni amalga oshirish ko'nikmasi.</p> <p><i>O'rtacha to'plangan ball</i></p>

	<p>4. Axborot manbalari bilan ishlash ko'nikmasi</p>	<p>1. Tegishli metodik va ilmiy-ommabop adabiyotlarni mustaqil o'rganishga imkon beruvchi ilmiy va o'quv adabiyotlari bilan ishlash ko'nikmasi.</p> <p>2. Yangi qabul qilingan axborotlarni o'quvchilarning turli darajadagi tayyorgarliklariga moslashtirib yetkazish ko'nikmasi.</p> <p>3. Kasbiy nutq madaniyati asoslarini bilishi.</p> <p>O'rtacha to'plangan ball</p>
	<p>5. Baholash-qadriyatli refleksiyaning amalga oshirish ko'nikmasi</p>	<p>1. Faoliyati natijalarini adekvat baholash ko'nikmasi.</p> <p>2. Kasbiy faoliyatidagi xato va kamchiliklarini to'g'rilab borish ko'nikmasi.</p> <p>3. Kasbiy faoliyati natijalarini bashoratlash ko'nikmasi.</p> <p>4. Kasbiy faoliyati refleksiyasi ko'nikmasi.</p> <p>O'rtacha to'plangan ball</p>
	<p>O'rtacha to'plangan ballar yig'indisi</p>	
<p>Ilmiy-nazariy</p>	<p>1. O'qitadigan predmetning nazariy asoslarini bilishi</p>	<p>1. Ilm-fan taraqqiyoti maqsadlari va vazifalariga mo'ljallanish ko'nikmasi.</p> <p>2. Ilm-fan qonuniyatlari asoslarini bilishi.</p> <p>3. Ilmiy terminologiya bilan ish ko'rishi.</p>

	<p>4. O'qitish mazmunini saralashda aniq ilmiy ma'lumotlar, tushunchalar, qonuniyatlarga mo'ljallanishi.</p> <p>5. Ilm-fan mantig'ini tushunishi.</p> <p>O'rtacha to'plangan ball</p>	
<p>2. O'qitadigan predmetga oid fan metodlarini bilishi</p>	<p>1. Ilmiy bilish metodlarining xilma-xilligiga mo'ljallanishi.</p> <p>2. Fanda qo'llaniladigan metodlar mohiyatini tushunishi.</p> <p>3. O'qitish jarayonida metodlaridan foydalanish imkoniyatlari haqidagi tasavvuri.</p> <p>O'rtacha to'plangan ball</p>	
<p>3. Fan rivojlanish tarixi va uning zamonaviy yutuqlarini bilishi</p>	<p>1. Ilmiy kashfiyotlar tarixini bilishi.</p> <p>2. Predmetni o'qitish jarayonida ulardan foydalanish zaruriyatini tushunishi.</p> <p>3. Fan va amaliyotning zamonaviy yutuqlari mazmunini bilishi.</p> <p>4. Ushbu bilimlarning o'qitishdagi ahamiyati va ishlatilish o'rnini tushunishi.</p> <p>O'rtacha to'plangan ball</p>	
	<p>O'rtacha to'plangan ballar yig'indisi</p>	

Metodik	<p>1. O'quv predmeti bo'yicha o'quvchilarni o'qitish mazmunini bilishi</p>	<p>1. O'quv predmetining o'quvchilarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish tizimidagi o'rnini tushunishi.</p> <p>2. O'quv predmetining o'quvchilarni o'qitishdagi maqsadi va vazifalarini tushunishi.</p>
		<p>3. O'quv predmetiga doir o'quv reja va dasturlariga mo'ljall olishi.</p> <p>4. O'quv predmetini o'qitish jarayonida o'quvchida shakllantirilishi lozim bo'lgan yetakchi bilim, ko'nikma va malakalarni ajrata olishi.</p> <p><i>O'rtacha to'plangan ball</i></p>
	<p>2. O'qitadigan fani bo'yicha o'qitishning metod va usullarini bilishi</p>	<p>1. O'qitish metodlari va usullarining o'qitadigan fani maqsadi va mazmuniga mosligini tushunishi.</p> <p>2. Turli-tuman va turli maqsadlarga yo'naltirilgan o'qitish metodlari va usullaridan o'qitadigan fani xususiyatlaridan kelib chiqib foydalani olishi.</p> <p>3. Turli o'qitish metodlari mohiyati va ularni qo'llash xususiyatlarini tushunishi.</p> <p>4. O'qitishning yangi metod va usullari, an'anaviy ta'lim metodlaridan foydalanishning yangicha yondashuvlariga mo'ljall o'la olishi.</p> <p><i>O'rtacha to'plangan ball</i></p>

	3. O'qitishni tashkil qilish shakllarini bilishi	<p>1. O'quv fanining o'qitish mazmuni, shakli va metodlari bilan o'zaro bog'liqligini tushunishi.</p> <p>2. O'qitishni tashkil qilish shakllarining xususiyatlari va turli-tumanligiga mo'ljallanishi.</p> <p>3. O'qitishni tashkil qilishning yangi shakllari, ularning mohiyati va muvaffaqiyatli qo'llanilishiga erisha olishi.</p> <p>O'rtacha to'plangan ball</p>	
	4. O'qitish vositalarini bilishi	<p>1. O'qitish vositalarining turli-tumanligi, o'ziga xos xususiyatlari va foydalanish sharoitlariga mo'ljallanishi.</p> <p>2. O'qitish vositalarining o'quvchilarni faollashtirish, qiziqishlarini rivojlantirish va boshqa pedagogik vazifalarni yechishdagi o'rni va funksiyalarini tushunishi.</p> <p>O'rtacha to'plangan ball</p>	
	O'rtacha to'plangan ballar yig'indisi		
Psixologik-pedagogik	1. O'quvchilarning psixologik xususiyatlarini bilishi	<p>1. O'qitish mazmuni, shakli va metodlarini tanlashda o'quvchilarning psixologik xususiyatlarini inobatga olish zarurligiga mo'ljallanishi.</p> <p>2. O'quvchilar rivojlanishida psixologik tashxisning o'rini tushunishi.</p>	

		3. O'quvchilari rivojlanishini baholashning tashxisli metodlariga mo'ljallanish.	
		O'rtacha to'plangan ball	
	2. O'qitish, tarbiyalash va rivojlantirishning psixologik qonuniyatlarini bilishi	1. Bilish qonuniyatlarini tushunishi. 2. O'qitish komponentlari, ularning mohiyati va mantiqiy aloqadorligiga mo'ljallanish. 3. O'qitish, tarbiyalash va turli yosh davrlaridagi o'quvchilar shaxsi rivojlanishining psixologik asoslarini tushunishi.	
	3. Pedagogikaning nazariy asoslarini bilishi	O'rtacha to'plangan ball 1. O'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish jarayonida o'quvchilar bilan pedagogik o'zaro ta'sir maqsadi va vazifalarini tushunishi. 2. O'quvchilarni ta'lim olganlik va tarbiyalanganlik darajasi pedagogik tashxis metodlariga mo'ljallanish. 3. Turli tipdagi darslar tabiati va psixologiyasi haqida tasavvuri. 4. O'qitish metodlari va ular tabiatini tasniflashga mo'ljallanish.	
		O'rtacha to'plangan ball	

	4. Pedagogik texnologiyalarni bilishi	<p>1. O'quvchilar o'quv-bilish faoliyatini boshqarish zarurligi va bu jarayonda o'qituvchi o'rnini tushunishi.</p> <p>2. Shaxsiy hamda o'quvchilar mehnatini rejalashtirish va tashkillashtirish usullarini bilishi.</p> <p>3. O'qitishda o'qituvchining nazorat-tahliliy faoliyati mazmuniga mo'ljallanishi.</p> <p>4. Pedagogik texnika usullarini bilishi.</p> <p>O'rtacha to'plangan ball</p>
Kommunikativ	<p>O'rtacha to'plangan ballar yig'indisi</p> <p>1. Insonlar bilan ta'sir strategiyasi, taktika va texnikasini ishlab chiqish, aniq ijtimoiy ahamiyatli maqsadlarga erishishda ularning</p>	<p>1. Ijtimoiy o'zaro ta'sirni bag'rikenglik prinsiplarida qurish ko'nikmasi.</p> <p>2. Ziddiyatli vaziyatlarni bartaraf etish qobiliyati, sheriklarini muammoli va inqirozli vaziyatlarda qo'llab-quvvatlashi.</p> <p>3. Qiyosiy tahlil o'tkazish, muhim aloqa va munosabatlarni ajratish; shaxslararo aloqa, muloqot (shu jumladan, ko'pmadaniyatli muhitda), ota-onalar va o'quvchilar hamkorlikdagi faoliyatini loyihalash va tashkillashtirish ko'nikmasi.</p>

	hamkorlikdagi faoliyatini tashkillashtirish ko'nikmasi	4. Bolalar va o'smirlar qobiliyatlarini rivojlantirish masalasida yondosh mutaxassislar bilan konstruktiv o'zaro ta'sir ko'nikmasi; ta'lim jarayoni ishtirokchilarini sheriklik va liderlik o'rinlarini o'zgartirish orqali o'zaro ta'sirni amalga oshirishi.
		5. Bolalarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish muammolari yechimida ta'lim jarayonida ishtirok etuvchi mutaxassislar va ota-onalar bilan konstruktiv o'zaro ta'sir ko'nikmasi.
		6. O'quvchilar bilan alohida va guruhda ishlash tizimini tashkil qilish malakasi; ilg'or kasbiy tajribasini jamoaga ko'chirishni ta'minlash ko'nikmasi.
		7. O'quvchilarning tadqiqot, mustaqil ishini tashkil qilish ko'nikmasi.
		8. Kichik o'quv guruhlarida ta'lim jarayoni samaradorligi, ta'lim faoliyati subyektlari orasida muloqotni tashkillashtirishga ko'maklashuvchi metodik usullar, psixologik-pedagogik ko'nikma va malakalarga egaligi.

		<p>9. O‘quvchilar va ularning ota-onalari, hamkasblar bilan ta‘lim va tarbiya muammolari, psixik rivojlanishning o‘ziga xosliklari, o‘smirlarning hayotiy va kasbiy o‘z-o‘zini mavqeini belgilashida maslahatlar o‘tkazish ko‘nikmasi.</p>
		<p>O‘rtacha to‘plangan ball</p> <p>1. Muammoli vaziyatlarda tashabbus ko‘rsatish, adekvat va mas‘uliyatli qarorlarni qabul qilish ko‘nikmasi.</p> <p>2. Kasbiy diskussiya va muhokamalarda (ilmiy-amaliy konferensiyalar, metodik birlashmalar, pedagogik kengashlar) ishtirok etish va o‘z nuqtayi nazarini mantiqiy isbotlay olish ko‘nikmasi; berilgan mantiqiy tuzilma asosida ilmiy, ilmiy-metodik matnlarni tuza olishi.</p> <p>3. Kasbiy nutq madaniyati asoslarini bilishi.</p> <p>O‘rtacha to‘plangan ball</p> <p>1. Hissiy toliqish.</p> <p>2. Depersonilazasiya.</p> <p>3. Shaxsiy yutuqlarining soddalashishi va qisqarishi.</p> <p>O‘rtacha to‘plangan ball</p> <p>O‘rtacha to‘plangan ballar yig‘indisi</p>
	<p>2. Notiqlik san‘atiga egaligi, ishontirish, fikrini asoslay olish ko‘nikmasi</p> <p>3. Ruhiy charchash</p>	

Izoh:

- 0 ball – ko‘rsatkichlar yaqqol namoyon bo‘lganda yoki juda kuchsiz ifodalanganda qo‘yiladi;
- 1 ball – ko‘rsatkichlar gohida namoyon bo‘lganda yoki sezilarli aks etmaganda qo‘yiladi;
- 2 ball – ko‘rsatkichlar tez-tez namoyon bo‘lganda yoki sezilarli aks etganda qo‘yiladi;
- 3 ball – ko‘rsatkichlar doimo namoyon bo‘lganda yoki yaqqol aks etganda qo‘yiladi.

Kasbiy qiyinchiliklar darajalari	Pedagoglar kasbiy qiyinchiliklari va ehtiyojlari sohalari / ball				
	Umumpedagogik	Ilmiy-nazariy	Metodik	Psixologik-pedagogik	Kommunikativ
Yuqori daraja: qiyinchiliklar doimo namoyon bo‘ladi, yaqqol aks etadi.	0-3	0-1	0-2	0-2	0-2
Xavfli daraja: qiyinchiliklar tez-tez namoyon bo‘ladi, sezilarli aks etadi.	4-8	2-4	3-6	3-6	3-6
Mumkin daraja: qiyinchiliklar gohida namoyon bo‘ladi, sezilarli aks etmaydi.	9-13	5-7	7-10	7-10	7-10
Maqbul daraja: qiyinchiliklar namoyon bo‘lmaydi, juda kuchsiz ifodalangan.	14-15	8-9	11-12	11-12	11-12

Pedagogning kasbiy rivojlanish individual ta'lim trayektoriyasini tuzish shakli

Pedagogning kasbiy rivojlanish individual ta'lim trayektoriyasini tuzish algoritmi quyidagi bosqichlarni nazarda tutadi:

- kasbiy qiyinchiliklar va ehtiyojlar tashxisi (boshlang'ich holat);
- malaka oshirish maqsadi va kutiladigan natijalarni belgilash;
- malaka oshirish mazmunini shakllantirish;
- malaka oshirish ta'limi ishtirokchilari bilan o'zaro ta'sir mexanizmi va harakat yo'nalishlarini belgilash;
- belgilangan yo'nalishni amalga oshirish;
- natijalar tahlili va reflektiv baholash.

1. *Titul varag'i.*

Ta'lim muassasasining nomi.

Pedagogning familiyasi, ismi, sharifi.

Tasdiqlangan yil, shahar.

2. *Individual ta'lim trayektoriyasini tuzish maqsadi.*

Strategik maqsad va ustuvor yo'nalishlar.

Yaqin muddatga mo'ljallangan rejalar.

Kutiladigan natijalar.

3. *Tushuntirish xati.*

Axborot-ma'lumotnoma:

- umumiy ma'lumot;
- joriy holat bo'yicha tahliliy ma'lumot;
- zaruriy resurslar;
- amalga oshirish muddati;
- amalga oshirilgan ishlar hisoboti shakli.

4. *Individual ta'lim trayektoriyasi jadvali.*

№	Amalga oshiriladigan ishlar yo'nalishi	Bajariladigan tadbirlar va harakatlar	O'tkazish muddati	Pedagogning ishtirok etish shakli	Natijalarni taqdim qilish shakli	Natijalar tahlili va ularni taqdim qilish joyi	Bajarilishi haqida belgi

Individual ta'lim trayektoriyasi jadvalini tuzish bo'yicha metodik tavsiyalar

Amalga oshiriladigan ishlar yo'nalishlari o'tkazilgan diagnostika va refleksiv tahlillar natijasiga ko'ra aniqlangan kasbiy qiyinchiliklar va ehtiyojlar asosida belgilanadi:

– umumpedagogik (zamonaviy ta'lim texnologiyalari, maqbul metodik usullar, pedagogik vositalar, pedagogik tashxis texnologiyalari, psixologik-pedagogik korreksiya, monitoring va refleksiyani baholash texnologiyalari, axborot manbalari bilan ishlashga doir bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish);

– ilmiy-nazariy (o'qitadigan fanining nazariy asoslari, o'qitish metodlari, fan taraqqiyoti tarixi va erishilayotgan muvaffaqiyatlari, ilmiy-tadqiqot faoliyati, tajriba-sinov maydonchalari, ilmiy adabiyotlar bilan ishlashga doir bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish);

– metodik (o'quv fani doirasida o'qitishni tashkil qilish shakllari va vositalarini, o'quvchilarning o'qitish metodlari va usullarini bilishi hamda ulardan samarali foydalanish darajasini oshirish);

– psixologik-pedagogik (o'qitish, tarbiyalash va o'quvchilarni barkamol voyaga yetkazishning psixologik qonuniyatlari, o'quvchilarning psixologik xususiyatlari, shuningdek, pedagogika va psixologiyaning nazariy asoslariga oid bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish);

– kommunikativ (insonlar bilan o'zaro ta'sir strategiyasi, taktikasi va texnikasini ishlab chiqish, aniq maqsadga erishishda ular bilan hamkorlikdagi faoliyatini tashkillashtirish, o'z nuqtayi nazarini asoslash va ishontirish, muammoli vaziyatlarda tashabbus ko'rsatish hamda adekvat va mas'uliyatli qarorlar qabul qilish, kasbiy diskussiyalar va muhokamalarda ishtirok etish ko'nikmalarini takomillashtirish);

– shaxsiy qiziqishlari (shaxsiy-kasbiy kompetentligini rivojlantirish, ya'ni pedagogik imidjini takomillashtirish, idealini yaratish, nutq madaniyati, liderlik sifatlarini oshirish).

Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini loyihalashda faoliyatining quyidagi yo'nalishlariga (tadbirlar va harakatlar) asosiy e'tiborni qaratamiz:

- malaka oshirish kurslaridan o'tishi;
- mustaqil ta'lim olishi;

- turli tadbirlar va metodik ishlardagi ishtiroki;
- ta'lim muassasasi va pedagogik uyushmalardagi faoliyati.

O'tkazish muddati. Har bir amalga oshiriladigan ishlar va tadbirlarning aniq muddatlari ko'rsatiladi. Barcha tadbirlarning belgilangan muddatlarda bajarilishi pedagogning shaxsiy mas'uliyatiga asoslanadi va jarayonning natijadorligini ifodalaydi.

Pedagogning jarayonda ishtirok etish shakli. Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini amalga oshirishda rejalashtirilgan tadbirlar va taomillar quyidagi shakllarda bajarilishi mumkin:

- malaka oshirish kurslari;
- qisqa muddatli kurslar;
- mahorat maktabi;
- harakatdagi o'quv mashg'ulotlari;
- vebinarlar;
- uslubiy birlashmadagi faoliyat;
- mutaxassislikka oid turli adabiyotlar muhokamasi;
- konferensiya va seminarlarda ishtirok etish;
- attestatsiya jarayoniga tayyorgalik;
- ustama olish uchun amalga oshiriladigan taomillar;
- ilg'or tajribalarini ommalashtirish va mahorat darslari o'tkazish;
- ilmiy jurnallar va OAVlarida nashr ishlari;
- ustoz-shogird an'analari bo'yicha faoliyat;
- tajriba maydonchalaridagi tadqiqot ishlariga qatnashish (va h.k.).

Natijalarni taqdim qilish shakli. Faoliyat natijasida erishilishi kutiladigan natijalar turli shakllarda, jumladan, portfolio, metodik mahsulotlar, ilg'or tajribani ommalashtirish, mahorat darsi, ijodiy hisobot, nashr ishlari, o'quv loyihalari, innovatsion faoliyat natijalari haqida hisobot, konkurslar, ma'lum bir muammo yuzasidan ijobiy tajriba taqdimoti va boshqa shakllarda taqdim etilishi avvaldan belgilanadi.

Natijalar tahlili va ularni taqdim qilish joyi. Faoliyat yakunida erishilgan natijalar tahlil qilinadi va qo'yilgan maqsadga solishtiriladi. Refleksiya individual suhbat, o'z-o'zini baholash va tahlil qilish, o'zaro baholash va nazorat, o'zgarishlarni taqqoslash, refleksiv esse shakllarida tashkil etiladi. Shuningdek, natijalarni taqdim qilish joyi ham belgilanadi va ular malaka oshirish kurslari,

metodik birlashmalar, metodik va pedagogik kengash, seminar va konferensiyalar, mahorat dastlari va boshqalar bo'lishi mumkin.

Bajarilishi haqida belgi. Individual ta'lim trayektoriyasida ko'rsatilgan har bir tadbir va taomillar bajarilishi haqida tegishli belgi qo'yib borilishi juda muhimdir, chunki ularning to'liq bajarilishi orqaligina jarayon sifatining ta'minlanishiga va qo'yilgan maqsadga erishish mumkin bo'ladi.

Pedagogning individual ta'lim trayektoriyasini amalga oshirish muddati 1 yildan 5 yilgacha qilib belgilanishi mumkin. Bunda belgilangan maqsad, qo'yilgan vazifalar ko'lami, malaka oshirish davriyligi, kasbiy qiyinchiliklari, ehtiyojlari va boshqa pedagogik vaziyatlar inobatga olinadi.

Tinglovchilarning pedagogik faoliyatiga doir motivatsiyasini tashxislashga doir so‘rovnoma

(A.A.Reanning kasbiy faoliyat motivatsiyasini tashxislash metodikasi (A.A.Rean modifikatsiyasidagi K.Zamfir metodikasi))

Mazkur metodika kasbiy (shuningdek, pedagogik) faoliyatga doir motivatsiyani tashxislash uchun qo‘llaniladi. Metodika asosida ichki va tashqi motivatsiya konsepsiyasi yotadi. Eslatib o‘tmoqchimizki, motivatsiyaning ichki tipi deganda shaxs faoliyatining ahamiyati o‘ziga bog‘liq bo‘lgan holatlar tushuniladi. Agar kasbiy faoliyat asosida shu faoliyat bilan bog‘liq boshqa ehtiyojlarni qanoatlantirishga intilish turgan hollarda tashqi motivatsiya haqida gapirish mumkin. Tashqi motivlar tashqi ijobiy va tashqi salbiy turlarga ajratiladi.

Ko‘rsatma: kasbiy faoliyatning quyidagi keltirilgan motivlarini diqqat bilan o‘qib chiqing va ularni Siz uchun ahamiyatligiga ko‘ra besh ballik tizimda baholang.

	Juda ham ahamiyatsiz	Unchalik ahamiyatli emas	Ahamiyatliroq, lekin unchalik emas	Yetarlicha ahamiyatli	Juda ham ahamiyatli
1. Pul topish					
2. Ishxonada yuqori martabaga ko‘tarilishga intilish					
3. Rahbarlar va hamkasblar tomonidan tanqiddan qochishga intilish					
4. Ish yuzasidan jazolanish yoki ko‘ngilsizliklardan qochishga intilish					
5. Ijtimoiy obro‘ va boshqalarning hurmatiga erishishga ehtiyoj					

6. Ish jarayonining o'zidan yoki mehnati natijalaridan qanoatlanish					
7. Aynan shu faoliyatda o'zini yanada to'liqroq namoyon qilish imkoniyati					

Natijalar tahlili.

Quyidagi kalitlar yordamida ichki motivatsiya (IM), tashqi ijobiy motivatsiya (TIM) va tashqi salbiy motivatsiya (TSM) ko'rsatkichlari hisoblanadi:

$$IM = 6\text{-banddagi baho} + 7\text{-banddagi baho} / 2$$

$$TIM = 1\text{-banddagi baho} + 2\text{-banddagi baho} + 5\text{-banddagi baho} / 3$$

$$TSM = 3\text{-banddagi baho} + 4\text{-banddagi baho}$$

Tegishli turdagi motivatsiyaning ko'rsatkichi bo'lib 1 dan 5 gacha (qoldiqli bo'lishi ham mumkin) bo'lgan oraliqda belgilanadi.

Natijalar mazmuni.

Olingan natijalar asosida shaxsning motivatsion majmuasi aniqlanadi. motivatsion majmua uch turdagi motivatsiyalar (IM, TIM, TSM) o'zaro munosabatini bildiradi.

Quyidagi ko'rinishga ega bo'lgan birikmalar maqbul natijalar hisoblanadi:

$$IM > TIM > TSM \text{ va } IM = TIM > TSM$$

Quyidagi birikma esa maqbul emas natija hisoblanadi:

$$TSM > TIM > IM$$

Mazkur majmualar oralig'ida samaradorlik nuqtayi nazaridan boshqacharoq motivatsion majmualar bo'lishi ham mumkin. Bunday tushunishda nafaqat motivatsion majmualar turini, balki biror-bir turning ifodalanganlik darajasiga ham bog'liq bo'ladi.

Tinglovchilarning malaka oshirish faoliyatidagi harakatchanligini
aniqlash yuzasidan
ANKETA

Ta'lim muassasasi nomi _____

Malaka oshirish toifasi _____

F.I.Sh. _____ Toifa _____

Pedagogik ish stajingiz:

- bir yilgacha;
- besh yilgacha;
- o‘n yilgacha;
- o‘n besh yilgacha;
- yigirma yilgacha;
- yigirma yildan ko‘p.

1. Zamonaviy o‘qituvchi uchun qancha muddatda malaka oshirish kurslaridan o‘tish zarur deb hisoblaysiz?

- 1 yilda;
- 2-3 yilda;
- 4-5 yilda.

2. Malaka oshirish shakllarini mustaqil tanlay olaman deb hisoblaysizmi?

- tanlay olaman;
- uslubiy yordamga muhtojman;
- tanlay olmayman.

3. Malaka oshirish dasturlari mazmunini shakllantirishda takliflar bilan murojaat qilganmisiz?

- maktab rahbariyatiga murojaat etganman;
- buni ahamiyatli deb hisoblamayman;
- murojaat etmaganman.

4. Ilg‘or tajribalaringizni targ‘ib qilganmisiz?

- tajribalarimni ommalashtirganman;
- ommalashtirishni rejalashtirganman;
- ommalashtirmaganman.

5. Hamkasblaringizning ilg‘or tajribalarini o‘rganganmisiz?

- ha, o‘rganganman;
- menimcha, e‘tibor qaratmaganman, lekin xohlayman;
- yo‘q, o‘rganmaganman.

6. Malaka oshirish kurslaridan tashqari, metodik tadbirlar, seminarlarda ishtirokingizni qanday baholaysiz?

- faol;
- o‘rtacha;
- sust.

7. Mustaqil bilim olishga munosabatingiz?

- doimo imkon topaman;
- gohida, vaziyatga qarab;
- shart emas, chunki o‘z muddatida malaka oshiraman.

8. Pedagogik faoliyatingizni ijodiy yondashgan holda loyihalay olasizmi? Bajarilish holati qanday?

- loyihalay olaman, natijalarni nazorat qilib boraman;
- loyihalashga harakat qilaman, lekin doimiy emas;
- loyihalashning samarasiga ishonmayman, shusiz ham faoliyatim yaxshi boryapti.

9. Hamkasblaringiz bilan kasbiy mahoratingizni oshirish uchun tajriba almasha olasizmi?

- ha, o‘zaro ta’sirga kirisha olaman;
- o‘zaro ta’sirga kirishishim qiyin, lekin harakat qilaman;
- yo‘q, bunga ehtiyoj sezmayman.

10. Malaka oshirish kurslariga borishgacha Sizda aniq maqsad va vazifalar shakllangan bo‘ladi deb hisoblaysizmi?

- ha, avvaldan rejalashtiraman;
- doimo emas;
- yo‘q, rejalashtirishga hojat yo‘q.

11. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalana olish darajangiz (Internetdan foydalanish, elektron pochta, saytlar bilan ishlash, elektron resurslar yaratish):

- yuqori darajada;
- o‘rta darajada;
- past darajada.

12. Qanday sabablar Sizni malaka oshirishga da’vat qildi?

- shaxsiy tashabbus;
- ta’lim mazmunining o‘zgarishi, yangi darsliklar, o‘quv dasturlarinig paydi bo‘lishi;
- malaka oshirish kursidan o‘tish muddati kelganligi yoki maktab rahbariyatining tavsiyasiga ko‘ra.

Natijalarni baholash: barcha javoblarning birinchisi 3 ball, ikkinchisi 2 ball, uchinchisi 1 ball bilan baholanadi. Soʻngra barcha ballar yigʻindisi hisoblanadi:

- **yuqori daraja** (29-36 ball) uzluksiz malaka oshirish jarayoniga nisbatan ijobiy munosabat, oʻta harakatchanligi, faoliyatiga doir motivlarining turgʻunligi, kasbiy rivojlanishga ehtiyoji va xohishining aniqligi, pedagogik ishlarida ishonch hamda natijalaridan qanoatlanish hissining mavjudligi bilan xarakterlanadi;

- **oʻrta daraja** (21-28 ball) uzluksiz malaka oshirishning zarurligini tushunishi, oʻrtacha harakatchanligi, kasbiy faoliyatini samarali tashkil etishga hamda natijalaridan qanoatlanishga intilishi bilan xarakterlanadi. Lekin bu jarayonda pedagogga oʻz-oʻzini rivojlantirishi va kasbiy oʻsishiga turtki berish, motivlarini chuqurlashtirish lozim boʻladi.

- **past daraja** (12-20 ball) kasbiy faoliyatini bajarishda shaxsiy qimmatini anglamasligi, qiziqmasligi, inertligi, oʻz-oʻzini rivojlantirish va kasbiy oʻsishga intilmasligi, pedagogik harakatlarida ishonchsizligi va natijalaridan qoniqish hissining mavjud emasligi bilan xarakterlanadi.

Refleksivlik darajasini aniqlash metodikasi

(A.Karpov metodikasi [43])

Yo'riqnoma: Sizdan so'rovnomada keltirilgan savollarga mosligiga ko'ra tasdiq belgisini qo'yishingiz so'raladi. Javoblar varag'ida javobingizga mos keluvchi raqamni qo'ying.

1 – umuman noto'g'ri; 2 – noto'g'ri; 3 – noto'g'ri bo'lsa kerak; 4 – bilmayman; 5 – to'g'ri bo'lsa kerak; 6 – to'g'ri; 7 – juda ham to'g'ri.

Javoblarni o'ylanmasdan tezkor belgilash lozim. Chunki bu holatda to'g'ri yoki noto'g'ri javoblar bo'lmaydi.

Metodika testi

1. Yaxshi kitobni o'qib tugatsam, faqat u haqida o'ylayman va kim bilandir muhokama qilishni xohlayman.

2. Agar to'satdan biror narsa haqida so'rasha, xayolimga kelgan birinchi javobni berishim mumkin.

3. Biror ish bo'yicha qo'ng'iroq qilish uchun telefon go'shagini ko'tarishdan avval, odatda, bo'lajak suhbatni fikran rejalashtiraman.

4. Biror-bir xatolikka yo'l qo'ysam, u haqdagi fikrlardan uzoq vaqt qutulolmay yuraman.

5. Biror narsa haqida fikr yuritganimda yoki boshqa kishi bilan suhbatlashayotganda fikrlar zanjirining boshlanishiga nima sabab bo'lganini xotirlash men uchun qiziqarli bo'ladi.

6. Murakkab vazifani bajarishga kirishayotib, bo'lajak qiyinchiliklar haqida o'ylamaslikka harakat qilaman.

7. Men uchun asosiysi – faoliyatimning oxirgi maqsadini namoyish qilish, detallar esa ikkinchi darajali ahamiyatga ega.

8. Shunaqa holatlar bo'ladiki, biror kishining mendan nima uchun noroziligini tushuna olmayman.

9. Men tez-tez o'zimni boshqa birovning o'rniga qo'yib ko'raman.

10. Men uchun kelgusidagi ishlarning borishini barcha detallarda tasavvur qilish muhim.

11. Agar avvaldan rejalashtirmasam muhim xatlarni yozishim qiyin bo'ladi.

12. O‘zinning muvaffaqiyatsizliklarim haqida fikrlashdan ko‘ra harakat qilishni afzal ko‘raman.

13. Men qimmatbaho xaridlar uchun yengil qaror qabul qilaman.

14. Biror narsani o‘ylasam, qoida sifatida, miyamda fikrlarimni aylantiraman, ya’ni har bir detalni aniqlashtiraman va barcha variantlarni ko‘rib chiqaman.

15. O‘z kelajagim haqida qayg‘uraman.

16. Menimcha, ko‘pchilik vaziyatlarda xayolga kelgan birinchi fikrga asoslanib, tez harakat qilish kerak.

17. Gohida o‘ylanmagan qarorlar qabul qilaman.

18. Shunday holatlar bo‘ladiki, suhbat tugagandan so‘ng ham fikran uni yana davaom ettiraman, o‘z nuqtayi nazarimni himoya qilish uchun yangi-yangi dalillarni keltiraman.

19. Nizoli holatlar sodir bo‘lsa, u haqda fikrlar ekanman, aybdorlikni birinchi navbatda o‘zimdanda izlayman.

20. Qaror qabul qilishdan avval hamma vaqt uni sinchiklab o‘ylab va chamalab ko‘rishga harakat qilaman.

21. Gohida nizoli holatlar atrofdagilar mendan nimani kutayotganliklarini sezmaganligim oqibatida kelib chiqadi.

22. Shunday holatlar bo‘ladiki, boshqa birov bilan suhbatni o‘ylayotganimda, fikran u bilan muloqot qilayotgandek bo‘laman.

23. Mening so‘zlarim, harakatlarim boshqa insonlarda qanaqa fikr va hissiyotlar qo‘zg‘atishi haqida o‘ylab o‘tirmaslikka harakat qilaman.

24. Biror-bir kishiga tanbeh berishdan avval, uni ranjitmaslik uchun qanaqa so‘zlar bilan yetkazishni, albatta, o‘ylab ko‘raman.

25. Qiyin vazifalarni yechar ekanman, u haqida doimo, hattoki, boshqa ishlar bilan shug‘ullanganda ham o‘ylayman.

26. Biror kishi bilan bahslashib qolsam, aksariyat hollarda o‘zimni aybdor hisoblamayman.

27. Aytilgan gaplarim uchun afsus chekishim kamdan kam hollarda bo‘ladi.

Ushbu 27 tasdiqdan 15 tasi to‘g‘ri yo‘nalishli hisoblanadi (tasdiq raqamlari: 1,3,4,5,9,10,11,14,15,18,19,20,22,24,25). Qolgan 12 tasi esa teskari yo‘nalgan. Natijalarni hisoblashda ularning barchasini inobatga olish lozim. Umumiy ballni olish uchun to‘g‘ri yo‘nalishdagi javoblar tajribada qatnashganlarning belgilaganlariga mos holda, teskari yo‘nalishdagi javoblar esa

belgilanganlari bilan o‘rin almashgan holda yig‘indisi olinadi (1=7, 2=6, 3=5, 4=4, 5=3, 6=2, 7=1).

Barcha bandlarni to‘rtta guruhga ajratish mumkin: 1) faoliyatning retrospektiv refleksiya (tasdiq raqamlari: 1,4,5,12,17,18,25,27); 2) hozirgi faoliyat refleksiya (tasdiq raqamlari: 2,5,13,14,16,17,18,26); 3) kelajakdagi faoliyatni ko‘rish (3,6,7,10,11,14,15,20); 4) boshqa insonlar bilan muloqot va o‘zaro ta‘sir refleksiya (tasdiq raqamlari: 8,9,19,21,22,23,24,26).

Olingan ballar kuch birligiga aylantiriladi:

Kuch birligi	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Test ballari	80 va undan past	81-100	101-107	108-113	114-122	123-130	131-139	140-147	148-156	157-171	172 va undan ortiq

Metodikani bajarishdan olingan natijalar 7 kuch birligiga teng yoki baland bo‘lsa, yuqori rivojlangan refleksivlikdan darak beradi. Natijalar 4-7 kuch birligi oralig‘ida bo‘lsa, o‘rta darajadagi refleksivlikni, 4 kuch birligidan past bo‘lsa refleksivlikning kuchsiz rivojlanganligini bildiradi.

Eslatma (metodika muallifidan): refleksivlik xususiyatlari o‘z-o‘zini idrok qilish ko‘nikmasining rivojlanishi, o‘z ruhiyati mazmunini tahlil qilish va “birovning o‘rniga tura olishi”ga zamin yaratadi. Bu xususiyatning past darajasi shaxsiy va kommunikativ refleksiya doir ko‘nikmalarini rivojlantirish uchun maqsadga yo‘naltirilgan tizimli faoliyatni tashkil qilish orqali tuzatilishi mumkin. Refleksivlik rivojlanishining yuqori darajasi shaxsning tayanch xususiyati sifatida refleksiyaning kam vaqt sarflagan holda rivojlantirish imkonini beradi.

MONOGRAFIYADA QO‘LLANILGAN AYRIM ATAMA VA TUSHUNCHALAR SHARHI

Adekvatlik – modelning belgilangan konseptual komponenti asosida XTXMOga ko‘p vektorli yondashuvning imkoniyatlaridan foydalanib malaka oshirish uzluksizligini ta‘minlash va pedagoglar kasbiy rivojlanishiga doir maqsadlarga erishishni ifodalaydi.

Diskretlik – malaka oshirish uzluksizligining ta‘minlanmasligi, asosan, davriy kurslarda yoki alohida (turli shakllarining o‘zaro aloqadorligi pastligi) amalga oshirilishi.

Ijtimoiy buyurtma – Davlat ta‘lim standartlari, malaka oshirishga qo‘yiladigan Davlat talablari, mehnat bozori talab va takliflari, ta‘lim muassasalari hamda pedagoglarning o‘z kasbiy rivojlanishiga bo‘lgan ehtiyojlari yig‘indisi.

Ilmiy-metodik kuzatuv – pedagogning professional o‘shishi va kompetentligini rivojlantirishda maqbul sharoitlar yaratish, ta‘lim subyektlari hamkorligini uyushtirishda boshqaruv texnologiyasini butun, tizimli, tashkiliy faoliyat sifatida amalga oshirilish jarayoni.

Individual ta‘lim dasturi – pedagogning kasbiy ehtiyojlari, qiyinchiliklari tashxisi natijalari, qiziqishlari, motivlari asosida mustaqil tuziladigan, shaxsiy-kasbiy rivojlanishiga yo‘naltirilgan, uzluksiz malaka oshirishining turi va shakllarini maqbullashtirish imkonini beruvchi hamda mustaqil ta‘limini nazarda tutuvchi dasturni ifoda etadi.

Individual ta‘lim yo‘nalishi – pedagogning individual ta‘lim dasturini vaqt mezonlari va bosqichlariga bog‘liq holda o‘zlashtirish izchilligini maslahatchining kuzatuvda amalga oshirilishi hamda o‘quv jarayonining mavjud sharoitlariga moslashuvchanligini belgilaydi.

Individual ta‘lim trayektoriyasi – pedagogning ta‘lim jarayonida shaxsiy salohiyatini amalga oshirishi, kasbiy takomillashuvi, o‘z mavqeyini anglashi, o‘zini namoyon qilishiga doir belgilagan, ongli va tajribalariga asoslangan o‘ziga xos alohida harakat yo‘li.

Ingerentlik (lot. Inhayerentis – yopishgan, ildiz otgan; ing. inhyerent – nimaningdir ajralmas qismi) - modelning mavjud muhitga muvofiqligi, joriy tizim xususiyatlari, davlat va

jamiyatning ta'lim sohasiga qo'yayotgan talablari hamda buyurtmasiga mosligi.

Kasbiy kompetentlilik – pedagog uchun intilishi zarur bo'lgan kasbiy cho'qqi yoki faoliyatining konseptual loyihasi bo'lib, turli murakkablikdagi vazifalar hamda vaziyatlarning maqbul yechimini topishga layoqatlilik, kreativlik, yangiliklar uchun ochiqlik, tashabbuskorlik va intiluvchanlikni ifodalaydi.

Kasbiy faoliyat portfoliosi – pedagogning kasbiy mahorati darajasini belgilash, kompetentligi va faoliyati natijadorligini baholashning zamonaviy shakli sifatida uning individual ta'lim trayektoriyasini amalga oshirish mahsulini aniqlash, jamg'arish, tartiblashtirish va namoyish qilish imkoniyatini ifodalaydi.

Kasbiy qiyinchiliklar – pedagogning muayyan vaziyatlarda kasbiy ahamiyatga ega bo'lgan vazifalar yechimini adekvat va samarali ta'minlay oladigan hamda maqsadga yo'naltirilgan kasbiy harakatni bajarishdagi qiyinchiliklari.

Ko'p vektorli yondashuv – malaka oshirish ta'limi maqsadiga erishishda uning barcha subyektlari, resurslari, turlari va shakllarini safarbar qilgan holda innovatsion tajribalarni yagona yondashuvga integratsiyalash.

Malaka oshirish yo'l xaritasi – pedagogning aniq maqsadga yo'naltirilgan, shaxsiy mas'uliyatiga asoslangan, kasbiy rivojlanishining eng muhim aspektlariga e'tibor qaratiladigan, malaka oshirish turi, shakli, vositalarini erkin tanlash, ishlab chiqish, ro'yobga chiqarish hamda kutilgan natijalarga erishishining manzilli, loyihalashgan individual ta'lim trayektoriyasidir.

Malaka oshirish yo'l xaritasi texnologiyasi – moslashuvchanlikni nazarda tutib, pedagogning vizual individual ta'lim trayektoriyasini mavjud va ma'qul bo'lgan yo'llar, shakl, metod, vositalar asosida maslahatchining ilmiy-metodik kuzatuvida mustaqil tuzish, kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish, chuqurlashtirish hamda loyihalangan individual ta'lim yo'nalishini belgilangan muddatlarda bajarishni ifodalaydi.

Malaka oshirish ta'limini individuallashtirish – pedagoglarning ichki salohiyatini rivojlantirish, ularning alohida xususiyatlari, ehtiyojlari, motivlari inobatga olinadigan, shaxsiy-kasbiy sifatlarini takomillashtirishga yo'naltirilgan, o'z oldiga qo'ygan maqsad va vazifalari asosida individual ta'lim

trayektoriyasini qurishga sharoit yaratiladigan tabaqalashtirilgan jarayon.

Modul – pedagogning belgilangan kurslar davrida hamda ular oralig‘ida uzluksiz malaka oshirishini ta‘minlaydigan individual ta‘lim dasturining nisbatan avtonom va tugallangan birligini ifodalaydigan kurs yoki qismi.

Modulli o‘qitish – ta‘lim subyektlarining muayyan ehtiyojlarini ta‘minlashga qaratilgan xalqaro tajribalardan o‘tgan innovatsion yondashuv asosidagi o‘zida individual munosabatni rag‘batlantiradigan interaktiv texnologiya.

Modulli-jamg‘ariladigan tizim – pedagoglar malakasi tegishli o‘quv dasturlarini o‘zlashtirish natijalarini jamg‘arishni nazarda tutuvchi uzoq muddatli va uzluksiz oshirish jarayoni.

Ta‘lim vektori – boshlang‘ich natijalar asosida mo‘ljallangan ta‘lim maqsadiga erishishga doir faoliyat yo‘nalishi.

O‘quv rejasining variativ qismi – individual xarakterga ega bo‘lib, pedagogning kasbiy ehtiyojlarini to‘laroq qamrab olish, tezkor ta‘minlash, o‘qitadigan faniga doir bilim, ko‘nikma, malakalarini chuqurlashtirish va kengaytirish hamda muvaffaqiyatli faoliyat olib borishi yoki kasbiy ta‘limini davom ettirishga yo‘naltiriladi.

O‘quv rejasining invariant qismi – barcha toifadagi malaka oshirish kurslari uchun mo‘ljallangan bo‘lib, pedagoglarning umumiy tayyorgarligi, kasbiga qo‘yilgan talablarga muvofiqligi, tizimga qo‘yilayotgan vazifalar, me‘yoriy-huquqiy hujjatlar, jarayonga tatbiq etilayotgan innovatsion texnologiyalar hamda jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy o‘zgarishlar asosida shakllantiriladi.

Elektivlik (lot. “yelectus” – tanlangan, saralangan) – tinglovchilarga malaka oshirish maqsadi, mazmuni, shakli, metodlari, manbalari, vositalari, muddati, vaqti, joyi va natijalarni baholashni tanlashda erkinlikni nazarda tutuvchi individual ta‘lim trayektoriyasini tuzish imkoniyatini ta‘minlanishi.

IBRAGIMOV A.A.

**XALQ TA'LIMI XODIMLARI MALAKASINI OSHIRISH TIZIMINI
MODERNIZATSIYALASH PARAMETRLARI**

Monografiya

“Navro‘z” nashriyoti, 2019

Muharrir: Nafisa Rustamova

Musahhih: Nigora Tojiboyeva

Texnik muharrir: Sherzod Xujakulov

ISBN 978-9943-6021-5-1

“Navro‘z” nashriyoti 111500, Toshkent vil., Nurafshon shahri,
Toshkent yo‘li ko‘chasi, 123 uy. tel.: +998933764407.
e-mail: pachaxanovich @umail.uz

Terishga berildi: 20.11.2019 yil. Bosishga ruxsat etildi: 04.12.2019 yil.

Bichimi 60x84^{1/16}, «Times New Roman» garniturasini.

Shartli bosma tabog‘i 10,5. Adadi 500 nusxa. Buyurtma № 28/19.

Noshirlik litsenziyasi: № 18-4178

Samarqand viloyat xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazi bosmaxonasida chop etildi.

ISBN 978-9943-6021-5-1

9 789943 602151